กตัญญุตานุสสรณ์

ซ้อกโกฆ่รภต

โดย. องสรภาณมธุรส (บ๋าวเอิ๋ง)

กตัญญุตานุสสรณ์

ชีวประวัติบรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัต

โดย องสรภาณมธุรส (บ๋าวเอิง)

เจ้าอาวาสวัดสมณานัมบริหาร

คณะสงฆ์อนัมนิกายธรรมันเตวาสิก

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระครูคณานัมสมณาจารย์(โผซ้าย)เจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย

เจ้าอาวาสวัดอุภัยราชบำรุง ตลาดน้อย พระนคร

ณ เมรุวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสพานขาว)

416 ถนนลูกหลวง นางเลิ้ง พระนคร

วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๒

พระครูคณานัมสมณาจารย์ (โพซ้าย)

เจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย วัดอุภัยราชบำรุง

ชาตะ ๙ สิงหาคม ๒๔๔๒ มรณะ ๑๑ เมษายน ๒๕๐๑

สารบาญ

พระครูคณานัมสมณาจารย์ (บิ้นเลี้ยง)

เจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย ปัจจุบัน

วัดโลกานุเคราะห์

คำไว้อาลัย และอุทิศกุศลถวาย

ท่านพระครูคณานัมสมณาจารย์ (โผซ้าย)

เจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายแห่งประเทศไทย

วัดอุภัยราชบำรุง

ท่านพระครูคณานัมสมณาจารย์ (โผซ้าย) เจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายแห่งประเทศไทย และเจ้าอาวาสวัดอุภัยราชบำรุง (วัดญวนตลาดน้อย) ตำบลตลาดน้อย อำเภอสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร ได้ถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๐๕๑ การมรณภาพของท่านทำความเศร้าสลดใจให้บังเกิดแก่พระภิกษุ สามเณร และศิษยานุศิษย์ ตลอดจนสัปปุรุษพุทธศาสนิกชนทั้งญาติมิตรของท่านโดยทั่วกัน แม้จะรู้ชัดอยู่ว่า การตายเป็นของธรรมดา เกิดมาก็ต้องตาย แต่ก็ไม่วายที่จะพากันเสียดายอาลัยรัก

ท่านพระครูคณานัมสมณาจารย์ (โผซ้าย) เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ เป็นผู้มีจิตเมตตากรุณาโอบอ้อมอารีแก่พระภิกษุ สามเณร ศิษยานุศิษย์ ตลอดจนสัปปุรุษพุทธศาสนิกชนญาติมิตรทั่วไป การปกครองในหมู่นิกายของท่าน ใครผิดก็ว่ากันไปตามความผิด ใครถูกก็นิยมชมเชยและยกย่องส่งเสริม กับได้เอาใจใส่ในการพระพุทธศาสนาไม่เลื่อมคลาย

การที่ท่านได้จากไปแล้วด้วยธรรมดาของสังขาร แต่ด้วยอำนาจแห่งความเคารพนับถืออาลัยรักในตัวท่านของผู้ที่อยู่ยังมีอยู่ จึงพระภิกษุฐานาเจ้าอาวาสวัดฝ่ายอนัมนิกาย พร้อมด้วยพระภิกษุ สามเณร ศิษยานุศิษย์ ร่วมด้วยสัปปุรุษพุทธศาสนิกชน ร่วมกายร่วมใจเป็นสมานฉันท์ช่วยจัดการในงานพระราชทานเพลิงศพของท่าน ณ เมรุวัดสมณานัมบริหาร วันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๒ เวลา ๑๗.๐๐ น. และยังได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลบุญราศี อุทิศส่วนกุศลถวายท่านตามประเพณีนิยมแต่ต้นเป็นลำดับมา

ครั้นอวสานกาลอันเป็นวาระสุดท้ายที่พระภิกษุฐานาเจ้าอาวาสวัดฝ่ายอนัมนิกายทั้งหลาย พร้อมด้วยพระภิกษุ สามเณร ศิษยานุศิษย์ ร่วมด้วยท่านสัปปุรุษพุทธศาสนิกชน ได้ร่วมจัดการ

งานพระราชทานเพลิงศพของท่านดังปรากฏ ณ บัดนี้ พร้อมทั้งบำเพ็ญกุศลบุญราศีอุทิศถวายให้แก่ท่านในโอกาสนี้ด้วย

หากวิญญาณของท่านสถิตย์อยู่ ณ สถานอันสามารถจะหยั่งทราบได้โดยประการใดก็ขออาราธนา อัญเชิญท่านได้ รับอนุโมทนา และรับผลแห่ง การกุศลที่ บำเพ็ญอุทิศถวายให้นี้ตามเจตน์จำนงของผู้ที่ร่วมอุทิศถวายให้ด้วยเทอญ.

(พระครูคณานัมสมณาจารย์ (บิ๋นเลือง))

เจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายแห่งประเทศไทย

วัดโลกานุเคราะห์

๒๖ เมษายน ๒๕๐๒

พระครูบริหารอนัมพรต (โผเรี้ยน (เป้า))

รองเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย

เจ้าอาวาสวัดชัยภูมิการาม

วัดบวรนิเวศวิหาร

ประวัติและจริยานุวัตร์

ของ

เจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (โผซ้าย)

อดีตเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย วัดอุภัยราชบำรุง

เรียบเรียงโดย

พระครูบริหารอนัมพรต (โผเรียน (เบ้า))

งานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (โผซ้าย) อดีตเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย เจ้าอาวาสวัดอุภัยราชบำรุง ตำบลตลาดน้อย อำเภอสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร ณ เมรุวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) นางเลิ้ง พระนคร ได้กำหนดวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๒ เวลา ๑๗.๐๐ น.

ข้าพเจ้าเห็นว่างานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณ ครั้งนี้เป็นงานสำคัญยิ่งที่จะได้มีการบำเพ็ญกุศลน้อม อุทิศ ถวายตาม ประเพณีนิยม เพื่อเป็นการ แสดงความจงรักภักดี และกตัญญูกตเวทีสนองพระเดชพระคุณเจ้าพระคุณที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการสมควรที่จะได้ประชุมปรึกษาหารือกันในระหว่างพระภิกษุฐานาเจ้าอาวาสทั้งหลาย เพื่อขอให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้โดยทั่วกันว่า จะสมควรจัดการสถานใดจึงจะให้งานครั้งนี้ได้ดำเนินไปสู่ความเรียบร้อยและเหมาะสมตามกาลสมัย เพื่อเทอดเกียรติเจ้าพระคุณผู้ได้เป็นประมุขของคณะสงฆ์อนัมนิกาย และเป็นเจติยะปรากฏอยู่ชั่วกัลปาวสาน

ฉะนั้น จึงได้ มีการ ประชุม บรรดา พระภิกษุฐานา เจ้าอาวาสวัดฝ่าย อนัมนิกาย ทั้งหลาย พร้อมกันที่วัดโลกานุเคราะห์ ซอยผลิตผล ถนนราชวงศ์ พระนคร วันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ เวลา ๙.๐๐ น. โดยมีเจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (บิ๋นเถื่อง) เจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายองค์ปัจจุบันเป็นประธาน

ที่ประชุมคณะสงฆ์ได้มีความรู้สึกและความเห็นร่วมกันเป็นเอกฉันท์ว่า บรรดาพระภิกษุทั้งหลายฝ่ายอนัมนิกายทุกองค์สมควรได้มีส่วนร่วมแรงร่วมใจกันช่วยเหลือปฏิบัติหน้าที่ในงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จเรียบร้อยด้วยดี เพื่อแสดงจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความจงรักภักดีและกตัญญูกตเวทีแด่เจ้าพระคุณเป็นครั้งสุดท้ายอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ จึงได้กำหนดหน้าที่การปฏิบัติต่าง ๆ ให้พระภิกษุทุกองค์รับไปดำเนินการโดยทั่วถึงกัน

ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายจากที่ประชุมคณะสงฆ์ให้เป็นผู้เรียบเรียงประวัติและจริยานุวัตร์ของเจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (โผซ้าย) เมื่อครั้งยังดำรงชีพอยู่ตลอดถึงเมื่อครั้งอาพาธและได้มรณภาพ นำมาพิมพ์ไว้ในหนังสือที่ได้เลือกสรรค์แจกเป็นธรรมบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ เพื่อเป็นอนุสรณ์ของเจ้าพระคุณตลอดไป

ข้าพเจ้ามีความปลื้มปีติยินดีที่คณะสงฆ์ได้มอบหมายงานอันมีเกียรติยิ่งให้ทำ และรับเรียบเรียงด้วยความเต็มใจ เพื่อเป็นการฉลองพระเดชพระคุณเจ้าพระคุณผู้ที่ข้าพเจ้ามีความเคารพอย่างยิ่ง เท่าที่จะกระทำได้ จึงได้พยายามรวบรวมค้นคว้าหาเรื่องราวและหลักฐานต่าง ๆ มาประกอบการเรียบเรียงครั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อความครบถ้วนสมบูรณ์

กำเนิดและบิดามารดา

เจ้าพระคุณ นามเดิมชื่อ เรือง มธุรสกุล ถือกำเนิดเมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๙ ปีชวด ณ ที่พำนักริมคลองผดุงกรุงเกษม ตำบลสี่แยกมหานาค อำเภอดุสิต จังหวัดพระนคร บิดาชื่อ นายข่วย มารดาชื่อ นางแถบ (ไม่มีนามสกุลเพราะขณะนั้นยังไม่ได้ใช้)

การศึกษา บรรพชา และอุปสมบท

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ อายุได้ ๑๒ ปี มารดาได้นำตัวไปมอบถวายให้เป็นศิษย์อยู่กับเจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (เหมิกโงน) ขณะนั้นเป็นเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายเจ้าอาวาสวัดมงคลสมาคม ถนนแปลงนาม อำเภอสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร เพื่อศึกษาวิชาความรู้

ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๖ มารดาได้เป็นเจ้าภาพจัดการให้บรรพชาเป็นสามเณรอยู่ที่วัดมงคลสมาคม บวชอยู่ ๑ พรรษาก็สึก แต่ยังคงอยู่เป็นศิษย์เจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (เหมิกโงน) ต่อไปตามเดิม บางครั้งได้มาช่วยเหลือกิจการงานของมารดาที่บ้าน บางครั้งก็ไปพำนักอยู่ที่วัดมงคลสมาคมเพื่อศึกษาหนังสือภาษาไทยและอานัม

จนกระทั่งเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ อายุครบบวชอุปสมบท มารดาได้เป็นเจ้าภาพจัดการให้อุปสมบทเป็นพระภิกษุอยู่ในวัดมงคลสมาคม โดยมีเจ้าพระคุณ พระครูคณา-

นัมสมณาจารย์ (เหมิกโงน) เป็นพระอุปัชฌายะ องสรภาณมธุรส (เหยี่ยวลี้) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และองอนนตสรภัญ (ถุกกรี่) เป็นพระอนุสาวนาจารย์

เมื่ออุปสมบทแล้ว ได้อยู่จำพรรษาที่วัดมงคลสมาคม เอาใจใส่ศึกษาเล่าเรียนทางพระศาสนา และได้บำเพ็ญตนเป็นผู้ปฏิบัติต่อพระอุปัชฌายอาจารย์ตามหน้าที่ของพระภิกษุนะวะกะตลอดมา จนเป็นที่รักใคร่เอ็นดูของพระอุปัชฌายอาจารย์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ วัดอุภัยราชบำรุงได้ว่างเจ้าอาวาส เจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (เหมิกโงน) ได้แต่งตั้งให้เจ้าพระคุณเป็นเจ้าอาวาสปกครองดูแลวัดอุภัยราชบำรุงตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

กาลเวลาได้ล่วงไปจนเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ เจ้าพระคุณได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นที่องสรภาณมธุรส ตำแหน่งปลัดขวา

เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๑ เจ้าพระคุณได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เลื่อนที่เป็น พระครูบริหารอนัมพรต ตำแหน่งประธานกรรมการสงฆ์ฝ่ายซ้าย

และเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ เจ้าพระคุณได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นที่พระครูคณานัมสมณาจารย์ ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย ปกครองดูแลคณะสงฆ์ตลอดมาจนถึงกาลมรณภาพเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๑ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีจอ เวลา ๒๑.๑๕ น. ณ ตึกสามัครคีพยาบาร โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

การบูรณะปฏิสังขรณ์และก่อสร้างถาวรวัตถุในวัดอุภัยราชบำรุง

นับแต่เจ้าพระคุณได้รับแต่งตั้งให้ เป็นเจ้าอาวาส วัดอุภัยราชบำรุง ตลอดเรื่อยมาจนได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายและได้มรณภาพ เจ้าพระคุณได้บูรณะปฏิสังขรณ์และก่อสร้างถาวรวัตถุขึ้นในพระอารามและในที่ดินของวัดตลอดเวลา ส่วนใดหรือสิ่งใดเป็นสถานที่เก่าแก่ชำรุดทรุดโทรมเสียหาย ก็ได้ทำการซ่อมแซมแก้ไขปรับปรุงให้มีสภาพมั่นคงแข็งแรงสวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นที่เจริญตาเจริญใจแก่บรรดาทายกทายิกาพุทธบริษัทที่ได้มาบำเพ็ญการกุศลในวัดนี้ และแก่บรรดาผู้ที่ได้มาพบเห็น นอกจากจะได้บูรณะปฏิสังขรณ์ภายในพระอารามแล้ว เจ้าพระคุณยังได้ปลูกสร้างอาคารตึกแถวเพิ่มเติมจากที่ได้มีอยู่มาแต่เดิม เพื่อเพิ่มพูนผลประโยชน์รายได้ซึ่งใช้จ่ายในการทนุบำรุงพระอารามและพระภิกษุสงฆ์อีกด้วย ดังจะได้กล่าวไว้เป็นนิทัศน์ประวัติต่อไปนี้

พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้บูรณะปฏิสังขรณ์กุฎีเก่าที่เจ้าพระคุณได้พำนัก ๑ หลัง พร้อมกับได้รื้อโรงครัวซึ่งมีสภาพเก่าแก่ชำรุดทรุดโทรมเสียหาย และได้ปลูกสร้างขึ้นใหม่ให้มีความแข็งแรงทนทานและกว้างขวางสอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย สิ้นค่าใช้จ่ายทั้งหมดเป็นเงิน ๑,๓๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๙๑ ได้ปลูกสร้างอาคารตึกแถว ๒ ชั้นเพิ่มขึ้นในที่ดินด้านข้างวัด ๓ คูหา สิ้นค่าก่อสร้างเป็นเงิน ๔๔,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้บูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ของเดิมอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม เพราะได้ ก่อสร้างมา ช้านานแล้ว ให้มีความมั่นคง แข็งแรง สวยงามตามที่ ปรากฏอยู่ใน ขณะนี้ พร้อมกับทำการเปลี่ยนสายไฟฟ้าทั้งหมด และทาสีกุฎีกับกำแพงวัดใหม่ สิ้นค่าใช้จ่ายเป็นเงิน ๗๕,๒๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้ปลูกสร้างอาคารตึกแถว ๒ ชั้นเพิ่มเติมในที่ดินด้านข้างของวัดอีก ๗ คูหา สิ้นค่าปลูกสร้างเป็นเงิน ๑๘๙,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้ทำการรื้อประตูหน้าวัดและกำแพงเก่าออก กับได้สร้างประตูและกำแพงหน้าวัดใหม่ มีสภาพสวยงามสง่าผ่าเผย สิ้นค่าใช้จ่ายเป็นเงิน ๓๗,๐๐๐ บาท

รวมเป็นเงินค่าบูรณะปฏิสังขรณ์และก่อสร้างทั้งสิ้น ๒๔๖,๕๐๐ บาท

จริยานุวัตร์ของเจ้าพระคุณ

เจ้าพระคุณเป็นมหาเถระอนัมนิกายที่มีคุณสมบัติเพรียบพร้อมเหมาะสม กับตำแหน่งสูงสุดของคณะสงฆ์ เป็นผู้นำของหมู่คณะให้กิจการงานดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางที่ดียิ่งตลอดอายุขัย เป็นนักปกครองที่มีความเฉลียวฉลาดปรีชาสามารถ เป็นผู้มีจิตใจเยือกเย็นสุขุมหนักแน่นประกอบไปด้วยเมตตากรุณามุทิตาโอบอ้อมอารี และมีความมานะอดทนบากบั่นต่ออุปสรรคนานาประการทั้งปวงในอันที่จะประกอบกิจการนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไป เพื่อหวังผลดีผลเลิศ เป็นคุณเป็นประโยชน์ และความเจริญก้าวหน้า ในทางที่จะทนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยไม่คำนึงหรือย่อท้อต่อความลำบากทั้งมวล

เจ้าพระคุณเป็นผู้มีอัธยาศัยและจริยานุวัตร์ซื่อตรงเที่ยงธรรม กิจการใดที่ได้วางระเบียบแบบแผนประเพณีไว้แล้ว ก็ปฏิบัติตามโดยเคร่งครัดเรียบร้อย ไม่มีข้อด่างพร้อยบกพร่องเสียหาย และได้เอาใจใส่สอดส่องระมัดระวังให้พระภิกษุในวัดฝ่ายอนัมนิกายทั้งหลายประพฤติ

ปฏิบัติโดยเคร่งครัดด้วย เจ้าพระคุณระมัดระวังมิให้มีเหตุอันก่อให้เกิดความระส่ำระสายในหมู่คณะ หากพระภิกษุรูปใดก็ดีหรือวัดใดก็ดีมีความทุกข์เดือดร้อนหรือได้รับความขัดข้องด้วยประการใด เมื่อได้นำความกราบเรียนหารือ เจ้าพระคุณก็ได้ให้คำแนะนำและคำอธิบายที่จะปฏิบัติต่อความเดือดร้อนและความขัดข้องนั้น ๆ จนกระทั่งได้กระทำให้สำเร็จลุล่วงไป ในกรณีที่มีข้อขัดแย้งกระทบกระเทือนในบรรดาพระภิกษุทั้งหลาย เจ้าพระคุณก็ได้เป็นธุระเอาใจใส่พยายามชี้แจงไกล่เกลี่ยระงับเหตุการณ์นั้นเสียมิให้เกิดขึ้นได้

เจ้าพระคุณมีประศาสโนบายในการปกครองวัดและคณะสงฆ์ โดยถือหลัก มัชฌิมาปฏิปทา คือ ไม่ตึงนักและไม่หย่อนนัก ไม่ใช้วิธีเข้มงวดกวดขันหยุมหยิมตึงเครียด แต่ก็ไม่ปล่อยปละละเลยจนเป็นเหตุให้เกิดโทษเสียหายขึ้นได้ เคร่งครัดและเด็ดขาดตามระเบียบแบบแผนที่วางไว้ในกรณีที่เห็นสมควรโดยชอบต่อเหตุผล ตรงไปตรงมาถือความยุติธรรมเป็นที่ตั้ง มีความเมตตากรุณาเป็นหลักประจำใจ มีความยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข และเมื่อทราบความทุกข์ร้อนของผู้น้อย ก็ให้ความช่วยเหลือตามสมควร

เจ้าพระคุณเป็นผู้มีอุปนิสสัยอัธยาศัยเสมอต้นเสมอปลาย ประพฤติปฏิบัติตนสม่ำเสมอตลอดมา มีสติสัมปชัญญะเหนี่ยวรั้งบังคับจิตใจได้เป็นอย่างดี มีสติปัญญาสุขุมหนักแน่นรอบคอบ เมื่อจะประกอบกิจการใด ๆ ก่อนจะคิด ก่อนจะพูด ก่อนจะทำ จะต้องได้รับความพินิจพิจารณาใคร่ครวญให้เป็นที่ถ่องแท้แน่ชัดแก่ใจเสียก่อนว่า จะถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควรก่อนเสมอ ไม่เคยแนะนำให้ผู้อื่นเกิดความเดือดเนื้อร้อนใจ ไม่เจรจายุยงส่งเสริมหรือเสียดสีผู้ใดให้เกิดความแตกร้าวแตกสามัคคีกัน ไม่มีจิตใจอิจฉาริษยาอาฆาตมาดร้ายผู้อื่น และไม่มีจิตใจเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นแม้แต่โดยปริยายก็ไม่นิยม

ตามอุปนิสสัยอัธยาศัยและจริยานุวัตรของเจ้าพระคุณดังได้พรรณนามานี้ จึงเป็นการสมควรและเหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ที่เป็นประมุขของคณะสงฆ์ ทนุบำรุงและนำหมู่คณะให้ดำเนินไปในทางที่ชอบที่ควร และสำเร็จประโยชน์ในกิจการทั้งหลาย ที่ได้ทนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป เจ้าพระคุณจึงเป็นผู้ได้รับความนิยมชมชอบและความเคารพยำเกรงของบรรดาพระภิกษุที่อยู่ภายใต้การปกครองบังคับบัญชา และได้รับการยกย่องสักการะแม้เมื่อครั้งยังดำรงชนม์ชีพอยู่ตลอดมาจนบัดนี้ ยากที่จะลืมเสียได้

การที่เจ้าพระคุณเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติดังเช่นที่กล่าวนี้ ต้องอาศัยเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะสุขุมหนักแน่นรอบรอบ คอยระมัดระวังบังคับจิตใจได้เป็นอย่างดีอยู่เสมอ สมกับที่ได้รับความไว้

วางใจให้ดำรงตำแหน่งอันสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์อนัมนิกาย คุณความดีที่เจ้าพระคุณมีต่อพระศาสนา พระอาราม และคณะสงฆ์อนัมนิกาย ย่อมจะจารึกอยู่ในความทรงจำตลอดไปทั่วกาลนาน

การอุปการะศิษยานุศิษย์

นับแต่เจ้าพระคุณได้เป็นเจ้าอาวาส วัดอุภัยราชบำรุง ตลอดมาจนได้ ดำรง ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายและถึงกาลมรณภาพ เจ้าพระคุณได้มีศิษย์ที่มาพำนักอาศัยอยู่ด้วย เพื่อเล่าเรียนในสถานการศึกษาหลายรุ่น และศิษย์ที่เจ้าพระคุณได้อุปการะโดยตลอดก็มีอยู่หลายคน

เจ้าพระคุณเป็นผู้มีคุณวุฒิพิเศษตั้งตนในฐานะผู้ใหญ่ มีอัธยาศัยละมุนละม่อมโอบอ้อมอารี เป็นที่เคารพเลื่อมใสของบรรดาศิษยานุศิษย์ มีเมตตากรุณาประจำใจ ดำรงตนอยู่ในมาตรฐานอันเป็นแบบฉบับที่ดียิ่ง สมกับผู้มีสติปัญญาควรนับถือเป็นแบบอย่างปฏิบัติต่อไป เจ้าพระคุณได้ให้ความอุปการะแก่ศิษยานุศิษย์ นับแต่ให้ที่อยู่อาศัย อาหารการกิน และคอยว่ากล่าวตักเตือนให้ศิษยานุศิษย์ประพฤติดีประพฤติชอบ เมื่อกระทำผิดหรือประพฤติชั่ว ก็ว่ากล่าวตักเตือนให้กลับตัวกลับใจกระทำหรือประพฤติเสียใหม่ให้ถูกต้องเพื่อเป็นคุณประโยชน์แก่ตนเอง เมื่อคนใดกระทำความดีและตั้งใจเล่าเรียนศึกษาได้ผลดี ก็คอยส่งเสริมกำลังใจให้มุ่งมานะพากเพียรเล่าเรียนศึกษาให้ได้ผลยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะเจ้าพระคุณเป็นผู้มีมโนปณิธานมั่นอยู่ในความเมตตากรุณาอุปการะสงเคราะห์ศิษยานุศิษย์เป็นประจำใจ ดังจะได้พรรณนาเป็นข้อ ๆ ดังนี้

ก. เป็นผู้เอาใจใส่ต่อการศึกษา เล่าเรียนของศิษย์ ทั้งหลายโดยให้ การสงเคราะห์ ตามฐานานุรูป

ข. เป็นผู้หวังใน ความเจริญก้าวหน้า และความ รุ่งเรือง ของศิษย์ ทั้งหลายตาม ควรแก่กรณี

ค. เป็นผู้มีความ ห่วงใยใน ความเป็นอยู่ และความ ประพฤติ ปฏิบัติ ของศิษย์ ทั้งหลายให้ดำเนินไปสู่ที่ดีที่ชอบด้วยความเอาใจใส่ไม่ดูดาย

ง. เป็นผู้ให้ความสงเคราะห์และอุปการะแก่บรรดาศิษย์ทั้งหลายตามควรแก่อัตภาพ

เจ้าพระคุณได้เป็นผู้เอาใจใส่ต่อบรรดาศิษย์ทั้งหลายดังได้พรรณนามาแล้ว ทั้งที่เป็นคฤหัสพำนักอาศัยอยู่ในวัดและความคุ้มครอง ทั้งที่เป็นนักศึกษาอยู่ตามสถานการศึกษาต่าง ๆ หลายรุ่น ศิษยานุศิษย์ของเจ้าพระคุณได้สำเร็จการศึกษาด้วยความวิริยะอุตสาหะ และความ

สามารถ ประกอบอาชีพเป็นหลักฐานอยู่เป็นอันมาก เป็นต้นว่า เป็นนายแพทย์ ช่างสถาปัตย-กรรม ผู้พิพากษา ปลัดอำเภอ ครูโรงเรียน ช่างตัดเย็บ ช่างเขียน และช่างกลึง ฯลฯ

ในขณะที่เจ้าพระคุณได้มรณภาพแล้ว ก็ยังมีศิษย์ที่ได้พำนักอยู่ในวัดอีกหลายคนและกำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่ในขณะนี้

คุณงามความดีที่เจ้าพระคุณได้มีอยู่ต่อศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย ทั้งที่ได้สำเร็จการศึกษาไปแล้วก็ดี และที่กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่ก็ดี เจ้าพระคุณยังเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้ความช่วยเหลืออุปการะตลอดมาจนตราบเท่ากาลอวสานแห่งอายุขัย คุณงามความดีของเจ้าพระคุณนี้ อุปมาประหนึ่งดวงมณีอันมีค่าซึ่งเป็นเครื่องหมายอันสำคัญยิ่ง มีอานุภาพสูง สามารถชักจูงโน้มน้าวจิตใจของผู้ที่ได้รับให้นึกคิดถึงอยู่เสมอไม่ลืมเลือน ถึงแม้เจ้าพระคุณจะได้มรณภาพไปแล้วก็ตามที คุณงามความดีที่เจ้าพระคุณได้มีอยู่ต่อศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย ก็ยังคงมีอยู่ตลอดไปหาแตกดับล่วงลับตามไปไม่ คงมีสภาพลอยเด่นประจักษ์ติดตราซาบซึ้งตรึงใจแก่บรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งหลายไม่รู้จักเสื่อมสูญสลายไปได้เลย

การไปเยี่ยมเยียนและตรวจตราวัดเขตร์นาบุญญาราม

นับตั้งแต่เจ้าพระคุณได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย ก็ได้เอาใจใส่ดูแลตรวจตราความเป็นไป ของวัดฝ่ายอนัมนิกาย ทั้งหลายที่อยู่ใน บังคับบัญชา ปกครองเพื่อให้ กิจการต่าง ๆ ของวัดเหล่านั้นดำเนินไปด้วยดี เจ้าพระคุณได้ตั้งความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะหาโอกาสออกไปเยี่ยมเยียนวัดเขตร์นาบุญญาราม (เพื่อกเดือนตื้อ) จังหวัดจันทบุรี เพื่อตรวจตราความเป็นไปและเป็นอยู่ของวัด กับได้พบปะวิสาสะกับคณะกรรมการของวัด และสัปปุรุษพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดจันทบุรีทั้งหลายด้วย

เมื่อได้มีหนังสือนัดหมายกำหนดวันไปแล้ว ครั้นวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ เจ้าพระคุณพร้อมด้วยพระภิกษุฐานาเจ้าอาวาสวัดอนัมนิกายหลายวัดได้เดินทางจากกรุงเทพ ฯ โดยรถยนต์ เมื่อไปถึงวัดเขตร์นาบุญญาราม จังหวัดจันทบุรีแล้ว ก็ได้รับการต้อนรับจากเจ้าอาวาสที่ปกครองดูแลวัดในขณะนั้น และคณะกรรมการพร้อมด้วยสัปปุรุษพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดจันทบุรีทั้งหลายเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นที่น่าภาคภูมิใจและเป็นเกียรติแก่คณะสงฆ์ที่ไป

หลังจากได้พักผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยที่ต้องเดินทางไกลและกินเวลานานเป็นปกติดีแล้ว เจ้าพระคุณพร้อมด้วยคณะสงฆ์ที่ไปจึงได้ทำการปฏิสันถารปราศรัยไต่ถามข้อทุกข์สุขโดยทั่ว

กัน กับได้ซักถามถึงความเป็นอยู่และความเป็นไปของวัดเขตร์นาบุญญารามด้วย คณะกรรมการของวัดมีคุณหลวงประพนธ์นฤวุฒิเป็นประธานกรรมการ ก็ได้กราบเรียนให้ทราบโดยตลอดถี่ถ้วน พร้อมกับได้เสนอวิธีการที่จะทนุบำรุงวัดเขตร์นาบุญญารามให้ได้รับความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

เจ้าพระคุณได้สำรวจภูมิสถานที่ตั้งวัดเขตร์นาบุญญารามโดยตลอด พิจารณาเห็นว่าวัดนี้ตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมและดีที่สุดของจังหวัดจันทบุรี ประกอบไปด้วยสถานการค้าล้อมรอบบริเวณวัด ในขณะนั้นวัดอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก ในบริเวณวัดแออัดยัดเยียดไปด้วยบ้านเล็กเรือนน้อยที่ได้ปลูกรุกล้ำเข้ามาเกือบรอบบริเวณโบสถ์ จึงดำริห์ว่าถ้าหากจะปล่อยให้วัดตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ต่อไปแล้ว วัดคงหาโอกาสฟื้นตัวขึ้นมาได้ยาก และอาจเป็นอันตรายถึงกับสูญเสียวัดไปก็ได้ ถ้าจะทนุบำรุงวัดให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป ก็สมควรจะได้ทำการปรับปรุงแก้ไขกันเป็นการใหญ่ เรื่องนี้เป็นปัญหาที่ยากลำบากมิใช่น้อย จะต้องฟันฝ่าอุปสรรคและข้อขัดข้องต่าง ๆ ที่จะเกิดมีขึ้นให้สำเร็จลุล่วงไป ทั้งนี้หวังความเจริญก้าวหน้าของวัดนี้ในเบื้องหน้า

ด้วยความศรัทธาอันแรงกล้าที่เจ้าพระคุณได้ถวายไว้ต่อ พระบวรพุทธศาสนาในฐานะมีหน้าที่ปกครองบังคับบัญชาดูแลรับผิดชอบในกิจของพระศาสนา และหวังในการที่จะทนุบำรุงวัดเขตร์นาบุญญารามให้ได้รับความเจริญรุ่งเรืองสืบไป เจ้าพระคุณได้นัดหมายคณะกรรมการของวัดและบรรดาผู้เช่าที่ดินของวัดมา ประชุมพร้อมกันใน วันรุ่งขึ้น ณ หน้า พระอุโบสถ วัดเขตร์นา-บุญญาราม กับให้นำหลักฐานต่าง ๆ มาแสดงเพื่อประกอบการพิจารณาด้วย

ครั้นวันรุ่งขึ้น เมื่อคณะกรรมการของวัดและผู้เช่าที่ดินของวัดมาประชุมพร้อมกันด้วย เจ้าพระคุณได้เป็นประธานในที่ประชุมปรึกษาหารือร่วมกันในอันที่จะทนุบำรุงวัดเขตร์นาบุญญาราม แต่มีปัญหาข้อถกเถียงกันอยู่มากมาย และประกอบกับมีเวลาอยู่เพียงเล็กน้อย จึงไม่สามารถดำเนินการให้เป็นผลได้ในครั้งนั้น เจ้าพระคุณจึงได้ให้คำแนะนำและมอบหมายให้คณะกรรมการของวัดดำเนินการต่อไป เนื่องจากที่ดินที่ตั้งวัดยังไม่มีหนังสือโฉนด เจ้าพระคุณจึงได้มอบหมายให้คณะกรรมการของวัดดำเนินการ ให้วัดยื่นเรื่องราวต่อหอทะเบียนที่ดินจังหวัดจันทบุรีเพื่อขอทำการรังวัดและออกโฉนด ให้วัดได้ยึดถือไว้เป็นหลักฐานต่อไป

เจ้าพระคุณได้พักแรมอยู่ที่วัดเขตร์นาบุญญารามอีก ๑ คืน รุ่งขึ้นจึงได้อำลาเจ้าอาวาส คณะกรรมการของวัด และบรรดาสัปปุรุษพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดจันทบุรีเดินทางกลับกรุงเทพฯ

หลังได้กลับจากการไปเยี่ยมเยียนวัดเขตร์นาบุญญารามแล้ว ต่อมามิช้ามินานเท่าใด เจ้าพระคุณได้เริ่มอาพาธ แต่ทุกคนเข้าใจว่าเป็นการอาพาธชนิดธรรมดาคงไม่ร้ายแรงอะไร จึง

ต่างก็ไม่เอาใจใส่เร่งรัดทำการรักษาเสียแต่ต้นมือ ประกอบกับเจ้าพระคุณเป็นผู้มีความมานะอดทนประจำใจ ถ้าเมื่ออาการอาพาธไม่รุนแรงถึงกับล้มหมอนนอนเสื่อแล้ว ก็ไม่ปริปากบอกให้ผู้ใดทราบเลย

วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๑ พระภิกษุสอาด ถาวรกุล เจ้าอาวาสวัดเขตร์นาบุญญาราม ได้เดินทางมากรุงเทพ ฯ และขอลาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาส เจ้าพระคุณได้สอบถามถึงความสมัครใจจนแน่ชัดแล้ว จึงได้พิจารณาอนุมัติให้พ้นจากตำแหน่งเจ้าอาวาสตามความประสงค์ ซึ่งต่อมาก็ได้ลาสิกขาบท

วันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๑ หลวงประพนธ์นฤวุฒิ ประธานกรรมการวัดเขตร์นาบุญญาราม ได้มีหนังสือกราบเรียนเจ้าพระคุณขอให้แต่งตั้งพระภิกษุที่ประกอบด้วยคุณสมบัติและคุณวุฒิตามที่เห็นสมควรออกไปเป็นเจ้าอาวาสวัดเขตร์นาบุญญารามต่อไป

เจ้าพระคุณได้พิจารณาเห็นว่า พระภิกษุเฮงเซี้ยง แซ่อึ้ง ฉายาดิ่นเหนี่ยม เป็นผู้ที่สมควรดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเขตร์นาบุญญาราม จึงได้เรียกตัวมาถามถึงความสมัครใจ พระภิกษุเฮงเซี้ยงก็ได้กราบรับสนองปฏิบัติหน้าที่ตามที่เจ้าพระคุณได้ตั้งใจมอบหมายด้วยความเต็มใจ เจ้าพระคุณจึงได้ทำหนังสือแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเขตร์นาบุญญาราม เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๑

เนื่องจากวัดเขตร์นาบุญญารามจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงมากมายมีกิจการหลายสิ่งหลายอย่างจะต้องปฏิบัติ เจ้าพระคุณเห็นสมควรว่าจะนำพระภิกษุเฮงเซี้ยงผู้รักษาการตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเขตร์นาบุญญารามไปจังหวัดจันทบุรีด้วยองค์ท่านเอง จึงได้กำหนดวันเดินทางวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ ครั้นใกล้วันกำหนดเดินทาง อาการอาพาธของเจ้าพระคุณได้กำเริบขึ้น นายแพทย์ได้ทำการตรวจและห้ามเดินทางไกลเพื่อมิให้สังขารได้รับความกระทบกระเทือน

เจ้าพระคุณจึงได้นิมนต์พระภิกษุฐานาเจ้าอาวาสต่าง ๆ มาประชุม พร้อมกันที่ วัดอุภัยราชบำรุงเพื่อปรึกษาหารือ และตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งโดยได้มอบหมายให้ข้าพเจ้าเป็นประธานกรรมการนำพระภิกษุเฮงเซี้ยงออกไปจังหวัดจันทบุรี เพื่อแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเขตร์นาบุญญาราม

ข้าพเจ้าพร้อมด้วยคณะกรรมการ และ พระภิกษุเฮงเซี้ยงก็ได้ เดินทางไป จังหวัดจันทบุรี เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๑

เริ่มอาพาธหนัก

ต่อจากนั้นอาการอาพาธของเจ้าพระคุณก็เริ่มทรุดหนักลงทุกที มีอาการเหนื่อยหอบและเสียวที่ชายโครง ไม่สามารถฉันภัตตาหารได้ ถึงจะฉันได้ก็ฉันแต่เพียงคราวละเล็กละน้อย ร่างกายเริ่มซูบผอม เรี่ยวแรงเริ่มลดน้อยลงไปทุกที ไม่สามารถจะเดินเหินไปไหนมาไหนได้คล่องแคล่วดังปกติ และต้องนอนพักอยู่กับที่ตามคำสั่งของนายแพทย์

นายแพทย์สุนิตย์ เจิมศิริวัฒน์ ได้ทำการตรวจและถ่ายภาพเอ็กซเรย์ ปรากฏว่ามีน้ำในช่องปอดขวา จึงได้เชิญนายแพทย์กมล สินธวานนท์ นายแพทย์จิตต์ บุญมงคล ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในทางนี้มาตรวจอีกครั้งหนึ่ง และได้ช่วยกันรักษาพยาบาลเป็นอย่างดี จนอาการอาพาธของเจ้าพระคุณดีขึ้นเป็นลำดับ พร้อมกับได้ถ่ายภาพเอ็กซเรย์ตรวจสอบทุกระยะ

ต่อมาอีกระยะหนึ่ง มีเรื่องเกี่ยวกับกิจการของพระศาสนาขึ้นอีก เจ้าพระคุณมีความรู้สึกวิตกกังวลและห่วงใยอย่างยิ่ง ทำให้ต้องใช้สมองทำงานหนัก อาการอาพาธที่ทุเลาขึ้นกลับทรุดหนักลงอีกวาระหนึ่ง ในระยะนี้เองมีศิษย์ที่เคารพนับถือเจ้าพระคุณอย่างยิ่งผู้หนึ่งได้นิมนต์ให้ไปตรวจอาการที่โรงพยาบาลศิริราช หลังจากกลับจากโรงพยาบาลศิริราชแล้ว ต่อมามีอาการเบื่ออาหารและน้ำหนักร่างกายลดน้อยลงอีก

นายแพทย์สุนิตย์ นายแพทย์กมล นายแพทย์จิตต์ ได้ร่วมมือกันถวายการรักษาพยาบาลอย่างเต็มกำลัง แต่อาการในระยะนี้สุขภาพไม่สู้ดี มีแต่ทรงกับทรุด นายแพทย์ทั้ง ๓ ได้ปรึกษาหารือกันว่า สมควรจะได้นิมนต์เจ้าพระคุณไปทำการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ จะได้รับผลดีและสะดวกกว่าที่จะรักษาองค์ท่านอยู่ทางวัด เพราะทางวัดมีผู้คนรบกวนมาก การพักผ่อนไม่เพียงพอ ทั้งไม่สะดวกแก่การตรวจพิจารณาอาการอาพาธด้วย เพราะเครื่องมือเครื่องใช้ของแพทย์มีไม่เพียงพอ

เมื่อได้ปรึกษาหารือเห็นพ้องต้องกัน จึงกราบเรียนถวายความเห็นต่อเจ้าพระคุณ เจ้าพระคุณได้พิจารณาแล้ว ก็มีความยินดีและเต็มใจปฏิบัติตามที่นายแพทย์ทั้ง ๓ ถวายคำแนะนำ แต่ดำริว่า เจ้าพระคุณเป็นประธานคณะสังฆ์และเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ จะทำไปโดยพละตนเองนั้นไม่เป็นการสมควร จึงได้ขอให้ที่ประชุมคณะสังฆ์เป็นผู้พิจารณาว่าจะสมควรประการใด ที่ประชุมคณะสังฆ์ได้มีความเห็นพ้องร่วมกับความเห็นของนายแพทย์ทั้ง ๓ จึงได้พร้อมกันอาราธนาเจ้าพระคุณไปพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ด้วยเป็นสถานที่สงัดเงียบและอากาศปลอด

โปร่งร่มเย็น ทั้งนายแพทย์ประจำโรงพยาบาลที่เป็นศิษย์ก็มีมาก จึงเป็นการสมควรและเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง

เจ้าพระคุณได้ย้ายสถานที่ไปพำนักรักษาตัวอยู่ ณ ตึกสามัคคีพยาบาร โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์แต่นั้นมา มีนายแพทย์ที่เป็นศิษยานุศิษย์ คือ นายแพทย์มุ่น แก้วปลั่ง นายแพทย์วิเศษ ฐิติปรีชา นายแพทย์ ม.ร.ว. แก้วแกมทอง ทองใหญ่ นายแพทย์หญิงจิตตรา เจริญจรัมพร นายแพทย์วิชัย กุลชัย นายแพทย์หญิงบุญล่ง มธุรสกุล (บุตรีบุญธรรมของเจ้าพระคุณ) ได้ช่วยกันทำการรักษาพยาบาลอย่างสุดความสามารถโดยสับเปลี่ยนกันตามวาระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายแพทย์สุนิตย์ได้คอยเฝ้าระมัดระวังและสังเกตอาการตลอดเวลา

ส่วนทางคณะสงฆ์อนัมนิกายได้ประชุม คัดเลือกพระภิกษุที่มี อัธยาศัยต่อเจ้า พระคุณไปอยู่คอยเฝ้าทำหน้าที่คิลานุปัฏฐากเป็นประจำโดยผลัดเปลี่ยนเวรกันตามวาระ คือ

๑. พระภิกษุบิดเย็ง วัดชัยภูมิการาม

๒. พระภิกษุโพธิ์ อินทรวัฒน์ วัดชัยภูมิการาม

๓. พระภิกษุประยงค์ ห้าวหาญ วัดสมณานัมบริหาร

๔. พระภิกษุกวางทง วัดสมณานัมบริหาร

๕. พระภิกษุกิมฟู่ เซี่ยงว่อง วัดสมณานัมบริหาร

๖. พระภิกษุโป้กี่ โคมเวี่ยน วัดสมณานัมบริหาร

๗. พระภิกษุเชี่ยง ก้านเหลือง วัดมงคลสมาคม

๘. พระภิกษุบุญส่ง (หยี่) วัดอนัมนิกายาราม

๙. พระภิกษุประสิทธิ์ ลิ้เจริญผล วัดกุศลสมาคร

ทางด้าน ศิษยานุศิษย์ วัดอุภัยราชบำรุง ก็ได้ ผลัดเปลี่ยน กันไป คอยรับใช้เป็น ประจำอยู่ตลอดเวลา และมีสัปปุรุษที่คุ้นเคยนับถือเจ้าพระคุณได้พากันไปเยี่ยมเยียนอาการเป็นอันมากตลอดเวลาที่อยู่ที่โรงพยาบาล

ในระหว่างที่พำนักรักษาองค์ที่ตึกสามัคคีพยาบาร ชั้นต้นอาการค่อยดีขึ้น ฉันภัตตาหารได้ บางครั้งฉันไม่ได้ต้องถวายภัตตาหารทางด้านอายุรกรรม และได้ทำการตรวจต่อมน้ำเหลืองเพื่อพิสูจน์ว่าจะมีเนื้องอกหรือไม่ ผลการตรวจไม่พบ นายแพทย์ศิระ ศิริสัมพันธ์ ผู้เชี่ยวชาญทางโรคปอด จึงได้ตระเตรียมที่จะใช้กล้องเข้าไปตรวจดูในปอดและตัดเนื้อมาตรวจ โดยปรึกษาผ่านนายแพทย์สมาน ตันตราภรณ์

แม้ในขณะนั้นอาการอาพาธของเจ้าพระคุณอยู่ในสภาพที่ไม่น่าไว้วางใจได้เลย ประกอบด้วยเจ้าพระคุณขณะนั้นได้มีจิตใจกังวลและห่วงใยในกิจพระศาสนาที่ยังปฏิบัติคั่งค้างอยู่ จึงเป็นเหตุกระทบกระเทือนจิตใจอย่างรุนแรงจนถึงกับเยื่อหุ้มปอดขาด อาการอาพาธจึงทรุดหนักเพียบลงอย่างกระทันหัน การตรวจโรคโดยวิธีสุดท้ายจึงทำไม่ได้

การเจ็บไข้ได้ป่วยของมนุษย์เราท่านทั้งหลายมีอยู่ด้วยกัน ๓ ประการ คือ

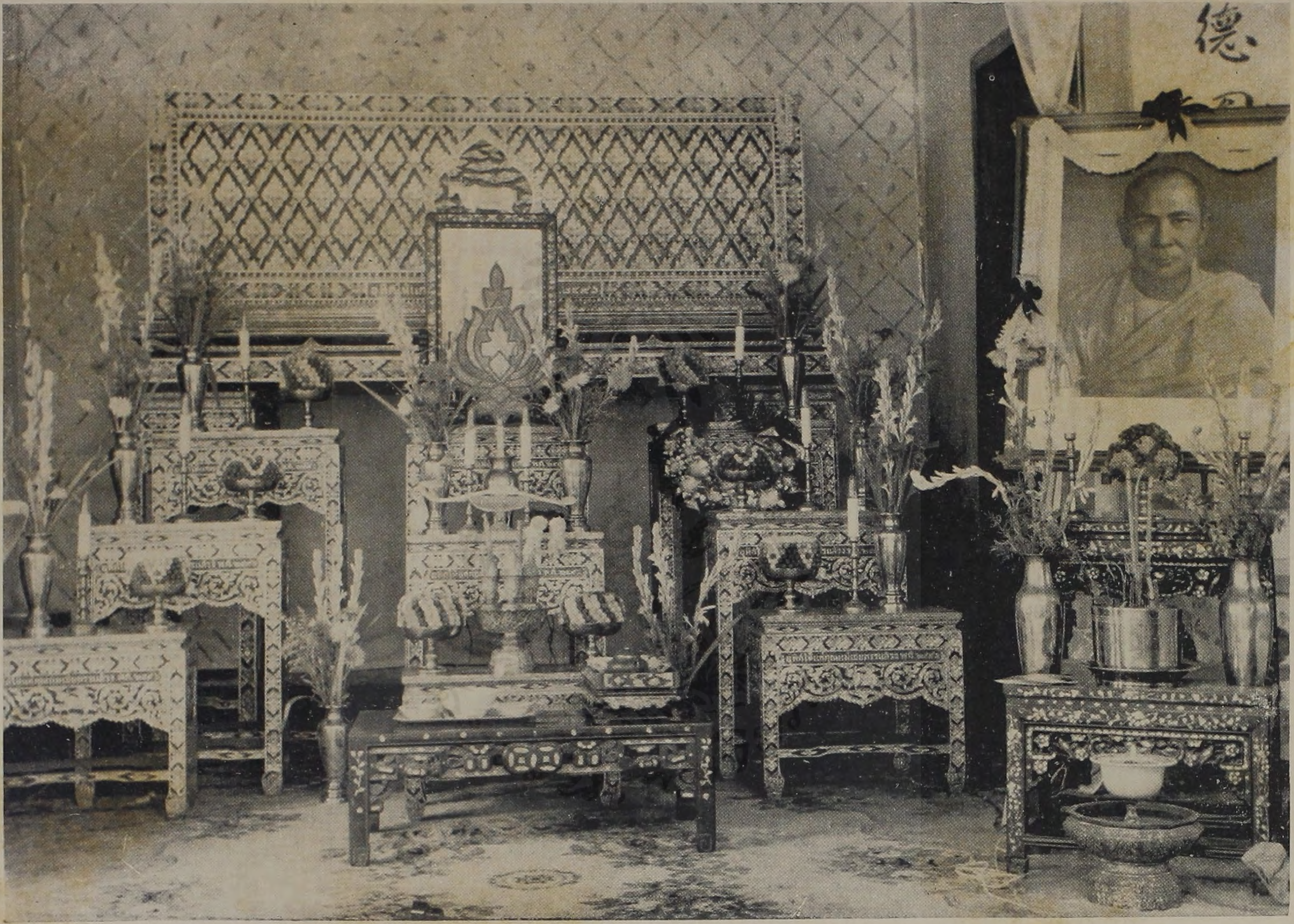
ประการที่ ๑ รักษาก็หาย ไม่รักษาก็หาย

ประการที่ ๒ รักษาก็หาย ไม่รักษาก็ตาย

ประการที่ ๓ รักษาก็ตาย ไม่รักษาก็ตาย

อาการอาพาธของเจ้าพระคุณได้ตกอยู่ในลักษณะประการที่ ๓ เสียแล้ว เป็นอันถึงกำหนดวาระดวงชะตาขาด หมดหนทางที่จะเยียวยารักษาให้หายได้ แม้นายแพทย์ทั้งหลาย พร้อมด้วยศิษยานุศิษย์ฝ่ายบรรพชิตและฆราวาส ตลอดจนญาติมิตร และท่านที่เคารพนับถือทั้งหลายจะได้ช่วยกัน ถวายการรักษา พยาบาลเจ้า พระคุณอย่าง เต็มความ สามารถเท่าที่ จะกระทำได้ ก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถจะรักษาเยียวยารักษา ให้เจ้าพระคุณพ้น จากอาการอาพาธ ดำรงค์ชนม์ชีพอยู่ ต่อไปได้ ในที่สุดก็ต้องพ่ายแพ้แก่มรณภัย

ประดุจประทีปดวงใหญ่อันมีรัศมีส่องแสงสว่างไสวไปทั่วทิศานุทิศ แล้วกลับหรี่แสงลงทีละน้อย ๆ จนเหลือเพียงระยะอันเป็นนาทีสุดท้ายเท่านั้นที่จะดับไป บัดนั้นได้ปรากฏเป็นมหัศจรรย์บังเกิดกระแสเสียงอันเยือกเย็นแห่งพระพุทธมนตร์ ซึ่งพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกายกำลังล้อมสวดเจริญสติอยู่ บัดดลประทีปดวงใหญ่ก็พลันดับลงท่ามกลางกระแสเสียงพระพุทธมนต์นั้น ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ผุดผ่องของเจ้าพระคุณก็ได้เลื่อนลอยออกจากเรือนร่าง ดำเนินไปสู่สถานอันเป็นที่สุดคติในสัมปรายภพเบื้องหน้าโน้นแล้ว คงเหลือแต่คุณงามความดีอันหาค่ามิได้ ซึ่งเจ้าพระคุณได้บำเพ็ญปฏิบัติมาตลอดอายุขัย คงก็กก้องอยู่ในโลกนี้ไม่รู้จะสร่างจืดจางสงบระงับไป แต่ผู้ใดเล่าจะพรรณนาคุณงามความดีของเจ้าพระคุณ ให้สิ้นสุดลงได้ จึงทำความเศร้าสลดเสียดายอาลัยเคารพรักแก่บรรดาพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายทั้งหลายที่เคยอยู่ภายใต้การบังคับบัญชา แก่ศิษยานุศิษย์ ญาติมิตร และท่านที่เคารพนับถือทั้งหลาย อย่างแสนสุดซึ้ง แต่จะทำอย่างไรได้เล่า เพราะความตายนี้เป็นกฎธรรมดาของสังขาร เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องตายเป็นของคู่กัน จะช้าหรือเร็วเท่านั้น ข้อนี้หามีผู้ใดหลีกเลี่ยงได้ไม่ เจ้าพระคุณได้มรณภาพเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๑ เวลา ๒๑.๑๕ น.

ที่ตั้งศพ เจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (โผซ้าย) ณ วัดอุภัยราชบำรุง

คณะสงฆ์อนัมนิกาย พร้อมด้วยศิษยานุศิษย์ของเจ้าพระคุณ ญาติมิตรและท่านที่เคารพนับถือ ได้พร้อมใจกันอัญเชิญศพเจ้าพระคุณกลับสู่วัดอุภัยราชบำรุง เพื่อประกอบการสรงน้ำศพและบรรจุศพตามประเพณีนิยม กับได้ประกอบการกุศลน้อมอุทิศถวายโดยควรแก่เจ้าพระคุณต่อไป

คณะสงฆ์อนัมนิกาย คณะศิษยานุศิษย์ และญาติมิตรที่เคารพนับถือ ได้บำเพ็ญการกุศลน้อมอุทิศถวายเจ้าพระคุณเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวที และความเสียดายอาลัยรักตามลำดับต่อไปนี้

สัตวารที่ ๑ วันที่ ๑๖—๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๑ ขุนพรหมอักษร และนายประจิตต์ เรืองโอภาษ เป็นเจ้าภาพ มีสวดพระอภิธรรม พระสงฆ์วัดปทุมคงคา ๔ รูป และมีพิธีกงเต๊กพระสงฆ์ฝ่ายอนัมนิกาย

สัตวารที่ ๒ วันที่ ๒๓—๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๑ คณะศิษยานุศิษย์เป็นเจ้าภาพ มีสวดพระอภิธรรม พระสงฆ์วัดไตรมิตรวิทยาราม ๔ รูป มีพิธีกงเต๊กพระสงฆ์ฝ่ายอนัมนิกาย

สัตวารที่ ๓ วันที่ ๓๐ เมษายน—๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ นายอั้ง แซ่จึง เป็นเจ้าภาพ มีสวดพระอภิธรรม พระสงฆ์วัดมหาพฤฒาราม ๔ รูป มีพิธีกงเต๊กพระสงฆ์ฝ่ายอนัมนิกาย มีแสดงพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ เจ้าพระคุณ พระพิมลธรรม (วัดมหาธาตุ) พระวิสุทธิญาณมุนี (วัดมหาพฤฒาราม) เป็นผู้จัด

สัตวารที่ ๔ วันที่ ๗—๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ นายเอีย แซ่เฮ้ง ยี่ห้อเฮ่งไถ่ฮะเป็นเจ้าภาพ มีสวดพระอภิธรรม พระสงฆ์วัดจักรวรรดิราชาวาส ๔ รูป มีพิธีกงเต๊กพระสงฆ์ฝ่ายอนัมนิกาย และมีพระสงฆ์ฝ่ายจีนนิกายร่วมด้วย

สัตวารที่ ๕ วันที่ ๑๔—๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ นายกนก ลี้ตระกูล บริษัทเซ่งง่วนฮง เป็นเจ้าภาพ มีสวดพระอภิธรรม พระสงฆ์วัดประยูรวงศ์ ๔ รูป มีพิธีกงเต๊กพระสงฆ์ฝ่ายอนัมนิกาย

สัตวารที่ ๖ วันที่ ๒๑—๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ นางสาวสุนีย์ และนายแพทย์สุนิตย์ เจิมศิริวัฒน์ เป็นเจ้าภาพ มีสวดพระอภิธรรม พระสงฆ์วัดชนะสงคราม (วัดตึก) ๔ รูป มีพิธีกงเต๊กพระสงฆ์ฝ่ายอนัมนิกาย และมีอุบาสิกาชีสวด โดยคณะศิษยานุศิษย์วัดสมณานัมบริหารจัดมา

สัตตวารที่ ๗ (หรือ ๕๐ วัน) วันที่ ๓๐—๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ คณะศิษยานุศิษย์วัดอุภัยราชบำรุงเป็นเจ้าภาพ มีสวดพระอภิธรรม พระสงฆ์วัดปทุมคงคา ๕ รูป มีพิธีกงเต๊กพระสงฆ์อนัมนิกาย มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ โดยพระเดชพระคุณเจ้าพระคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม และถวายภัตตาหารเพลพระสงฆ์ไทยและพระสงฆ์ฝ่ายอนัมนิกายรวม ๕๙ รูป (เท่าอายุเจ้าพระคุณ)

ครบ ๑๐๐ วัน วันที่ ๑๗—๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ คณะสงฆ์อนัมนิกายเป็นเจ้าภาพ มีพิธีกงเต๊กพระสงฆ์ฝ่ายอนัมนิกาย ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ทั้งหลาย และชักมหาบังสกุล

คณะสงฆ์อนัมนิกายได้ประชุม พิจารณา กำหนดวัน บำเพ็ญกุศล น้อมอุทิศถวายในการพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (โผซ้าย) อดีตเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย เจ้าอาวาสวัดอุภัยราชบำรุง วันที่ ๒๔, ๒๕, ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๒

ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงพรรณนาประวัติ จริยานุวัตร์ การอาพาธของเจ้าพระคุณแต่ต้นตลอดมาจนบัดนี้ด้วยความกตัญญูกตเวที และรู้สึกในโอกาสดีที่ได้บำเพ็ญกิจสนองพระเดชพระคุณต่อเจ้าพระคุณผู้ที่ข้าพเจ้ามีความเคารพอย่างยิ่ง ข้าพเจ้ามีความเสียดายว่า หากเจ้าพระคุณยังดำรงชนม์ชีพอยู่อีกต่อไป ย่อมจะได้กระทำการอันเป็นเหตุให้คณะสงฆ์อนัมนิกายเจริญรุ่งเรืองตามปณิธานอันแน่วแน่ของเจ้าพระคุณ แต่ความตายเป็นของธรรมดาของสังขาร แม้จะเสียดายสักเพียงไรก็ตาม ก็ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงไปได้ ขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของเจ้าพระคุณจงได้เสวยความสุขสมบูรณ์ในสัมปรายภพอันมีสุขาวดีพุทธเกษตร์เป็นที่หมาย และพระนิพพานเป็นที่สุดยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยเทอญ.

พระครูบริหารอนัมพรต

(พระครูบริหารอนัมพรต)

รองเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย

วัดชัยภูมิการาม

๒๖ เมษายน ๒๕๐๒

ให้ภาพนี้ไว้เป็นกำลังใจแก่ องสุตบทบวร (บ๋าวเอิง) เจ้าอาวาสวัดสมณานัมบริหาร เพื่อสนับสนุนวิริยานุภาพ
ในการบำเพ็ญกิจพระศาสนาให้ได้สำเร็จตามปรารถนา.

— พระอริยวงศาคตญาณ

๑๔ เม.ย. ๒๕๐๑

พระโอวาท

ของ

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

สกลมหาสังฆปรินายก

ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ต้องนำสัจจธรรมเข้ามาไว้ในตน ไม่ปล่อยวางรักษาศีล อันเป็นเบื้องต้นมิให้ขาด มิให้ทะลุ มิให้ตกหล่น จนบรรลุถึงความเป็นอริยะ เมื่อไม่สามารถก็พึงรักษาศีล ทำตนให้เป็นกัลยาณชน แลถ้ามีความจำเป็นจักต้องดำเนินชีวิตอยู่ในโลกอย่างปุถุชน แม้จักบกพร่องบ้าง ก็ให้มีสติรู้ ยังดีกว่าไม่ถือศีลเสียเลย จงสำนึกในความเป็นพุทธ-ศาสนิกชนของตนอยู่เสมอ เพราะเหตุนั้น ผู้นับถือพระพุทธศาสนาพึงตั้งใจละความชั่ว บำเพ็ญความดี ความชั่วเกิดขึ้นแก่บุคคล เพราะโลภะ โทสะ โมหะ เป็นมูล เมื่อบุคคลพิจารณาด้วยตนเองจะเห็นได้ ผู้ที่ประพฤติชั่ว หรือผู้ประพฤติดีมาแล้ว กลับประพฤติชั่ว ก็เพราะถูกโลภะ โทสะ โมหะ ทั้ง ๓ นี้ครอบงำ ทำให้มีโลภะ อยากได้มาเป็นของตน เป็นผู้พร่องอยู่เป็นนิจบ้าง ประทุษร้ายเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ลุ่มหลงไม่รู้ตามเป็นจริงบ้าง เมื่อเกิดขึ้นที่ตน ย่อมก่อทุกข์ภัยพิบัติให้แก่ตน เมื่อแผ่ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่มีอยู่ในตนแก่ผู้อื่นหมู่อื่น ย่อมก่อทุกข์ภัยพิบัติให้แก่ผู้อื่น เป็นการสร้างเวรภัยให้แก่กัน เพราะฉะนั้น ชีวิตของผู้ประพฤติชั่วจึงเป็นทุชชีวิต ชีวิตชั่ว ไม่มีแก่นสาร เป็นคณปโทสะ ประทุษร้ายหมู่คณะ แม้เป็นอยู่ตั้งร้อยปี ก็ไม่มีประโยชน์

ส่วนความดีที่เกิดขึ้นแก่บุคคล เพราะมีอโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นมูล ย่อมก่อความสุข ความเจริญ ให้แก่ตนด้วย แก่ผู้อื่นด้วย ชีวิตของผู้ประพฤติดี จึงเป็นสุชีวิต ชีวิตดีที่มีแก่นสาร เป็นสังฆโสภณะ ยังหมู่ให้งาม เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสงบสุขอันเรียกว่าสันติ ย่อมเกิดมีขึ้น ทั้งแก่ตนด้วย ทั้งแก่ส่วนรวม ส่วนใหญ่ด้วย

สันติ ความสงบสุขนั้น ย่อมเป็นสิ่งจำปรารถนาของบุคคลทุกหมู่เหล่า ไม่เลือกชาติชั้นวรรณะ แต่ผู้มุ่งสันติ ต้องประพฤติตนเป็นผู้สงบกาย สงบวาจา สงบใจ ด้วยประพฤติธรรมะ คือ หิริ ความละอายใจต่อความชั่ว เปรียบเหมือนคนที่เกลียดสิ่งโสโครก ไม่อยากเข้าใกล้ โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปทุจจริต เมื่อรู้ว่าสิ่งใดผิด ไม่ฝ่าฝืนทำลงไป เปรียบเหมือนคนกลัวอสรพิษ ไม่กล้าเข้าใกล้ ฉะนั้น หิริและโอตตัปปะทั้ง ๒ อย่างนี้ เป็นธรรมะคุ้มครองรักษาชาวโลก ให้อยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข ดังพระพุทธภาษิตแสดงว่า

หิริโอตฺตปฺปยญฺเจว โลกํ ปาเลติ สาธุกํ

หิริและโอตตัปปะ ย่อมรักษาชาวโลกให้เป็นอยู่ได้ ดังนี้

ผู้มุ่งดำเนินชีวิตให้พ้นจากความชั่ว ดำเนินไปในทางดี ตลอดถึงประสพสันติสุข ต้องมีสติคอยระมัดระวังตัวอยู่เสมอ ไม่เผลอเพลินไปกับอิฏฐารมณ์ภายนอก คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จนเกินไป และไม่หดหู่ คับแค้นเพราะอนิฏฐารมณ์ คือ การเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ พึงมีสติพิจารณารู้เท่าทันความจริงของโลก และตักเตือนตนให้บำเพ็ญความดี อันเป็นทางให้เกิดผลดี คือ ความสุข ตามพุทธภาษิตที่แสดงไว้ว่า

อตฺตนา โจทยตฺตานํ ปฏิมํเสตมตฺตนา
โส อตฺตคุตฺโต สติมา สุขํ ภิกฺขุ วิหาหิสิ

แปลความว่า จงเตือนตนด้วยตนเอง จงพิจารณาสอบตนด้วยตน ผู้มีสติคุ้มครองตนจักอยู่เป็นสุข ดังนี้.

วัดบวรนิเวศวิหาร

องส์รภาณมธุรส์ (ป๋าวเอิง)

ปลัดขวา

เจ้าอาวาสวัดสมณานัมบริหาร

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (โผซ้าย) เจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย เจ้าอาวาสวัดอุภัยราชบำรุง ตำบลตลาดน้อย อำเภอสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร ณ เมรุวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) ถนนลูกหลวง พระนคร วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๐๒ เวลา ๑๗.๐๐ น. คณะสงฆ์อนัมนิกายโดยมี เจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (บิ๋นเลือง) เจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายองค์ปัจจุบัน เป็นประธานได้พิจารณาเห็นสมควรจะได้จัดพิมพ์หนังสือของ คณะสงฆ์แจกเป็น อนุสรณ์ ในงาน พระราชทาน เพลิงศพ ครั้งนี้ และได้มอบหมายให้ข้าพเจ้าจัดหาเรื่องอันสมควรเพื่อจัดพิมพ์ต่อไป

ข้าพเจ้าได้น้อมรับหน้าที่นี้ไว้ด้วยความเต็มใจเพื่อสนอง เจตนาของ คณะสงฆ์อนัมนิกาย เป็นโอกาศได้บำเพ็ญกิจสนองแด่เจ้าพระคุณ และเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีเท่าที่ข้าพเจ้าจะกระทำบำเพ็ญได้ตามความสามารถ

ข้าพเจ้าจึงได้ พิจารณา เลือกสรรค์ เรื่องที่ จะนำมาพิมพ์ หนังสือครั้งนี้ โดยรอบรอบเห็นว่าเรื่องประวัติชีวิตและงานของบรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัต ซึ่งข้าพเจ้ามีความเคารพอย่างยิ่งในวิทยาการแพทย์ของท่าน ได้รวบรวมไว้แล้ว กับมีเรื่องที่ข้าพเจ้าได้บันทึกไว้ด้วย ชั้นเดิมข้าพเจ้าตั้งใจว่าจะพิมพ์เป็นส่วนตัวของข้าพเจ้าเอง แต่เมื่อได้มาใคร่ครวญเห็นว่า หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมมาได้ด้วยความยากลำบาก ถือได้ว่าเป็นสมบัติส่วนตัวของข้าพเจ้า ควรจะนำมาจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ด้วย จึงได้นำเรื่องเสนอที่ประชุมคณะสงฆ์อนัมนิกาย ซึ่งมีความเห็นชอบ ข้าพเจ้าได้น้อมรับมติของที่ประชุมซึ่งได้ให้โอกาสแก่ข้าพเจ้าได้แสดงความกตัญญูกตเวทีในวาระสำคัญยิ่ง ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณอย่างสูง

อนึ่งข้าพเจ้าได้จัดพิมพ์หนังสือประวัติบรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัตมาแล้วครั้งหนึ่งให้ชื่อหนังสือว่า "เป็นมิ่งขวัญมหามงคลที่ระลึก" ในงานพิธีพุทธาภิเษกหล่อรูปบรมครูแพทย์ชีวก-โกมารภัต เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๔๙๙ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม และได้หมดสิ้นลงนานแล้ว เนื่องจากเป็นที่นิยมยินดีแก่บรรดาท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายที่ได้ไปไว้เป็นที่เคารพสักการะบูชา เพราะหนังสือนี้ได้นำเข้าสู่ในปริมณฑลพิธีพุทธาภิเษกด้วย จึงมีความศักดิ์สิทธิ์ด้วยเช่นเดียวกับเหรียญพระรูปของท่าน แต่การจัดทำครั้งนี้ ได้กระทำโดยรีบด่วนเพราะจะให้ทันเวลางาน จึงได้

รวบรวมและเรียบเรียงในเวลากระทันหัน ไม่สมบูรณ์ครบถ้วน เมื่อหนังสือนี้หมดสิ้นไปแล้ว จึงได้รวบรวมขึ้นใหม่ในระยะเวลาอันยาวเพื่อให้ได้เรื่องครบถ้วนสมบูรณ์จริง ๆ แต่เมื่อได้กระทำไป คงได้แต่ประวัติชีวิตและงานของบรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัตแต่เฉพาะในบั้นต้นและบั้นกลางเท่านั้น ส่วนชีวิตบั้นปลายไม่อาจจะค้นหาได้ในพระไตรปิฎกหรือในที่อื่นใด เมื่อหมดหนทางเข้าจริง ๆ ข้าพเจ้าก็จำต้องพึ่งความรู้ความชำนาญเก่าของข้าพเจ้าเอง คือ อัญเชิญบรมครุ-แพทย์ชีวกโกมารภัตมาประทับร่างทรง ไต่ถามชีวิตบั้นปลายของท่านจนถึงกาลอวสานแห่งชีวิต ท่านได้เล่าให้ฟังโดยตลอด ซึ่งได้บันทึกเสียงไว้แต่ต้นจนจบ เมื่อได้มาแล้ว ก็ถอดข้อความออกจากเทป ท่านทั้งหลายจะได้อ่านในตอนท้ายของเรื่องนี้ โดยข้าพเจ้าได้ให้ชื่อเรื่องว่า "บันทึกประวัติชีวิตตอนบั้นปลายของบรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัต"

ประวัติชีวิตและงานของบรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัตที่ได้จัดพิมพ์ครั้งใหม่นี้ ได้ให้ชื่อเรื่องว่า "ชีวะประวัติบรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัต" ในชั้นต้นข้าพเจ้าได้ไปนิมนต์ให้ท่านเจ้าคุณอริยเมธี ป. ๙ วัดสัมพันธวงศ์ พระนคร ค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและแปลโดยตรงออกสู่ภาษาไทยให้ได้เรื่องครบถ้วนที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ ท่านเจ้าคุณอริยเมธีได้กรุณารับจัดทำให้ด้วยความเต็มใจ แต่การแปลเรื่องนี้จากภาษามคธออกสู่ภาษาไทยโดยตรง ทำให้สำนวนอ่านเข้าใจได้ยาก เรียกได้ว่าสำนวนวัด ข้าพเจ้าเกรงว่าท่านผู้อ่านจะลำบากแก่การเข้าใจ จึงได้นิมนต์ท่านเจ้าคุณอริยเมธีได้กรุณาเรียบเรียงให้ใหม่มีสำนวนทันสมัยน่าอ่านน่าฟัง แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ท่านเจ้าคุณอริยเมธีไม่มีเวลาว่างพอจะทำให้ได้เสียแล้ว เพราะต้องแบกภาระหนักทางสภาการศึกษาและกองตำราที่ สภาการศึกษามกุฎราช วิทยาลัย มหาวิทยาลัย พุทธศาสนาในประเทศไทย วัดบวรนิเวศวิหาร กับต้องมีหน้าที่ชำระพระไตรปิฎกฉบับบาลีที่จะต้องพิมพ์ใหม่ซึ่งขาดคราวไป ข้าพเจ้าจึงได้นิมนต์ให้ท่านมหาเปรม ปิยพงศ์ ฉายา เปมังกโรภิกขุ วัดบรมนิวาศน์วรวิหาร เป็นผู้นำข้อความจากสำนวนที่แปลดังกล่าวแล้ว เรียบเรียงเป็นสำนวนธรรมดาเสียใหม่ให้น่าอ่านน่าฟัง ท่านมหาเปรมผู้นี้ได้แต่งหนังสือมาแล้วเป็นจำนวนมาก และเป็นที่พึงพอใจแก่ผู้ที่ได้อ่านหนังสือของท่าน ท่านมหาเปรมได้รับจัดทำให้ด้วยความเต็มใจ จึงนับว่าเป็นโชคดีอย่างยิ่งของข้าพเจ้าที่ได้ท่านผู้แปลและผู้เรียบเรียงเป็นผู้มีคุณวุฒิสูงด้วยกัน

เมื่อได้เรียบเรียงใหม่ เสร็จเรียบร้อย แล้ว ข้าพเจ้าได้ นำเรื่องนี้ ไปให้ ท่านเจ้าคุณอนุมานราชธนตรวจพิจารณา และขอให้เขียนคำวิจารณ์และคำไว้อาลัย ท่านเจ้าคุณได้กรุณาจัดทำให้ด้วยความเต็มใจ และยังมีเรื่อง "วิญญาณมีจริงหรือไม่" ของท่านเจ้าคุณราชสุมนต์มุนี

วัดเทพศิรินทราวาส เลขาธิการสภาการศึกษามกุฏราชวิทยาลัย และเรื่องจิตกับวิญญาณของท่านมหาเปรม ปิยพงศ์ ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้ระบุนามมาแล้วอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

เพื่อเป็นศิริมงคลอันยิ่งใหญ่และเป็นเกียรติประวัติของหนังสือเล่มนี้ตลอดไป ข้าพเจ้าได้น้อมอัญเชิญพระโอวาทของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ สกลมหาสังฆปริณายก ซึ่งได้ประทานให้แก่ข้าพเจ้า มาพิมพ์ไว้เป็นประธานในหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าขอน้อมระลึกในพระเมตตาธิคุณอย่างสูงสุดที่ได้มีอยู่ต่อข้าพเจ้า

กุศลใดที่จะพึงมีพึงบังเกิดจากการที่คณะสงฆ์อันมีนิกายได้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ แจกเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ และความดีอันใดที่มีขึ้นจากเนื้อหาของหนังสือนี้ในนามของคณะสงฆ์อันมีนิกาย ข้าพเจ้าขอน้อมอุทิศถวายแด่เจ้าพระคุณผู้ล่วงลับไปแล้วให้ได้เสวยความสุขสมบูรณ์ในสัมปรายภพอันมีสุขาวดีทิศตะวันตกเป็นที่หมาย และได้เพิ่มพูนกุศลบารมีจนบรรลุพระนิพพานเป็นที่สุด ยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยเทอญ.

(องสรภาณมธุรส)
เจ้าอาวาสวัดสมณานัมบริหาร

๒๖ เมษายน ๒๕๐๒

คำวิจารณ์และคำไว้อาลัย

องสรภาณมธุรส (บ๋าวเอิง) เจ้าอาวาสวัดสมณานัมบริหาร มาแจ้งความแก่ข้าพเจ้าว่า ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (โผซ้าย) เจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย ทางคณะสงฆ์อนัมนิกายมอบให้ องสรภาณมธุรส เป็นผู้รวบรวมเรื่องสำหรับตีพิมพ์เป็นหนังสือชำร่วยเนื่องในงานนี้ เพื่ออุทิศกัลปนาผลแด่พระคุณเจ้าองค์นั้น และนำร่างเรื่องประวัติบรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัต ซึ่งจะตีพิมพ์เป็นอนุสรณ์มาให้ข้าพเจ้าช่วยตรวจดูด้วย

ข้าพเจ้ายินดีรับสนองคำขอร้องนี้ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่หายป่วยอย่างเด็ดขาด เพราะจะได้มีโอกาสสำแดงปฏิการะ ตอบแทนท่านเป็น ครั้งสุดท้าย ด้วยความอาลัยใน พระคุณเจ้าที่ มรณภาพไปแล้ว ในฐานะที่ข้าพเจ้ารู้จักและคุ้นเคยกับท่านเจ้าคณะใหญ่เป็นอย่างดีมาเป็นเวลายาวนาน และประกอบทั้ง องสรภาณมธุรส ก็เป็นผู้ที่ข้าพเจ้าเคารพและรู้จักคุ้นเคยกันมาแต่ครั้งท่านยังหนุ่มอยู่ ข้าพเจ้าจึงไม่กล้าจะขัดข้องได้ แต่ต้นฉบับที่ท่านมามอบให้อ่านไม่ใช่หน้าหนึ่งหรือสองหน้า และต้องการเร็วในชั่ว ๒—๓ วันเสียด้วย การอ่านของข้าพเจ้าจึงตกอยู่ในลักษณะรีบร้อน เพื่อให้ทันประสงค์และเวลา เมื่ออ่านตะ ๆ จบลงแล้ว ก็รู้สึกว่าท่านผู้รวบรวมและแปลเรื่องนี้ สามารถรวบรวมประวัติหมอชีวกโกมารภัตได้ดี เพราะเป็นเรื่องที่มีกล่าวอยู่มากแห่งในพระคัมภีร์ไตรปิฎก ยากแก่การที่จะเก็บมารวบรวมให้ได้อย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ท่านผู้เรียบเรียงยังแต่งได้ดีและแทรกความเห็นเป็นเชิงวิจารณ์ไว้ด้วย ในบางแห่งซึ่งเป็นหลักของผู้รู้ แต่ตามธรรมดาการวิจารณ์นั้นย่อมเป็นของผู้แต่งโดยเอกเทศ จึงตกเป็นหน้าที่ของผู้อ่านที่จะพิจารณาเอง เพราะต่างคนก็ต่างใจ แต่ข้าพเจ้าบอกได้ในความเห็นส่วนตัวว่า หนังสือที่แต่งมีการวิจารณ์ด้วยย่อมทำให้ผู้อ่านได้รับประโยชน์เกิดความคิดเพิ่มเติมได้ไม่มากก็น้อย ส่วนที่จะเห็นด้วยแค่ไหน ก็แล้วแต่อัธยาศัยที่จะคิดเห็นของผู้อ่านเอง หนังสือเรื่องนี้ข้าพเจ้ามีส่วนตกเติมบ้างเล็กน้อยในด้านที่ข้าพเจ้าเข้าใจว่ารู้เท่าที่รู้เท่านั้น

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาส่วนกุศลทักษิณานุปทาน ซึ่งทางคณะสงฆ์อนัมนิกายได้บำเพ็ญอุทิศให้แก่พระคุณเจ้าผู้มรณภาพ ตลอดจนได้ตีพิมพ์หนังสือเล่มนี้แจกเป็นวิทยาทาน ขออำนาจแห่งบุญกุศลนี้ จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระคุณเจ้า พระครูคณานัมสมณาจารย์ (โผซ้าย) ประสบแต่อิฐวิบูลมนุญผลในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

พระยาอนุมานราชธน

ราชบัณฑิตสถาน
๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

วิญญาณมีจริงหรือไม่

เรื่องวิญญาณมีจริงหรือไม่นี้ เป็นปัญหาเรื้อรังสืบต่อเป็นมรดกตกทอดให้ขบคิดกันมาหลายพันปีแล้ว และยังจะคงเป็นปัญหาให้อนุชนคนรุ่นหลังได้แสดงความคิดเห็นและถกเถียงกันต่อไปได้อีกนาน ถึงแม้ว่าจะได้ใช้เวลากันเป็นพัน ๆ ปีในการแสดงความคิดและถกเถียงกันในปัญหานี้ แต่ก็ไม่สามารถจะลงมติแน่นอนกันอย่างไรในความมีหรือไม่มีของวิญญาณ

เรื่องวิญญาณเป็นเรื่องใหญ่และยุ่งยาก แม้เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (พุทธสิริ) วัดโสมนัสวิหาร ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญอย่างยิ่งในธรรม ท่านก็กล่าวว่า "เป็นเรื่องเข้าใจยาก พูดให้ใครฟังลำบาก ถ้าขืนพูดมากกันไป คนก็จะกลายเป็นมิจฉาทิฏฐิมากขึ้น" (ท่านต้องการให้รู้ด้วยการปฏิบัติให้ถึง ไม่ใช่ด้วยการพูด) และวอลแตร์ก็ได้กล่าวว่า "ตำราอภิปรัชญาตั้งสี่พันเล่มก็ไม่อาจให้รู้ได้ว่าวิญญาณเป็นอย่างไร" การที่จะเขียนเรื่องนี้ที่ยากและที่คนแต่ก่อนได้ใช้เวลาขบคิดกันมาตั้งเป็นพัน ๆ ปี ให้ได้ละเอียดและถูกต้อง โดยใช้เวลาเพียงไม่กี่ชั่วโมงนั้นเป็นเรื่องเหลือความสามารถของผู้เขียน ดังนั้นจึงพยายามเขียนเท่าที่พอจะเขียนได้ในเวลาอันจำกัดนี้

ปัญหานี้ เมื่อแบ่งความเห็นออกเป็นส่วนใหญ่ ๆ ก็สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ดังนี้

๑. วิญญาณมีจริง

๒. วิญญาณไม่มี

๓. วิญญาณจะมีก็ได้ไม่มีก็ได้

ศาสนาจำพวกวิญญาณนิยม เช่น ศาสนาของชาวบาบิโลนและไอยคุปต์เป็นต้น ศาสนาเสมิติกทั้งสามมีศาสนายิวเป็นต้น ถือว่าวิญญาณมีทั้งสิ้น แต่คำว่า "วิญญาณ" นั้นเรียกชื่อแตกต่างกันไปบ้างตามภาษานั้น ๆ ส่วนความหมายนั้นตรงกัน

นักวิทยาศาสตร์ส่วนมากเห็นว่าวิญญาณไม่มี และพยายามอธิบายอ้างการพิศูจน์ต่าง ๆ ในทางไม่เชื่อว่ามีวิญญาณ เพราะมีความไม่เชื่อเป็นพื้นฝังอยู่ในใจก่อนแล้ว แต่การอธิบายและพิสูจน์นั้นหนักไปในทางด้านวัตถุ ซึ่งเห็นได้ ฟังได้ สัมผัสได้ เช่นว่า ขังตัวแมลงไว้ในแก้วพิเศษซึ่งสามารถเก็บความร้อนได้ แล้วปิดผนึกมิดชิด เมื่อแมลงตายแล้วก็ไม่เห็นอะไรพอที่จะรู้ได้ว่าดวงวิญญาณของแมลงตัวนั้นมาปรากฏรูปให้เห็น อย่างนี้จะว่าวิญญาณมีอย่างไร และ

แก้วนั้นแม้ความร้อนก็ยังเก็บไว้ได้ เมื่อความร้อนยังออกไม่ได้แล้ว วิญญาณจะออกได้อย่างไร ต้องอยู่ในนั้น เมื่อวิญญาณถูกขังอยู่ในนั้นก็ควรจะเห็นได้ แต่นี่ไม่เห็นมีอะไร

ทางพระพุทธศาสนาสอนเรื่องสันตติ คือ ความสืบต่อแห่งวิญญาณหรือแห่งชีวิตของแต่ละบุคคล (รวมทั้งสัตว์ด้วย) แสดงว่า วิญญาณนั้นเกิดแล้วดับ ๆ อยู่เสมอทุกขณะ แต่ที่ยังคงรู้สึกว่า คงมีอยู่เสมอนั้น เพราะอำนาจสันตติ คือ ความสืบต่อ ต่อสืบเอาไว้ เมื่อสันตติของวิญญาณของใครหมดลงเมื่อใด วิญญาณของผู้นั้นก็จบเรื่องลงเมื่อนั้นเหมือนกัน เรื่องวิญญาณนี้มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ในธรรมของพระพุทธศาสนาหลายแห่ง เช่นคำว่าวิญญาณในปฏิจ-จสมุปบาท วิญญาณในขันธ์ ๕ จุติวิญญาณ ปฏิสนธิวิญญาณ วิถีวิญญาณ เป็นต้น ถ้าจะถือแต่เพียงว่า วิญญาณคือความรู้อารมณ์ เช่น วิญญาณในขันธ์ ๕ แล้ว ใครก็ต้องบอกทั้งนั้นว่า มีวิญญาณ แต่ที่ต้องมาเป็นปัญหาค้างสหัสวรรษกันนี้ก็เพราะเอาวิญญาณชนิดที่รู้ยากที่ตำราอภิปรัชญาสิ้นเล่มบอกให้รู้ไม่ได้นั้นมาพูดกัน

อีกประการหนึ่ง วิญญาณเกิดดับอยู่ทุกขณะ แต่ที่ไม่หมดเรื่องลงไปเลย ก็เพราะอำนาจสันตติ ดุจคลื่นลูกนี้หมดไปพร้อมกับหนุนให้เกิดคลื่นลูกใหม่ คลื่นลูกใหม่หมดไปพร้อมกับหนุนให้เกิดคลื่นลูกใหม่อีก สืบต่อกันไปจนกว่าจะหมดกำลังหนุน คลื่นนั้นอุปมาดังวิญญาณ ความสืบต่ออันทำให้คงมีคลื่นใหม่ ๆ เกิดขึ้นต่อ ๆ ไปนั้นอุปมาดังสันตติ (ความเกิดดับของคลื่นเป็นไปอย่างช้าจึงเห็นง่าย แต่ความเกิดดับของวิญญาณเป็นไปอย่างรวดเร็วยิ่ง เห็นยาก แต่จะเห็นได้ กำหนดได้ด้วยจิตที่ผ่องใสหรือมีพลังสูง) อย่างนี้จะว่าวิญญาณมีอยู่ก็ได้ จะว่าไม่มีก็ได้ คือมีอยู่ชั่วขณะที่มี แต่พอดับไปแล้วจะว่ามีไม่ได้ พระเจ้ามิลินท์ได้ตรัสถามพระนาคเสนว่า "วิญญาณมีอยู่หรือไม่" พระนาคเสนทูลว่า "เมื่อว่าโดยปรมัตถ (ปรมัตถสัจจะ) แล้ว วิญญาณไม่มี" ข้อนี้บ่งความว่า เมื่อว่าโดยโลกิยะ (สมมุติสัจจะ) แล้ว วิญญาณมี และพระเถระคงมุ่งถึงพระบาลีว่า วิญฺญาณํ อนตฺตา จึงทูลไปอย่างนั้น

เรื่องวิญญาณที่ยุ่งยากที่สุด เป็นปัญหาที่สุด คือ วิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วจะว่าไม่มีก็ยาก เพราะมีผู้รู้เห็น ครั้นจะว่ามีทำไมเราจึงมองไม่เห็น แต่เรื่องอะไรก็ตามที่เราไม่เคยเห็นแล้ว จะเหมาว่าไม่มีไปเสียทั้งหมดนั้น เช่นนี้ไม่ถูก ทางที่ดีควรรับฟังไว้บ้าง ไม่ควรปฏิเสธจนสิ้นเชิง ในสัมปทานียสูตร ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ท่านพระสารีบุตรได้แสดงแด่สมเด็จพระบรมศาสดาถึงทัศนสมบัติ ๔ ประการว่า "เมื่อบุคคลเจริญกายคตาสติ (อย่างดี) แล้วสามารถเห็นกระแสวิญญาณของสัตว์โลกได้โดยเรื่อยไป" ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ท่านพระเถระสอนให้

พิสูจน์ข้อเท็จจริงของเรื่องวิญญาณด้วยหลักความเท็จ และเข้าหาความจริงด้วยการปฏิบัติไม่ใช่ด้วยการพูด กล่าวคือ สอนให้หาข้อเท็จจริงจากเรื่องนี้ ด้วยความเป็นนักปฏิบัติมิใช่ด้วยความเป็นนักพูดตามธรรมดา คนที่สงสัยอยู่จึงพูดจึงถาม อาการที่สงสัยนั้นย่อมประกาศให้รู้ว่ายังรู้ไม่จริง คนที่รู้จริงแล้วก็ไม่สงสัย เมื่อไม่สงสัยก็ไม่ถามและไม่ถกเถียง ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่า การถกเถียงนั้นมิใช่ทางที่จะเข้าถึงความจริงในเรื่องวิญญาณได้ จะเข้าถึงความจริงในเรื่องนี้ได้ก็ด้วยการปฏิบัติเท่านั้น แต่คนก็ยังสมัครใจที่จะเข้าถึงความจริงในเรื่องนี้ด้วยการถกเถียง ซึ่งไม่ต่างอะไรกับคนสองคนที่ถกเถียงกันอยู่หน้าวัดไตรมิตรถึงพระพุทธรูปทองคำว่า มีจริงหรือไม่ และต่างก็สมัครใจที่จะถกเถียงกันอยู่ที่หน้าวัดมากกว่าที่จะเข้าไปหาความจริงจากองค์พระ เอช. จี. เวลส์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเล่มหนึ่งว่า "ในแผ่นดินของคนตาบอด ไม่มีใครรู้ความหมายของคำว่า "เห็น" ถ้าท่านพูดว่า ฉันเห็นต้นไม้เขียวชอุ่ม คนพวกนั้นจะหาว่าท่านเสียจริต" ความหมายของคำพูดนี้นับว่าเป็นเครื่องสนับสนุนคำพูดข้างบนไว้อีกประการหนึ่ง

ตามหลักวิทยาศาสตร์กล่าวว่า สะสารทุกอย่างไม่สูญหาย กล่าวคือคงมีอยู่ เช่นภาพเหตุการณ์ในอดีต เช่นในสงครามมาราธอน อันเกิดขึ้นเมื่อกว่าพันปีมาแล้วก็ยังคงอยู่ ตามหลักนี้แม้เหตุการณ์ต่าง ๆ ในพุทธกาลก็น่าจะคงอยู่ ดังนั้น การนำภาพในอดีตให้มาปรากฏชั่วคราวในปัจจุบันนี้ ก็น่าจะเป็นไปได้ เพราะเท่ากับเป็นการนำเอาภาพในอดีตที่ยังคงอยู่มิได้สูญหายไปให้มาปรากฏในปัจจุบันนั่นเอง ซึ่งข้อนี้ก็คล้ายกับนำภาพเก่า ๆ ที่มีอยู่แล้ว แต่อยู่ลึกหน่อยขึ้นมาให้คนดู แต่อย่างไรก็ตามภาพในอดีตนั้นต้องเป็นภาพที่เป็นไปแล้วในอดีตเท่านั้น

ในพระพุทธศาสนามีการเห็นอย่างหนึ่ง เป็นการเห็นเหตุการณ์ในอดีตหรือในปัจจุบันแต่เกิดในที่อื่น เป็นการเห็นที่เป็นวิสัยของบุคคลประเภทหนึ่งเป็นพิเศษเท่านั้น มิใช่วิสัยของบุคคลทั่วไป เป็นการเห็นที่ต้องมีเครื่องมือเป็นพิเศษ และเป็นการเห็นที่ไม่ได้ใช้ตาดู แต่ใช้ใจดูคือเห็นด้วยตาคือใจ ไม่ใช่ด้วยตาคือนัยตา ตาอย่างนี้เรียกว่า "ทิพยจักษุ" คือตาทิพย์ (Clairvoyance) ตาทิพย์นี้คือเครื่องมือพิเศษดังกล่าวแล้ว และผู้ที่จะมีตาทิพย์นั้นต้องเป็นผู้มีใจผ่องใสมีพลังจิตสูงมากและมีสมาธิจิตกล้า อันบุคคลจะถึงได้มีได้ก็ด้วยการปฏิบัติธรรมอย่างถึงขนาด

โดยทฤษฎีที่ว่าสะสารไม่สูญหายไปจากโลกดังกล่าวแล้ว การเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสมัยอดีต เช่นในสมัยพุทธกาลด้วยทิพยจักษุก็ต้องเป็นไปได้ เพราะเป็นการเห็นสิ่งที่มีและเมื่อเห็นยังเห็นได้แล้ว และสิ่งนั้นก็มีอยู่ จึงน่าจะเป็นไปได้อีกเหมือนกันที่จะนำเอาภาพเหตุการณ์ในอดีตที่เห็นนั้นมาให้ผู้อื่นเห็นได้บ้างชั่วขณะในปัจจุบันโดยอาศัยเครื่องมือพิเศษ คือสมาธิจิตอัน

แกร่งกล้า แต่กรณีเช่นนี้ต้องระวังเรื่องสังขารหลอกหรือหลอกสังขารไว้ให้จงหนัก อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ที่มีพลังจิตกล้ามีสมาธิจิตสูงแล้ว ย่อมผ่านเรื่องสังขารหลอกนั้นไปได้

อนึ่ง ภาพในอดีตเช่นในสมัยพุทธกาล คนทั่วไปไม่สามารถเห็นได้ แต่บุคคลพิเศษประเภทหนึ่งสามารถเห็นได้ เช่นเดียวกับถ่านหิน ซึ่งมีอยู่แล้วที่ใต้ดินคนทั่วไปไม่รู้ว่ามี แต่นักธรณีวิทยาอาจรู้ได้ว่ามีอยู่มากน้อยเท่านั้นเท่านี้

ก็พระพุทธเจ้าทรงสอนมิให้ใช้คำพูดอันเป็นเหตุให้เถียงกันในทางที่จะทำให้เสียเวลามิได้ก่อให้เกิดความสุขหรือได้มรรคผลอะไร ทรงสอนให้รู้ประจักษ์แก่ตนเองด้วยการปฏิบัติ มากกว่าให้รู้ด้วยการถกเถียง การแก้ปัญหาเรื่องวิญญาณมีไม่มีนี้ขึ้นอยู่กับการอบรมจิตใจให้เกิดอำนาจพิเศษ คือ ให้เกิดญาณความรู้จริงหรือดวงตาภายในอันสามารถที่จะรู้ความจริงของเรื่องนี้เหมือนนักวิทยาศาสตร์ใช้กล้องจุลทัศน์ตรวจดูเชื้อต่าง ๆ ที่ดูด้วยตาเปล่าไม่เห็น ฉะนั้น เมื่อรู้จริงด้วยกันแล้ว การถกเถียงก็จะไม่มีขึ้น

ในระหว่างเชื่อกับไม่เชื่อว่าวิญญาณมีนั้น การเชื่อมีผลดีกว่า กล่าวคือ ต้องทำให้คนต้องระวังการกระทำหรือความประพฤติของตนไปด้วย ไม่กล้าทำความชั่วประพฤติผิดศีลธรรมเต็มที่ เพราะเกรงผลร้ายที่ตนจะได้รับเป็นเครื่องตอบแทน ที่โลกเรามีภาวะอย่างที่เป็นอยู่ดังทุกวันนี้ ไม่เดือดร้อนไปทุกหย่อมหญ้า ก็เพราะยังมีคนอีกมากทำความดี และไม่กล้าทำความชั่วอย่างจริงจัง ซึ่งทั้งนี้ก็เนื่องมาจากความเชื่อว่าวิญญาณมีจริงด้วยเหมือนกัน

ในสุดท้ายนี้ขอสรุปปัญหาเรื่องวิญญาณมีจริง หรือไม่ด้วยพระพุทธพจน์ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า วิญฺญาณํ อนตฺตา (วิญญาณเป็นอนัตตา คือ วิญญาณไม่มีอัตตา ไม่เป็นอัตตา หาอัตตาไม่ได้ ไม่ใช่อัตตา) พระพุทธองค์ตรัสพุทธพจน์นี้ไว้เพื่อเตือนไม่ให้พุทธศาสนิกชนติดหรือยึดมั่นไม่ปล่อยวางในวิญญาณ ถ้ายังติดอยู่ ทุกข์ก็มี ถ้าเลิกติด ก็เท่ากับเลิกทุกข์ด้วย.

พระราชสุมนต์มุนี

สนฺตงฺกุโร ภิกฺขุ

วัดเทพศิรินทร์

๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๑

เรื่องวิญญาณ

โดย

เปมงฺกโรภิกฺขุ

วิญญาณ คำนี้เดิมเป็นภาษามคธใช้เรียกเป็นภาษาไทย วิญญาณแปลว่าความรู้แจ้งหรือรู้ชัด มีอยู่ในภายในกายของคน และภายในกายของสัตว์โลกทั่วไป

วิญญาณเป็นนามธรรม ไม่ปรากฏรูปร่างอย่างใด ๆ ไม่เหมือนรูปธรรม ซึ่งแสดงตัวปรากฏเป็นรูปร่างได้ เป็นรูปวัตถุต่าง ๆ เช่น ร่างกายของคน และร่างกายของสัตว์และรูปวัตถุ เป็นเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น

แต่วิญญาณมีอำนาจเหนือรูปธรรม คือ ชีวิตร่างกาย เข้าใจกันมาแต่โบราณกาลว่าคนและสัตว์เดรัจฉานย่อมมีวิญญาณครอง ตลอดถึงพวกสัตว์โลกที่ไกลตา คือ ภูต ผีสางสัตวนรก เปรต อสุรกาย เทวดาในสวรรค์ และพรหมเทพ ก็ย่อมมีวิญญาณครองด้วยกันหมด ในทางศาสนาพราหมณ์ถือวิญญาณเป็นอัตตมัน คือ เป็นตัวตน เพราะเป็นส่วนสำคัญในชีวิตร่างกาย เข้ามาได้ออกไปได้ จึงจัดเป็นตัวตนตามมติของเขา

ยังมีอีกชื่อหนึ่งซึ่งชอบพูดใช้เป็นคู่เคียงเรียงบ่ากับวิญญาณ คือ จิตต์ ใช้พูดกันทั่วไปว่า จิตต์ของฉัน จิตต์ของท่าน จิตต์ของคนนั้นคนนี้ พูดใช้กันสับสนอลเวง บางคราวก็พูดถึงจิตต์ บางครั้งก็ออกเป็นวิญญาณ ถือเป็นส่วนสำคัญทั้ง ๒ ประการ ทั้ง ๒ คำ วิญญาณกับจิตต์เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ควรพูดให้หมดทั้ง ๒ คำ

จะพูดถึงเรื่องวิญญาณก่อน วิญญาณที่แสดงไว้ในพระพุทธศาสนาจัดเป็นขันธ์ก็มีจัดเป็นปฏิสนธิวิญญาณสืบต่อภพชาติเกิดต่อไปอีกก็มี

ที่จัดเป็นขันธ์ คือ ขันธ์ ๕ โดยแยกส่วนต่าง ๆ ในอัตตภาพร่างกายของคนออกเป็นหมวด ๆ ได้ ๕ หมวด เรียกว่าขันธ์ ขันธ์ก็คือหมวดนั้นเอง ใช้พูดกันว่าขันธ์ ๕ คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เป็น ๕ ขันธ์

ชีวภาพหรือชีวิตร่างกายของคนจัดเป็นรูปขันธ์ เป็นเครื่องอาศัยของจิตต์ ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละอย่าง ๆ จัดเป็นนามขันธ์ รูปขันธ์ ๑ นามขันธ์ ๔ เป็นขันธ์ ๕

รูปขันธ์เป็นชีวิตร่างกาย นามขันธ์ ๔ เป็นพวกจิตต์ รวมเข้าด้วยกันเป็นกายกับจิตต์ เรียกว่าคน และสัตว์โลกทั่วไป

ขันธ์ ๕ นี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พวกพระภิกษุปัญจวัคคีย์มาในอนัตตลักขณะสูตร ทรงแสดงแยกแยะชีวิตร่างกายของคนออกเป็น ๕ หมวด หรือ ๕ กองดังว่านั้น ชี้แจงแสดงออกให้เห็นว่า เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ต้องปล่อยวาง ค้านมติความเข้าใจของโลกว่าเป็นตัวตน ให้แก่พวกพระภิกษุปัญจวัคคีฟัง ในเบื้องต้นแห่งพุทธกิจหรือศาสนะกิจดังนี้

รูปขันธ์ หมวดรูปหรือกองรูปนั้น ได้แก่ชีวภาพอัตตภาพ หรือชีวิตร่างกายของคนและของสัตว์ ซึ่งประชุมพร้อมด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม (ลมหรืออากาศ) เป็นยนต์กลไก ประกอบด้วยอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย (กาย คือ ผิวหนังซึ่งห่อหุ้มอยู่ทั่วตัว) ก่อเกิดขึ้นด้วยพันธุ์มาแต่บิดา มารดาเป็นผู้เลี้ยง นี้จัดเป็นรูปขันธ์ ฯ

เวทนาขันธ์ หมวดเวทนานั้น ได้แก่ความเสวย กิน ดื่ม ซึ่งอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์แห่งจิตต์ ให้เกิดเป็นสุข ทุกข์ และเฉยๆ นี้จัดเป็นเวทนาขันธ์ ฯ

สัญญาขันธ์ หมวดสัญญานั้น สัญญาได้แก่ความกำหนดจดจำซึ่งอารมณ์แห่งจิตต์ เช่น จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส เป็นต้น นี้จัดเป็นสัญญาขันธ์ ฯ

สังขารขันธ์ หมวดสังขารนั้น สังขารในที่นี้ได้แก่ความตริกนึกคิดแห่งจิตต์ไปตามกระแสแห่งอารมณ์ คิดดี คิดชั่ว เป็นบุญ เป็นบาป เป็นต้น นี้จัดเป็นสังขารขันธ์ ฯ

วิญญาณขันธ์ หมวดวิญญาณนั้น วิญญาณได้แก่ความรู้แจ้งรู้ชัดแห่งจิตต์ คือ รู้แจ้งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ที่เกิดตามทวารวิถี ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย (กายผิวหนัง) และใจ เรียกว่าวิญญาณในวิถี เพราะเกิดตามวิถีทางทั้ง ๖ นั้น จัดเป็นวิญญาณขันธ์

นามขันธ์ ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่ว่านี้ เมื่อพินิจพิจารณ์ตามรูปศัพท์ เห็นเป็นกิริยากรรม การกระทำแห่งจิตต์ ในเมื่อสัมปยุตสัมพันธ์กับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น รูปปรากฏในทางตาเป็นต้น เกิดกิริยากรรมการกระทำขึ้น คือ เวทนา ดื่มกินอารมณ์ สัญญา กำหนดจดจำอารมณ์ สังขาร คิดนึกถึงอารมณ์ วิญญาณ รู้แจ้งอารมณ์ เป็นกิริยานาม คือ การเสวยกิน ความจำ ความคิดนึก ความรู้แจ้ง มีจิตต์เป็นเจ้าของกิริยา

กรรม อย่างกิริยากรรมการกระทำของกาย ณ ภายนอก เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน จับถือ เป็นต้น

กิริยากรรม เกิดเพราะ ของสอง สิ่งสัมปยุติ ประกอบกันเข้า เช่น มือกับไม้ เรียกกิริยากรรมว่า ถือ กิริยากรรมการกระทำต้องเกิดดับอยู่เสมอ ตามเรื่องที่เข้ามาประกอบและออกไป เพราะฉะนั้น เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณขันธ์ หรือวิญญาณ วิถี ๖ ประการที่ว่าน พระพุทธเจ้าตรัสว่า เกิดดับอยู่เสมอ แต่ว่าเกิดดับตามอารมณ์ ดับแล้ว เกิดอีกได้

เมื่ออารมณ์ เช่น รูปารมณ์เป็นต้น เกิดขึ้นในวิถีมีตาเป็นต้น วิญญาณก็เกิดขึ้น เรียกตามวิถี เช่น จักขุวิญญาณ เป็นต้น เมื่ออารมณ์ใหม่เกิดขึ้นแทรกแซง อารมณ์เก่านั้น ก็ดับหายไป วิญญาณในเรื่องนั้นก็ดับตาม วิญญาณมาเกิดแจ้งชัดอยู่ที่อารมณ์ใหม่อีก เป็นความจริงอย่างนั้น ตั้งใจกำหนดดูจะรู้ได้ทุกคน ผู้รู้ธรรมดีใช้พูดว่า เกิดกับดับพร้อม คือ เกิดพร้อมกับอารมณ์ เวลาดับก็ดับไปพร้อมกับอารมณ์ เพราะเป็นกิริยากรรมการกระทำของจิตต์

เมื่ออารมณ์มีรูปเป็นต้น มาผัสสะในทวารวิถี เช่น ตาเห็นรูป หูฟังเสียงเป็นต้น จิตต์ก็เกิดกิริยากรรมการกระทำกับอารมณ์นั้นๆ กิริยากรรมเกิดเพราะผัสสะการประจวบประกอบกับอารมณ์ เมื่อผัสสะดับ อารมณ์ไม่มีกับจิตต์ กิริยากรรม คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ดับตาม

แต่คนธรรมดาสามัญ ทั้งเทวดา มนุษย์ ตลอดถึงสัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน อันรวมเรียกว่า สัตวโลก ซึ่งตกอยู่ในอำนาจ ๓ คือ กิเลส (กิเลสวัฏฏ์) กรรม (กัมมวัฏฏ์) วิบาก (วิบากวัฏฏ์) แล้วจิตต์ต้องมีอารมณ์ดีชั่ว เป็นบุญเป็นบาป เป็นคู่กันประจำอยู่เสมอไป กิริยากรรมของจิตต์ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ต้องเกิดดับ ๆ อยู่ในอารมณ์นั้น ๆ เสมอไป

ในโลกต้องถือว่าอารมณ์เป็นคู่กับจิตต์ นิพพานซึ่งเป็นโลกุตระ นอกโลก เหนือโลก เท่านั้น ไม่มีอารมณ์ หมดดี หมดชั่ว ไม่มีบุญ ไม่มีบาป กิริยากรรม คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณดับหมด หรือท่านผู้วิเศษที่ปฏิบัติในทางจิตต์ เข้าถึงนิโรธสมาบัติ คือ จิตต์ถึงซึ่งความดับสนิทจากอารมณ์และกิริยากรรม คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ดับหมดเหมือนกัน

แต่สัตว์โลกทุกหมู่เหล่าต้องมีอารมณ์เสมอไป กิริยากรรมของจิตต์ก็ต้องมีเสมอไป แต่กิริยากรรมทั้ง ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ปรากฏว่ายกกิริยากรรมคือตัว

สังขารขึ้นเป็นสำคัญ เวทนา สัญญา เป็นฝ่ายหนุนปรุงสังขาร คือ จิตต์ที่สัมปยุตด้วยอารมณ์ ให้คิดนึกด้วยอาการ เป็นดีชั่ว เป็นบุญ เป็นบาป โดยอำนาจกิเลส เช่น ตัณหา เป็นต้น เป็นเครื่องย้อม เป็นตัวต้นเหตุ กิริยากรรมตัววิญญาณเป็นฝ่ายออกหน้า นำให้เกิดภพชาติต่อไปอีกในเมื่อรูปร่างกายชีวภาพตายแล้ว อาศัยกิริยากรรม คือ สังขารหนุนอุปถัมภ์ให้วิญญาณเดินหน้า

ดั่งความในพระบาลีพุทธภาษิตนี้ว่า อิติ โข อานนฺท กมฺมํ เขตฺตํ วิญฺญาณํ พีชํ ตณฺหาสิเนโห อวิชฺชานิวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหา สญฺโญชนานํ หินาย ธาตุยา วิญฺญาณํ ปติฏฺฐิตํ เอวํ อายติ ปุนพฺภวา นฺพฺพตฺติ โหติ ดังนี้ แปลว่า อานนท์ กรรม (ความคิดดีชั่วเป็นบุญเป็นบาป) เป็นเหมือนนา วิญญาณเป็นเหมือนพืชคือข้าวกล้า ตัณหาเป็นเหมือนน้ำ เครื่องชลอเลี้ยงข้าวกล้า (เหมือนน้ำในนา) อวิชชาเป็นเครื่องกั้น เป็นเหมือนคันนา วิญญาณของสัตว์โลกทั้งหลาย ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องชุ่มแช่ ตั้งลงแล้วในธาตุอันเลว ย่อมเกิดเป็นชาติภพอีกต่อไปอย่างนี้ ดั่งนี้

สามัญชน คนที่จะตาย เมื่อธาตุไฟที่ประจำร่างกายชีวภาพแตกดับแล้ว อายตนะ หรืออินทรีย์ หรือทวาร หรือวิถีทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เป็นสภาพที่เสียใช้การไม่ได้แล้ว ก็พูดกันว่ารูปแตก นาม คือ วิญญาณที่เรียกตามวิถีว่า จักฺขุวิญญาณ โสต-วิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ และกายวิญญาณ ก็ดับจากอารมณ์ในโลกนี้ ตามรูปที่ดับแล้ว พูดสั้น ๆ ว่า รูปแตก นามก็ดับ คือ ตายแล้ว คงเหลืออยู่แต่มโนวิญญาณ วิถีที่ ๖ วิถีเดียว เพราะเป็นนาม ไม่เป็นรูปธรรมเหมือนอย่างวิถีทั้ง ๕

จิตต์ แม้อารมณ์ภายนอกดับหมดแล้ว เพราะรูปแตก แต่อารมณ์ภายในยังมีอยู่ มโนวิญญาณก็ต้องมี มโนวิญญาณวิถีที่ ๖ นี้ ก็แปรรูปเป็นปฏิสนธิวิญญาณ แนบเนื่องด้วยอารมณ์ที่เป็นกรรมนิมิตร คตินิมิตร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อาสันนกรรม คือ กรรมในเวลาใกล้จะตาย เป็นเหตุหนุนให้เกิดเป็นชาติต่าง ๆ ต่อไปอีกตามยถากรรมที่มีอยู่อย่างไร

ปฏิสนธิวิญญาณ วิญญาณสำหรับต่อชาติความเกิดอีก ย่อมมีได้เพราะอาศัยกรรม คือ สังขารขันธ์ ความจงใจนึกคิดตามอารมณ์ด้วยอาการอันดีชั่ว เป็นบุญเป็นบาปเรียกว่า กรรม ตามบาลีพระพุทธภาษิตว่า เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ แปลว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราเพ่งหมายถึงเจตนา เรียกว่ากรรม ดังนี้

กรรมนี้ ในพระบาลี ปฏิจจสมุปบาทเรียกว่า สังขาร สังขารเป็นปัจจัยแห่งวิญญาณ คือ สงฺขารปจฺจยาวิญฺญาณํ แปลว่า วิญญาณเกิดเพราะอาศัยสังขารกรรม จะเรียกว่าภพอีกก็ได้ ตามบาลีในปฏิจจสมุปบาทตอนท้ายว่า ผสฺส ปจฺจยา เวทนา เวทนา ปจฺจยา ตณฺหา ตณฺหา ปจฺจยา อุปาทานํ อุปาทาน ปจฺจยา ภโว ภวปจฺจยา ชาติ ดังนี้ แปลว่า เวทนา คือ สุข ทุกข์ และเฉย ๆ เกิดเพราะอาศัยผัสสะ ผัสสะ คือ การประจวบ หรือพบปะ เช่น ตาเห็นรูป หูฟังเสียง เป็นต้น

เวทนา กลับเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหา คือ ความต้องการอยากได้ดิ้นรนในอารมณ์นั้น ๆ ที่มาผัสสะ ตัณหากลับเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน อุปาทาน คือ ความยึดถือติดใจคลอเคลียกับอารมณ์นั้น ๆ อุปาทานกลับเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ภพ คือ ภาพแห่งอารมณ์ที่ตราตรึงอยู่ในจิตต์ ภพหรือภาพอย่างนี้ก็คือสังขารหรือตัวกรรมนั้นเอง เป็นปัจจัยหนุนปฏิสนธิวิญญาณให้เกิดชาติต่อไปอีก ดังนี้

ถ้าจะเปรียบเทียบ ผัสสะเหมือนปากกล้องถ่ายรูป เวทนาเหมือนกระจกที่ปากกล้อง ตัณหาเหมือนน้ำยาที่กระจกภายใน อุปาทานเหมือนคุณภาพแห่งน้ำยาซึ่งเป็นเหตุให้รูปติด ภพเหมือนภาพแห่งรูปที่ติดตราแน่นอยู่ที่กระจกกับน้ำยา ภพหรือภาพนี้เป็นเหตุให้เกิดต่อ ๆ ไปอีกไม่รู้จักหมดสิ้น เพราะจิตต์หรือสัตวโลกดังว่านี้ไม่มีอิสระเสรี ตกอยู่ในอำนาจแห่งมาร เป็นทาสข้าของมาร มาร คือ กิเลส เช่น ตัณหา ราคะ โทษะ โมหะ เป็นต้น

ตัณหา คือ ความดิ้นรน อยากได้ใคร่ดีในอารมณ์อันน่ารักน่าใคร่ต่าง ๆ นานาประการ อุปาทานก็เกิดยึดมั่นถือมั่นติดอกติดใจขึ้นในอารมณ์นั้น ๆ สร้างภพอันเป็นตัวกรรมขึ้น ณ ภายใน รูปร่างกายชั่วภาพตายแล้ว จึงต้องเกิดต่อไปอีก สุข ทุกข์ เสื่อม เจริญ ประณีต เลวทราม ที่สัตวโลกได้รับในชาติกำเนิดนั้น ๆ ย่อมเป็นวิบากผลแห่งกรรมที่ได้กระทำสร้างสมไว้

กรรม คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ถือมโนกรรมทางจิตต์ใจเป็นสมุฏฐาน ดังกล่าวแล้วข้างต้น ฝ่ายดี เรียกว่า กุศลกรรม หรือ สุจริต ฝ่ายชั่วเรียกว่า อกุศลกรรม หรือ ทุจริต กรรมย่อมผลิตผลวิบากให้สัตวโลกได้รับต่าง ๆ กัน ดังในบทบาลีว่า กมฺมํ สตฺเต วิภชฺชติ ความว่า กรรมย่อมจำแนกแยกสัตวโลกให้เป็นต่าง ๆ กัน ดังนี้ และอีกบทหนึ่งว่า ยํ กมฺมํ กริสฺสามิ กลฺยาณํวา ปาปกํวา ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสามิ ความว่า เราทำกรรมอันใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักต้องรับผลของกรรมนั้น ดังนี้

สุภาษิตไทยว่า
อย่าโทษภูมิภูผาพฤกษาสิณฑ์
อย่าโทษอินทร์องค์พรหมบรมจักร
อย่าโทษญาติโทษกายสหายรัก
โทษบุญกรรมนำชักให้ชั่วดี
ข้างแพทย์ดูว่าเป็นลมให้สมบท
อีแม่มดว่าวุ่นถูกคุณผี
ข้างโหรเห็นเทวาเข้ายายี
ท่านเมธีร้องว่ากรรมเขาทำมา ดังนี้

เมื่อรูปขันธ์แตก คือ รูปร่างกายชีวภาพตายแล้ว จิตต์วิญญาณก็จุติออกจากร่าง เหมือนคนหลับแล้วตื่นขึ้น จิตต์วิญญาณนั้นเกิดเป็นร่างกายขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ในทางพุทธศาสนาเรียกใช้หลายอย่าง นามกายบ้าง อทิสสมานกายบ้าง กายทิพย์บ้าง อุปปาติกะบ้าง กายนี้มีอายตนะหรือทวารวิถีครบ คือ มี ตา หู จมูก ปาก ลิ้น และผิวกาย ครบอย่างกายเนื้อของมนุษย์ แต่เรียกเป็นทิพย์ไปหมด คือ ตาทิพย์ หูทิพย์ จมูกทิพย์ ลิ้นทิพย์ กายทิพย์ จัดเป็นพรรคใหญ่ ๆ ได้ ๕ พรรค คือ นรก เปรต อสุรกาย เทพย์ พรหมเทพย์

กายทิพย์นั้น คล้ายกายในความฝันของคน คนนอนหลับแล้ว เกิดเป็นกายขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เรียกกันว่าฝัน ไปเที่ยวเห็นอะไรต่าง ๆ ตื่นแล้วก็จำได้ แต่เป็นจริงในความฝัน ตื่นขึ้นแล้วไม่เป็นจริงในโลกนี้ แต่กายทิพย์ดังว่านี้ ทำความติดต่อกับมนุษย์ซึ่งเป็นกายเนื้อด้วยการพูดหรือกิริยากรรมอย่างใด ๆ ได้ยาก เพราะไม่ปรากฏในทางตาเนื้อของมนุษย์

ที่เรียกว่านามกาย เพราะไม่มีกายเนื้ออันประกอบด้วยรูปธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อย่างมนุษย์ มีแต่จิตต์วิญญาณกับอารมณ์เท่านั้น ที่เรียกว่าอทิสสมานกาย เพราะมีกายไม่ปรากฏในคลองจักษุของกายเนื้อ เช่น มนุษย์ เป็นต้น ที่เรียกว่า กายทิพย์ เพราะมีกายประกอบด้วยแสงสว่างในตัว ไม่ใช่แสงสว่างของดวงอาทิตย์ ที่เรียกอุปปาติกะ เพราะกายนั้นเกิดเป็นเอง ไม่ได้อาศัยพืชพันธุ์ อย่างร่างกายชีวภาพของมนุษย์ซึ่งมีพันธุ์ มาจากบิดา มารดาเป็นผู้เลี้ยง

ยังมีอีก ๒ คำซึ่งปรากฏในทางพระพุทธศาสนา คือ ภูตกับสัมภเวสี เป็นนามแห่งจิตต์วิญญาณของคนที่ตายแล้วเหมือนกัน ไม่รู้ว่าอยู่ในพรรคใด จะอยู่ในพรรคเปรตหรือพรรค

อสุรกายก็ทราบไม่ได้ แต่คำว่าผีที่พูดกันอยู่ทั่ว ๆ ไป บางคราวก็หมายถึงจิตต์วิญญาณของคนที่ตายแล้วเหมือนกัน คำนี้จับไม่ถนัดในทางพระพุทธศาสนา จะออกจากคำว่า ปีสาโจ ปีศาจ หรือออกจากคำว่า ภูตะ ภูตผี ก็ไม่ทราบ และไม่รู้ว่าอยู่ในพรรคใด พรรคเทพย์หรือพรรคเทวดา ก็ปรากฏแจกแยกออกไปมาก เช่น ภุมฺมเทวา รุกฺขเทวา อากาสเทวา ดาวดึงสา ยามา ดุสิตา เป็นต้น พรรคเปรตก็มีหลายสาขาเหมือนกัน ล้วนหมายถึงจิตต์วิญญาณของคนที่ตายแล้วทั้งนั้น

พวกมนุษย์และพวกสัตว์เดรัจฉานเป็นพวกกายเนื้อ อายตนะที่เป็นเครื่องรับอารมณ์ภายนอกก็เนื่องอยู่กับเลือดเนื้อ คือ จักขุประสาท โสตร์ประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาท กายประสาท เรียกสั้น ๆ ว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย จะสัมผัสสกับพวกนามกาย อทิสสมานกาย ทิพพกาย อุปปาติกะ ไม่ได้ พูดพังง่าย ๆ ว่า พวกมนุษย์และพวกสัตว์เดรัจฉานจะดูตัวพวกเหล่านั้นไม่ได้ ก็เมื่อไม่เห็นตัวกันแล้ว ก็ไม่มีทางจะติดต่อกันได้ เพราะพวกเหล่านั้นใช้ตาทิพย์ หูทิพย์ จมูกทิพย์ ลิ้นทิพย์ กายทิพย์ อาหารและที่อยู่ดูชั่วก็จัดเข้าในพวกทิพย์หมด

ถ้าฝ่ายพวกอทิสสมานกายจะต้องการติดต่อกับพวก มนุษย์ด้วยกิจ ประสงค์หวัง อย่างใดก็ต้องแปลงร่างกายทิพย์ หรือ อทิสสมานกาย ของตนนั้นให้ ปรากฏเป็น รูปอย่างใดอย่าง หนึ่งขึ้นในคลองจักษุแห่งมนุษย์ แต่รูปอย่างนั้นก็อยู่นานไม่ได้ เพราะไม่ใช่สภาพเดิม ไม่ใช่สภาพอันเกิดโดยธรรมชาติของเขา ปรากฏขึ้นชั่วขณะแล้วไม่ช้าก็หายไป

อีกประการหนึ่ง อทิสสมานกายหรือทิพยกายนั้น เมื่อธุรกิจเกิดขึ้น ซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องพัวพันกับมนุษย์แล้ว ก็ต้องยึดสิงร่างกายของมนุษย์ซึ่งเป็นกายเนื้อของใครคนใดคนหนึ่งเข้าทำงานทำธุระ แปลว่า ขอยืมร่างกายของมนุษย์ใช้จึงจักสำเร็จประโยชน์ในเรื่องซึ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์ได้อย่างที่ใช้พูดกันว่าผีเข้า เมื่อผีออกแล้ว ถามคนที่ผีเข้าเรื่องอะไร ๆ ในเวลาผีเข้าคนนั้นไม่รู้สึกตัว เป็นเรื่องของผีพูดทั้งสิ้น

เพราะเหตุนี้ ภายหลังคนที่เข้าใจในเรื่องนี้ดี จึงคิดหาทางเชิญวิญญาณของผู้ที่ตายแล้วเข้ามาสิงทรงร่างกายมนุษย์คนใดคนหนึ่ง เป็นทางติดต่อกับวิญญาณของผู้ที่ตายแล้วเพื่อธุรกิจของมนุษย์บ้าง ได้ปฏิบัติสืบ ๆ กันมานานแล้ว อย่างที่พูดกันว่าทรงเจ้า หรือเชิญเจ้าเข้าทรง ตามศาลเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เชิญเทวดาเข้าทรงก็มี การทำอย่างนี้ในพิธีนี้ ถ้าคนเชิญเจ้าเข้าสิงทรงในคนทรงก็ดี คนทรงเจ้านั้นก็ดี มีความซื่อสัตย์สุจริตไม่คิดลวงหลอก มั่นคงในศีลธรรม ก็ควรจะเชื่อถือได้ ไม่มีอะไรที่น่าจะสงสัย

ที่พูดกันว่า เชิญเจ้าก็ดี เชิญเทวดาก็ดี เข้าทรงร่างคนใดคนหนึ่งนั้น เป็นคำพูดที่เต็มคำ เป็นคำสมบูรณ์ หมายความว่า เจ้าหรือเทวดานั้นมีร่างกายเป็นตัวตนสำหรับตนอยู่แล้ว แต่ทำการติดต่อกับพวกมนุษย์ไม่ได้ ต้องขอยืมร่างกายมนุษย์ใช้เท่านั้น ส่วนคำพูดว่าเชิญวิญญาณ หรือเชิญดวงวิญญาณนั้น เป็นคำพูดไม่สมบูรณ์ไม่เต็มคำ พูดห้วน ๆ ชวนทำให้รู้สึกว่า วิญญาณนั้นเที่ยวเร่ร่อนอยู่เป็นดวง ๆ เหมือนดวงไฟ หรือตัวหิ่งห้อย ไม่มีรูปร่างกายเป็นเครื่องหุ้มห่ออย่างมนุษย์ แต่ความจริงจิตวิญญาณที่จุติออกจากร่างกายมนุษย์ที่ชีวภาพตายแล้วนั้น ต้องมีกายขึ้นอีกกายหนึ่งต่างหากจากร่างกายของมนุษย์ที่ตายแล้ว คือ นามกาย อทิสสมานกาย ทิพยกาย อุปปาติกะ ดั่งกล่าวแล้วข้างต้น หาใช่เป็นดวงไม่ เข้าใจตามทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างนี้ ฯ

เมื่อพูดถึงวิญญาณแล้ว จิตก็ต้องพูดด้วย เพราะนามบัญญัติทั้ง ๒ นี้ ใช้ออกหน้าออกตามากในพวกพุทธมามกชน จิตกับวิญญาณ ๒ คำนี้ใช้สับสนอลเวง เดี๋ยวก็เอ่ยถึงจิต เดี๋ยวก็เอ่ยถึงวิญญาณ วนฉวกเวียน เหมือนกันหรือต่างกัน ที่เช่นไรเรียกเป็นจิต ที่เช่นไรเรียกเป็นวิญญาณ ถึงกับโต้เถียงกันในที่ประชุมต่าง ๆ แม้พวกภูมิรู้สูงเขาตัดสินชี้ขาดให้แล้วว่า จิตกับวิญญาณใช้เรียกเป็นอย่างเดียวกัน ก็ตัดความสงสัยให้หมดสิ้นกันลงไม่ได้ คนพวกภูมิรู้ต่ำก็ยังไม่เห็นพ้องด้วย เพราะพระบาลีในที่เป็นหลักฐานมากด้วยกันแสดงว่าต่างกันไม่ยอมให้เป็นอย่างเดียวกัน เช่น ในที่ใดท่านพูดถึงเรื่องกิเลสมาร ก็ว่าเป็นโทษทำความเศร้าหมองแห่งจิต ทำจิตให้เป็นไปตามอำนาจของมัน ให้เกิดภัยทุกข์โทษนานาประการในโลก เมื่อกิเลสหมดสิ้นแล้วด้วยการปฏิบัติ ก็ว่าจิตบริสุทธิ์วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ดั่งนี้

ไม่เคยพบเห็นในที่เป็นหลักฐานว่าวิญญาณเศร้าหมองด้วยกิเลส และวิญญาณวิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองเลย เช่นคำในท้ายอนัตตลักขณสูตรว่า ปัญฺจ วคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสุ ดั่งนี้ แปลว่า จิตของพวกภิกษุ ๕ รูป หลุดพ้นแล้วจากอาสวะกิเลสทั้งหลาย กล่าวคือ หลุดพ้นจากกิเลสน้อยใหญ่ทั้งหลาย มีกำลังน้อยและมาก เช่น อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ซึ่งเป็นเหตุให้จมปุกคลุกแช่อยู่ในกองทุกข์ ทุกข์คือขันธ์ทั้ง ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณนั้นเอง

จิตมี ๒ อย่าง จิตประสมด้วยอาสวะกิเลส เป็นจิตสังคหะสัมปยุตติ ได้แก่จิตของสามัญชนอย่างหนึ่ง จิตบริสุทธิ์วิมุตติหลุดพ้นจากอาสวะกิเลส เป็นจิตอสังคหะวิปปยุตติ ได้แก่จิตของพระอรหันต์ เป็นจิตแท้ เป็นตัวธรรม ไม่แปรปรวนไปอย่างอื่น ทรงตัวอยู่ทุกสมัย

จิตต์เป็นหลักฐานดีกว่าวิญญาณ วิญญาณเป็นกิริยาจิตต์นับเนื่องอยู่กับอารมณ์เท่านั้น และวิญญาณเป็นเรื่องเหลวแหลก หลอกลวงไม่มีตัวจริง ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสว่า มายูปมญฺจ วิญฺญาณํ แปลว่า วิญญาณเปรียบเหมือนเจ้าเล่ห์กระเท่หลอกลวง เอาตัวจริงไม่ได้ เพราะวิญญาณเป็นเพียงกิริยาของจิตต์เนื่องอยู่กับอารมณ์ เกิดดับอยู่กับอารมณ์ อารมณ์มีในจิตต์ วิญญาณก็มี อารมณ์ไม่มี วิญญาณก็ไม่มีเหมือนกัน เหมือนกิริยาถือหรือกิริยาจับ ต้องเกิดขึ้นด้วยของ ๒ สิ่ง คือ มือกับสิ่งของ เช่น ถ้วยน้ำเป็นต้น เมื่อแยกออกจากกันแล้ว กิริยาถือหรือจับไม่มีดับไปแล้วฉะนั้น

เปรียบอีกทีก็คือ น้ำกับคลื่น น้ำเปรียบเหมือนตัวจิตต์ คลื่นเปรียบเหมือนวิญญาณ คลื่นเกิดเพราะอำนาจลมหรืออากาศ แปลว่า น้ำสัมผัสกับลมหรืออากาศเป็นเหตุให้เกิดคลื่น เกิดขึ้นแล้วยุบยับดับไป ลูกใหม่เกิดขึ้นอีก ดับไปอีก เมื่อลมไม่มีอากาศไม่เคลื่อนไหล ลูกคลื่นก็ไม่มี โดยนัยนี้วิญญาณก็เช่นเดียวกัน เกิดขึ้นเพราะอำนาจผัสสะแห่งอารมณ์เดินตามวิถี เกิดแล้วดับไป เกิดกับอารมณ์ดับไปพร้อมกับอารมณ์ที่ดับแล้ว แต่ส่วนจิตต์ทรงตัวยืนตัว เป็นแดนเกิดของวิญญาณ เช่นเดียวกับน้ำ ซึ่งทรงตัวยืนตัวเป็นแดนเกิดของลูกคลื่นฉะนั้น

ถ้าจะเปรียบอีกทีก็คือ กระจกเงากับความปรากฏแห่งภาพต่าง ๆ ที่กระจกนั้น กระจกเปรียบเหมือนตัวจิตต์ ส่วนความปรากฏขึ้นแห่งภาพต่างๆ ซึ่งเข้ามาในวิถีแห่งความปรากฏ เปรียบเหมือนวิญญาณ ภาพต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นกระจกเงานั้น เพราะรูปคนและรูปสัตว์หรือรูปสิ่งต่าง ๆ เคลื่อนตัวเข้ามาในวิถีแห่งความปรากฏของกระจก แต่เมื่อรูปนั้น ๆ ผ่านพ้นวิถีแห่งความปรากฏไปแล้ว ภาพที่กระจกก็ดับหายไปตามรูปนั้น ๆ ด้วย แต่กระจกนั้นทรงตัวยืนตัวคงที่อยู่ไม่ดับ ไม่สูญหายไปไหนฉันใด วิญญาณความรู้แจ้งชัดก็คือความปรากฏแห่งอารมณ์ที่จิตต์นั่นเอง เมื่ออารมณ์ต่าง ๆ เข้ามาในวิถี คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ วิญญาณก็เกิดขึ้น อารมณ์ไม่มี วิญญาณก็ดับ ส่วนจิตต์ยืนตัวทรงตัวอยู่ทุกเมื่อ

ประการหนึ่ง ความต่างกันแห่งจิตต์กับวิญญาณจะพึงเห็นได้ดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอนนกุลบิดาคหบดี ในนกุลปิตุสูตร จะยกมาพูดเอาแต่ใจความ พระองค์ตรัสว่า คหบดี อริยบุคคลที่ได้สดับศึกษาธรรม รู้เห็นธรรมแล้ว เมื่อขันธ์ทั้ง ๕ คือ กองหรือหมวด รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่นับว่าเป็นอัตตภาพของคนนี้ของเขา แปรปรวนไปเป็นอย่างไรแล้ว จิตต์ย่อมหาแปรไปตามด้วยไม่ ตั้งอยู่มั่นคง ไม่แปรไปตามขันธ์ทั้ง ๕ นั้น ท่านพึงศึกษาปฏิบัติตามอย่างนั้น ดังนี้

พระพุทธภาษิตนี้ แสดงให้เห็นชัดว่า จิตต์กับวิญญาณต่างกัน วิญญาณเนื่องกับอารมณ์ภายนอก จิตต์เนื่องกับตัวธรรม คือ อสังขตธาตุ เป็นสมุฏฐานให้เกิดวิญญาณจิตต์ของโลกิยชนหรือของสัตว์โลก ซึ่งครองวิบาก คือรูปกายหรือรูปขันธ์และกายทิพย์ มีกิเลสมารเป็นนายบังคับกดขี่อยู่เสมอ ย่อมเนื่องอยู่กับอารมณ์ภายนอก ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง โดยอำนาจกายทั้ง ๒ นั้น คือ อาศัยอำนาจรูปกาย กับกายทิพย์ หรือกายเนื้อกับกายทิพย์ นามกาย อทิสสมานกาย อุปปาติกะ วิญญาณก็มีอยู่เสมอไป เกิด ๆ ดับ ๆ อยู่ในวิถีของมัน ตามอารมณ์ที่เกิดดับดังว่าข้างต้น เพราะกายทั้ง ๒ นั้นเป็นที่รวมวิถีของอารมณ์ และวิญญาณร่วมกัน เว้นเสียแต่จิตต์ของพระพุทธเจ้าและจิตต์ของพระอรหันต์ที่สิ้นกิเลสเป็นวิมุตติบุคคลหลุดพ้น จิตต์บริสุทธิ์ เมื่อดับขันธ์ปรินิพพาน คือ ดับกายทั้ง ๒ นั้นได้แล้ว เท่านั้น

อารมณ์ไม่มี วิญญาณก็ดับ วิญญาณดับแล้ว ไม่เกิดอีก จัดว่า ปฏิสนธิวิญญาณไม่เกิดในโลกอีกต่อไป ดังบทบาลีที่มาในสุตตันตปิฎกอังคุตรนิกาย ติกนิบาตว่า วิญฺญาณสฺส นิโรเธน ตณฺหกฺขยวิมุตฺติโน ปชฺโชตสฺเสว นิพฺพานํ วิโมกฺโข โหติ เจตโส ดังนี้ ความว่าความพ้นไปแห่งจิตต์ของพระอรหันต์ เหมือนความดับไปแห่งดวงประทีป เพราะดับไปแห่งวิญญาณดังนี้ วิญญาณของพระอรหันต์ที่ดับแล้วไม่ต่อเป็นปฏิสนธิเกิดในโลกอีก ขาดสูญจากภพชาติในโลก เพราะสิ้นวิบากขันธ์ สิ้นอารมณ์ในโลก สิ้นกรรม คือ กุศลกรรม อกุศลกรรม หรือบุญบาป สิ้นกิเลสวัฏฏ์ จิตต์ของท่านเป็นตัวธรรม อสังขตธาตุ เป็นจิตต์สุญญะ ว่างจากกิเลสและอารมณ์ ไม่แสดงตัวเหมือนสังขารธรรม ไม่มีปริมาณ ไม่มีนิมิตรที่กำหนดหมายได้ ดังนี้

ท่านผู้ที่พยายามศึกษาหาความรู้ในเรื่องจิตต์ใจให้ตรงตามทางที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดง-ไว้ พูดย่อ ๆ ว่ามรรค เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าปฏิบัติ ได้ในคำว่า ญายปฏิปนฺโน ปฏิบัติเพื่อญายะหรือญายสฺส อธิคมายะ เพื่อบันลุญายะ ญายะคือพระนิพพาน อสังขตธรรม อมตธรรม นี้เรียกว่าปฏิบัติ ซึ่งชอบพูดข่มยกกันว่า พวกนี้ปฏิบัติ พวกนั้นไม่ปฏิบัติ พระป่าปฏิบัติ พระวัดไม่ปฏิบัติ ท่านผู้ที่พยายามศึกษาดังว่านั้น เข้าใจว่าทุกคนทุกท่านต้องทราบได้ดีว่า จิตต์กับวิญญาณต่างกัน เป็นคนละเรื่อง เป็นความรู้เชื่อมั่น เก็บไว้ในใจ แต่เมื่อความจำเป็นเกิดขึ้น ซึ่งจะต้องพูดแสดงให้ผู้อื่นทราบบ้าง ก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องพูดพยายามให้มีเหตุผล หาหลักฐานมาประ-กอบพอควร

ข้อความต่าง ๆ ที่ทรงแสดงไว้ในเทศนานั้นอันเกี่ยวกับเรื่องจิตต์ใจ ในพระสูตรนั้น ๆ ซึ่งส่อให้เห็นว่าจิตต์กับวิญญาณต่างกันนั้น มีมากพอที่จะชักมาพูดประกอบเป็นหลักฐานได้อีก แต่ที่ได้ยกมาเล็กน้อยเท่านั้นในที่นี้ก็พอเป็นเครื่องเตือนใจผู้อ่านให้รู้สึกคิดเห็นว่า น่าจะต่างกันจริงเท่านั้น จึงต้องขอยุติเรื่องนี้ไว้เพียงเท่านี้ ฯ

วัดบรมนิวาสน์วรวิหาร
วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

บันทึกปฐมเหตุที่ได้พบและการปั้นหล่อรูป

บรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัต

เมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ ตรงกับวันพฤหัส ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๔ ปีมะเมีย อาตมาภาพขณะนั้นมีสมณศักดิ์เป็นท่องพจนสุนทร (ต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นท่องสุตบทบวร และบัดนี้เป็นท่องสรภาณมธุรส) ได้ทำพิธีเชิญวิญญาณคุณพูนเพิ่ญ จำรูญจันทร์ ภรรยา ร.ต.อ. ทวี จำรูญจันทร์ (ขณะนี้มียศเป็น พ.ต.ต.) ซึ่งได้ถึงแก่กรรมไปนานแล้ว มาประทับร่างทรงบนกุฏิของอาตมาภาพต่อหน้าสานุศิษย์ ๒—๓ คน

เมื่อครั้งคุณพูนเพิ่ญยังมีชีวิตอยู่ได้ถวายตัวเป็นศิษย์ของอาตมาภาพ และเป็นพุทธมามกะที่ดีในพระบวรพุทธศาสนา อาตมาภาพได้รับไว้ด้วยความเต็มใจเพื่อสนองความตั้งใจของคุณพูนเพิ่ญ จากนั้นไม่นานคุณพูนเพิ่ญได้ถึงแก่กรรม หลังจากได้ฌาปนกิจศพแล้ว ร.ต.อ. ทวี จำรูญจันทร์ได้นำกระดูกของภรรยามาบรรจุไว้ในเจดีย์เล็ก ซึ่งทำไว้ที่ชานชั้นบนกุฏิของอาตมาภาพ ตามความปรารถนาของคุณพูนเพิ่ญ ซึ่งได้สั่งไว้ก่อนที่จะถึงแก่กรรม แต่นั้นมาวิญญาณคุณพูนเพิ่ญก็ได้วนเวียนอยู่ใกล้กับอาตมาภาพตลอดมา

วิญญาณคุณพูนเพิ่ญมาประทับทรงในร่างของ ร.ต.อ. ทวี จำรูญจันทร์ เมื่อเวลา ๒๑.๓๐ น. ได้กล่าวกับอาตมาภาพตอนหนึ่งว่า "ที่หนูมานี่นะ หนูจะมาบอกหลวงพ่อว่า หลวงพ่อเป็นหมอรักษาโรคต่าง ๆ แต่หนูลืมบอกให้หลวงพ่อทูลเชิญท่านชีวกโกมารภัตมาประสิทธิ์ประสาทความรู้ในการรักษาโรค ให้หลวงพ่อถวายตัวเป็นศิษย์ท่านเสีย"

อาตมาภาพได้ถามว่า "ท่านชีวกโกมารภัตเป็นใคร ?"

วิญญาณคุณพูนเพิ่ญได้อธิบายแก่อาตมาภาพว่า "ท่านชีวกโกมารภัตเมื่อครั้งมีชีวิตอยู่ เป็นนายแพทย์ที่ได้ถวายการรักษาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อคราวประชวรที่พระชงฆ์ และถวายพระโอสถเป็นประจำพระองค์เลยทีเดียว"

อาตมาภาพมีความสนใจทันทีและได้ถามต่อไปว่า "จะเชิญท่านมาวันไหนจึงจะเหมาะ ส่วนเครื่องสักการะบูชานั้นจะจัดทำเช่นไรจึงจะถูกความประสงค์ของท่าน"

วิญญาณคุณพูนเพ็ญตอบว่า "ให้หลวงพ่อทูลเชิญท่านในวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวง ส่วนเครื่องสักการะบูชานั้นจัดเป็นขันธ์ ๕ ถวายแก่องค์ท่าน"

คุณวิทย์ ศิวะศิตถ์ เจ้าของห้างเสรีวัฒน์ สะพานหัน พระนคร ซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้นด้วย เป็นผู้ทราบเรื่องขันธ์ ๕ ดี รับจะจัดการให้

ครั้นวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๗ ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีมะเมีย เวลา ๒๒.๑๐ น. คุณวิทย์ ศิวะศิตถ์ได้จัดขันธ์ ๕ มาให้ตามที่ได้รับปากไว้ อาตมาภาพได้นำเครื่องสักการะบูชาขันธ์ ๕ ตั้งบนโต๊ะซึ่งได้จัดไว้แล้วที่ระเบียงด้านหน้าชั้นบนกุฏิ อาตมาภาพได้ทำพิธีสวดสดุดีและอัญเชิญวิญญาณของบรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัจให้รับทราบว่า อาตมาภาพขอฝากฝังตัวเป็นศิษย์ของท่านในทางรักษาโรค พร้อมกับขอสักการะบูชาด้วยขันธ์ ๕ เป็นการแนะนำตัวเองให้ท่านได้รับทราบไว้

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ ตรงกับวันอาทิตย์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีมะเมีย เวลา ๑๒.๑๕ น. ขณะที่อาตมาภาพกำลังปรารภอยากจะหาช่างมาปั้นพระพักตร์ของบรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัจ ซึ่งอาตมาภาพจะได้อัญเชิญให้มาปรากฏที่หัวแม่มือ เพื่อจะได้นำมาเป็นแบบปั้นรูปและหล่อไว้เป็นที่เคารพบูชาต่อไป

คุณโชติ สโมสร (ได้ถึงแก่กรรมแล้ว) ซึ่งมีความสามารถในการปั้นรูปได้มาหาอาตมาภาพ อาตมาภาพจึงได้นำคุณโชติขึ้นบนกุฏิชั้นบนเพื่อปั้นรูปที่อาตมาภาพจะได้อัญเชิญให้มาปรากฏที่หัวแม่มือ คุณโชติไม่เชื่อว่าอาตมาภาพจะอัญเชิญภาพให้มาปรากฏได้ อาตมาภาพจึงได้บอกกับคุณโชติว่าจะทำให้ประจักษ์

อาตมาภาพได้ทำพิธีอัญเชิญบรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัจให้ปรากฏภาพพระพักตร์ เพื่อให้คุณโชติปั้นไว้เป็นแบบ เมื่อภาพได้มาปรากฏที่หัวแม่มืออาตมาภาพ คุณโชติมีความแปลกใจถึงกับอุทานว่า "ถ้าไม่ได้เห็นด้วยตาตนเองแล้วจะไม่เชื่อเลย" คุณโชติทำการปั้นรูปพระพักตร์บรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัจตามที่ได้เห็นที่หัวแม่มือของอาตภาพทันที เวลาล่วงไป ๒ ชั่วโมง การปั้นรูปพระพักตร์ของบรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัจก็ได้สำเร็จอย่างเรียบร้อยท่ามกลางความแปลกประหลาดใจของคุณโชติผู้ปั้นและเพื่อนฝูงของเขาเป็นอันมากที่ได้มาพบเห็นปรากฏการณ์ซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ภายในโลกนี้จากการทำพิธีอัญเชิญของอาตมาภาพ

กับศิษย์คนหนึ่งของอาตมาภาพ คุณโชติ สโมสร ได้เปิดเผยความในใจหลังจากได้เห็นพิธีที่อาตมาภาพได้อัญเชิญภาพพระพักตร์บรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัตให้มาปรากฏที่หัวแม่มือ และได้ปั้นรูปพระพักตร์ขององค์ท่านเสร็จแล้วว่า

"เป็นครั้งแรกที่ผมได้มาวัดนี้ (วัดสมณานัมบริหาร) ด้วยอารมณ์อันเลื่อนลอยที่เกิดขึ้นภายในตัวของผมเอง เพราะงานที่ผมทำให้กับอาจารย์ชุม ไชยคีรี ยังค้างอยู่บ้างผมมาดูงานปั้นรูปอาจารย์คงซึ่งยังไม่แล้วเสร็จ

เมื่อผมเดินเข้าไปในวัด ก็เลยไปที่ศาลาร่วมบุญ ผมได้พบท่านองพจนสุนทรกำลังทำการเสกเป่ารักษาคนไข้อยู่ ขณะนั้นผมก็เกิดศรัทธาในองค์ท่านขึ้นมาทันที ซึ่งผมเรียกท่านว่าหลวงพ่อ ผมเลยนั่งดูท่านทำการรักษาคนไข้อยู่พักหนึ่ง หลวงพ่อได้หันมาถามผมว่า "คุณปั้นรูปได้ใช่ไหม ?"

ผมตอบท่านว่า "พอจะปั้นได้ครับ ถ้ามีแบบให้ผมดู หลวงพ่อจะให้ผมปั้นรูปอะไรครับ ?"

หลวงพ่อได้พูดตอบผมว่า "อาตมาภาพอยากจะให้คุณปั้นรูปของท่านชีวกโกมารภัต"

เมื่อผมได้ยินหลวงพ่อพูดเช่นนั้นก็รู้สึกงงเป็นกำลัง เพราะไม่ทราบว่าท่านชีวกโกมารภัตเป็นใคร เมื่อหลวงพ่อเห็นผมมีสีหน้าแสดงความงงเช่นนั้น หลวงพ่อจึงได้อธิบายให้ฟังว่า "ท่านชีวกโกมารภัต คือ นายแพทย์ที่ทำการรักษาพระพุทธองค์และประจำตัวของพระองค์ อาตมาภาพจะอัญเชิญภาพของท่านให้มาปรากฏที่หัวแม่มือเป็นแบบให้คุณปั้น"

พอผมได้ฟังหลวงพ่ออธิบาย ก็นึกขึ้นมาได้ว่าตัวเองเคยได้รู้เรื่องนี้มาก่อนแต่ลืมไป รู้สึกขันขึ้นมาทันทีและไม่เชื่อเลยว่าหลวงพ่อจะอัญเชิญภาพให้มาปรากฏที่หัวแม่มือได้

ขณะนั้นท่านอาจารย์ประสาน เปรมปรีชา ผู้มีความชำนาญทางเข้าฌาณดูทางในได้เพ่งมองมายังผม แล้วก็หันไปพูดกับหลวงพ่อว่า "คนนี้ทำได้แน่"

ผมได้ยินดังนั้นรู้สึกไม่ตื่นเต้น และไม่เชื่อเอาทีเดียว จากนั้นสักครู่หนึ่ง ผมก็ได้กราบลาหลวงพ่อกลับไป โดยไม่มีเรื่องนี้อยู่ในความสนใจของผมตามไปด้วยเลย ผมจำได้ว่าวันนั้นวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗

ครั้นวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ผมได้มาเที่ยวที่วัดนี้อีก เมื่อเวลาประมาณ ๑๖.๐๐ น. ผมได้พบกับหลวงพ่อ หลวงพ่อถามผมว่า "พรุ่งนี้คุณว่างไหม ? อาตมาภาพจะอัญเชิญท่านชีวกโกมารภัตให้มาปรากฏที่หัวแม่มือให้คุณดูเป็นแบบปั้น"

ผมรีบบอกท่านว่า "ว่างครับ" แล้วผมก็รับคำหลวงพ่อที่บอกให้ผมปั้นรูปท่านชีวกโกมารภัจ

ผมไปธุระที่อื่นอีกและกลับถึงบ้านเวลาประมาณ ๒๕.๐๐ น. เมื่อเข้าไปในบ้านนั่งพักผ่อนอยู่สักครู่หนึ่ง ผมก็รู้สึกว่าเจตสิกของผมเริ่มมีอาการพิกล ผมได้เดินไปหยิบดินน้ำมันในสำนักงานออกมาคลำเล่น พร้อมกับนึกว่า รูปท่านชีวกโกมารภัจที่หลวงพ่อจะให้ปั้นนั้น คงจะมีรูปลักษณะไปทางคนจีน ผมจึงเริ่มปั้นเป็นเค้าคนจีน เพราะเชื่อแน่ว่าหลวงพ่อคงถนัดทางจีนมากกว่า ขณะนั้นฝนเริ่มโปรยลงมาตลอดเวลา ผมปั้นรูปนั้นเสร็จประมาณตีหนึ่งเศษ

รุ่งเช้าผมได้ชวนคุณเฉลิม และคุณจุไรรัตน์ ซึ่งเป็นนิสิตของมหาวิทยาลัยศิลปากรมาด้วยเพื่อพิสูจน์ความจริง มาถึงวัดเวลาประมาณ ๑๒.๐๐ น. เมื่อผมได้พบหลวงพ่อแล้ว ผมก็เอารูปที่ปั้นเป็นแบบจีนออกมาถวายให้ดู หลวงพ่อก็บอกว่า "ไม่ใช่ รูปร่างที่แท้จริงของท่านเป็นแขกพราหมณ์ ไม่ใช่จีน" หลวงพ่อได้บอกให้ผมขึ้นไปบนกุฏิพร้อมกัน

หลวงพ่อได้ทำพิธีอัญเชิญ ผมได้สนใจเฝ้าดูหลวงพ่อตลอดเวลาทุกอิริยาบท และรู้สึกว่าการทำพิธีอัญเชิญนั้นง่ายเหลือเกิน และแปลกเกินกว่าความคาดหมายของผม หลวงพ่อได้จุดธูปและปักตามที่บูชาต่าง ๆ ในกุฏิ และได้ว่าคาถาเป็นภาษาญวนปนไปกับภาษาบาลี ซึ่งผมเองก็ฟังไม่รู้เรื่อง จิตใจของผมในขณะนั้นอยากจะเห็นภาพและทำการปั้นเพื่อพิสูจน์ความจริง คุณเฉลิม และคุณจุไรรัตน์ได้ขึ้นมานั่งดูอยู่ด้วย

แล้วหลวงพ่อได้นั่งบนอาสนะ มือถือธูปที่จุด แล้วกำมือและหัวแม่มือชูขึ้น สายตาของผมจ้องจับอยู่ที่หัวแม่มือของหลวงพ่อ ในไม่ช้าก็ปรากฏเห็นเป็นจุดขาว และจุดขาวนั้นได้ขยายตัวโตขึ้น ๆ จนเห็นเป็นภาพ แต่ไม่ชัด ผมตอนนั้นจิตใจรู้สึกตื่นเต้น เพราะได้ประจักษ์สิ่งที่ไม่เคยเห็นมาก่อน

หลวงพ่อได้เปลี่ยนที่นั่งใหม่ซึ่งมีแสงสว่างน้อย คราวนี้ภาพที่หัวแม่มือของหลวงพ่อได้ปรากฏแจ่มชัด ผมเริ่มปั้นตามภาพใบหน้าที่เห็นในภาพนั้นทันที ใจผมเชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง แต่ก็ได้ปั้นตามภาพที่ปรากฏให้เห็นนั้น ผมใช้เวลาถึง ๒ ชั่วโมงจึงปั้นเสร็จเรียบร้อย ขณะที่ปั้นอยู่นั้นผมชักสนุกและรู้สึกว่าตัวเองกำลังจะบ้าไปทุกขณะ มานั่งปั้นรูปโดยไม่มีเหตุผล คุณเฉลิม และคุณจุไรรัตน์ที่ผมชวนมาด้วยก็เห็นภาพนั้นเช่นเดียวกับผม และยืนยันว่าภาพที่ปรากฏที่หัวแม่มือหลวงพ่อเหมือนกับรูปที่ผมปั้นทุกประการ เมื่อผมปั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผมพร้อมด้วยคุณเฉลิมและคุณจุไรรัตน์ได้กราบลาหลวงพ่อกลับ แต่ผมไม่กล้าเอารูปที่ผมปั้นนั้นกลับไปบ้านด้วย

วันรุ่งขึ้น ผมได้ไปที่บ้านท่านอธิบดีกรมเจ้าท่า คือ คุณพระพิจารณ์ชลกิจ ขณะที่นั่งคุยอยู่นั้น ผมได้จับหัวแม่มือของผมลูบคลำอยู่ไปมา อัศจรรย์นักเมื่อผมมองดูที่หัวแม่มือของผมเอง เริ่มเห็นปรากฏเป็นภาพของท่านชีวกโกมารภัต เหมือนกับที่ผมได้เห็นที่หัวแม่มือของหลวงพ่อ เสร็จธุระแล้วผมก็ได้กลับจากบ้านท่านอธิบดีกรมเจ้าท่า

ผมได้ไปที่วัดสมณานัมบริหารทันที เมื่อเข้าไปในโบสถ์ ผมพบหลวงพ่ออยู่ในโบสถ์แล้ว ผมได้เอาหัวแม่มือให้หมออินเทวดา (ยศ ร.ต.ต. ตำรวจน้ำ) ดู แล้วถามว่า "ในนี้มีอะไรหรือเปล่า?" หมออินเทวดาดูสักพักหนึ่งก็บอกว่า "มี เห็นหน้าคนมีหนวดคางแพะ" และเห็นเด่นชัดขึ้นประมาณ ๒ นาที ผมทราบได้ทันทีว่าเป็นรูปของท่านชีวกโกมารภัต

หลวงพ่อท่านนั่งหัวเราะเมื่อหมออินเทวดาพูดดังนั้น แล้วชวนผมกับหมออินเทวดาไปที่กุฏิ หลวงพ่อหยิบรูปที่ผมปั้นมาให้หมออินเทวดาดู หมออินเทวดาเห็นรูปปั้นก็ร้องเสียงดังว่า "ใช่แล้ว ๆ" แล้วก็มีลงกราบรูปนั้นทันที ผมเห็นดังนั้นชักงงและเริ่มเชื่อว่าเท่าที่ผมได้เห็นภาพและปั้นรูปจนสำเร็จนั้นเป็นความจริง ผมก็มีลงกราบรูปปั้นของท่านที่ผมได้ปั้นไว้ด้วยคารวะอันสูง

อา! บัดนี้ผมได้พบกับความมหัศจรรย์และหลักไสยศาสตร์อันยิ่งใหญ่พร้อมกับหมออินเทวดาเข้าให้แล้ว หมออินเทวดาก็ได้ถวายตัวเป็นศิษย์ของหลวงพ่อทันที พร้อมกับกล่าวว่า "ผมมาที่นี่ด้วยจิตใจเลื่อนลอย หรือด้วยอำนาจอะไรผมก็บอกไม่ถูก แต่ตามความจริงใจแล้วผมไม่ต้องการมา เมื่อผมได้มาแล้ว เห็นแล้ว ผมก็ภูมิใจ"

ยังอีกครับ ยังไม่เชื่อถนัดนัก วันรุ่งขึ้นเวลาประมาณ ๑๒.๐๐ น. ผมได้มาที่วัดสมณานัมบริหารอีก ผมให้คนงานที่กำลังแต่งรูปอาจารย์คงอยู่มาดูที่หัวแม่มือของผม เขาว่าผมชักจะบ้าเสียแล้ว แต่เมื่อนั่งดูอยู่ประมาณ ๕ นาที ก็ปรากฏเป็นภาพท่านชีวกโกมารภัตขึ้นมาเขาไม่เชื่อและปกปิดผมด้วย แต่ผมได้มารู้ทีหลัง

เมื่อผมเห็นเขาไม่เชื่อ ผมก็เจ็บใจ ให้เขาจับหัวแม่มือของเขาดูเอง คราวนี้ด้วยด้วยอำนาจของความศักดิ์สิทธิ์ เขาได้เห็นภาพปรากฏขึ้นที่หัวแม่มือของเขา แต่เห็นด้านข้างผมถามเขาว่า เห็นเป็นรูปร่างลักษณะอย่างไร และให้เขาเสก็ตภาพคร่าว ๆ ให้ดู แล้วผมก็หยิบกระดาษข้าง ๆ ตัวนำมาตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยม เพื่อนำมาเขียนภาพที่ปรากฏในหัวแม่มือของคุณอำไพนักเรียนเตรียมศิลปากร ผมได้เขียนภาพที่ปรากฏนั้นประมาณ ๑๐ นาที ก็ได้ภาพของท่านชีวกโกมารภัตด้านข้าง ขณะที่ผมกำลังเขียนภาพอยู่นั้น ร.ต. ประมวลนั่งอยู่ด้วยและได้กล่าวว่าผมเป็นบ้าไปแล้ว แต่ผมไม่ถือเพราะผมเห็นเช่นนั้น

คืนวันนั้น ผมได้นำภาพที่ผมเขียนขึ้นไปถวายให้หลวงพ่อดูที่วัด ภาพนั้นเหมือนกับรูปที่ผมปั้นทุกประการ ผมขอรับรองว่าภาพท่านชีวกโกมารภัจนี้สูงเกินกว่าจะมีศิลปินผู้ใดจะปั้นในภาพเห็นได้ขนาดนี้ และยากที่จะทำได้เช่นนี้ ถ้าขาดอำนาจศักดิ์สิทธิ์มาดลจิตใจให้เกิดกำลังความคิดและฝีมือที่ปั้น

ส่วนกระดาษที่ผมนำมาตัดเขียนภาพนั้น เมื่อมาถึงวัดผมสังเกตเห็นอักษรภาษาฝรั่งท้ายภาพนั้นเป็นคำว่า SERVICE MEDICAL ผมไปเปิดปทานุกรมภาษาอังกฤษดู ก็ทราบคำแปลเป็นภาษาไทยว่า "สถานบริการทางการแพทย์" ผมรับรองว่าไม่ได้ตั้งใจให้เหลือคำดังกล่าวนั้นเลย จะเป็นด้วยความบังเอิญหรือเหตุใดผมไม่ทราบ

ตั้งแต่นั้นมาผมก็เชื่อทันทีว่า วิญญาณนั้นมีจริงและสิงสถิตอยู่ตามคั่นบุญและบาปที่บุคคลนั้น ๆ ได้กระทำไว้ ที่ผมเชื่อเพราะผมได้เห็นประจักษ์กับตาของตนเองทีเดียว เป็นข้อพิสูจน์ที่มีค่าเกินกว่าข้อพิสูจน์ใด ๆ ทั้งสิ้นในโลก

ครั้นวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ ตรงกับวันอังคารขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย เวลากลางคืนได้มีศิษย์และผู้รู้จักมักคุ้นหลายคนมาสนทนากับอาตมาภาพที่กุฏิ จนกระทั่งเวลา ๒๒.๐๐น. คุณนายสมาน พงษ์สุวรรณ ได้ปรารภกับอาตมาภาพว่าอยากจะให้อาตมาภาพอัญเชิญเทพยเจ้าท้าวใจภักดิ์อันเป็นที่เคารพนับถือมาประทับร่างทรง ด้วยต้องการจะถามกิจบางอย่าง อาตมาภาพก็รับจะอัญเชิญให้

ทั้งหมดได้ลงมายังศาลาร่วมบุญ อาตมาภาพได้ให้คุณชอุ่ม วัฒนจัง หลานของคุณนายนั่งเป็นร่างประทับทรง อาตมาภาพได้ประกอบพิธีอัญเชิญ สักครู่หนึ่งเทพยเจ้าท้าวใจภักดิ์ก็เริ่มเข้าประทับทรงในร่างของคุณชอุ่ม แต่ไม่เข้าประทับทรงเต็มที่ ทำให้คุณชอุ่มเหนื่อยอ่อนไปทีเดียว

ขณะนั้นคุณประทุม จันทรสมบูรณ์ ศิษย์หญิงคนหนึ่งของอาตมาภาพ กลัวว่าคุณชอุ่มจะเหนื่อยมาก จึงบอกกับอาตมาภาพขอเป็นผู้นั่งเป็นร่างประทับทรงแทน ถ้ามิฉะนั้นแล้วเทพยเจ้าท้าวใจภักดิ์จะไม่ยอมออกจากร่างคุณชอุ่มแน่ เมื่อคุณประทุมนั่งเป็นร่างประทับทรงแทนแล้ว สักครู่เทพยเจ้าท้าวใจภักดิ์ก็เข้าประทับทรงในร่างคุณประทุมทันที คุณชอุ่มก็เป็นปกติ

เมื่อคุณนายสมาน ได้ถามเรื่องราวพอสมควรแล้ว อาตมาภาพถามเทพยเจ้าท้าวใจภักดิ์ว่า "อาตมาภาพมีความประสงค์จะอัญเชิญท่านชีวกโกมารภัจมาประทับร่างทรงบ้าง จะต้องปฏิบัติเช่นไร และท่านประสงค์เข้าประทับทรงในร่างของผู้ใด"

เทพยเจ้าท้าวใจภักดิ์ในร่างประทับทรงบอกว่า "จะอัญเชิญท่านชีวกโกมารภัจจ์มาประทับร่างทรงนั้น อัญเชิญได้ แต่ต้องให้ท่านนั่งบนผ้าขาวสอาด เพราะเป็นเทพยเจ้าชั้นสูง แล้วชี้มือไปยัง ร.ต.อ. ทวี จำรูญจันทร์ (บัดนี้เป็น พ.ต.ต.) ให้เป็นผู้นั่งเป็นร่างประทับทรง เพราะเป็นคนสอาดพอ

แต่ ร.ต.อ. ทวี ได้หนีออกไปจากศาลาร่วมบุญเสียแล้ว อาตมาภาพจึงให้ คุณชอุ่ม วัฒนจัง คุณเกษม สวาวสุ และ พ.อ. อร่าม เมนะคงคา แห่งกองพันที่ ๑ ทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ เป็นผู้นั่งประทับร่างทรง แล้วอาตมาภาพก็ทำพิธีอัญเชิญท่านชีวกโกมารภัจจ์ทันที

ขณะที่อาตมาภาพกำลังทำพิธีอัญเชิญอยู่นั้น ร.ต.อ. ทวี ได้กลับเข้ามาในศาลาอีก แล้วนั่งซึมอยู่ทางอีกด้านหนึ่งเพียงคนเดียว ชั่วครู่หนึ่ง ร.ต.อ. ทวี ก็มีอาการผิดปรกติ เอามือตบเตียงดังฉาดใหญ่ จุดสนใจของคนทั้งหมดที่อยู่ในศาลาก็หันไปทางเดียวกันเหมือนนัดหมาย ท่านชีวกโกมารภัจจ์ได้เข้าประทับทรงในร่าง ร.ต.อ. ทวีแล้ว หนีไม่พ้นเหมือนคำเทพยเจ้าท้าวใจภักดิ์บอกทุกประการ

เมื่อท่านชีวกโกมารภัจจ์ได้เข้าประทับทรงเต็มที่แล้ว อาตมาภาพได้อัญเชิญให้ท่านนั่งบนอาสนะผ้าขาวซึ่งได้จัดเตรียมไว้แล้ว อาตมาภาพได้กล่าวฝากฝังตัวเองเป็นศิษย์ศึกษาวิชารักษาโรคกับท่าน ท่านก็ได้รับไว้ด้วยความเต็มใจ อาตมาภาพก็ได้ถามถึงประวัติของท่านและเรื่องอื่น ๆ สักครู่ แล้วท่านก็ได้ออกจากร่างประทับทรงไป นับเป็นครั้งแรกที่อาตมาภาพได้พบกับท่านชีวกโกมารภัจจ์ในร่างประทับทรงและได้พูดจากับท่าน

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๙๗ วันอาทิตย์ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย เวลา ๒๓.๒๐ น. อาตมาภาพได้ประกอบพิธีอัญเชิญท่านชีวกโกมารภัจจ์เข้าประทับทรงในร่าง ร.ต.อ. ทวี จำรูญจันทร์ ในพระอุโบสถวัดสมณานัมบริหาร อาตมาภาพได้ขออนุญาตหล่อรูปของท่านเท่าตัวคนจริง ๑ รูป และรูปเล็กขนาดหน้าตัก ๓ นิ้วอีก ๑๐๘ รูป เพื่อทำการสักการะบูชาและให้ผู้ที่มีความเคารพนับถือไว้บูชา โดยนำรูปปั้นที่คุณโชติ สโมสรปั้นไว้ให้ท่านดู

ท่านชีวกโกมารภัจจ์ได้พูดว่า "เรื่องนี้จะไม่ใหญ่โตไปหรือ? แต่ถ้าเป็นความประสงค์ของท่านและลูกหลานก็อนุญาต"

และท่านชีวกโกมารภัจจ์ได้ประสิทธิประสาทคาถารักษาโรคให้ว่า "**นะอะนะวะ โรคาพยาธิ วินาสสันติ**"

เมื่อได้รับอนุญาตจากท่านชีวกโกมารภัตดังกล่าวแล้ว อาตมาภาพได้ให้นายชิน ชิน ประสิทธิ ปั้นรูปของท่านเท่าขนาดตัวจริง ๆ ๑ รูป และรูปเล็กขนาดหน้าตัก ๓ นิ้ว ๑๐๘ รูป การปั้นหุ่นจำลองรูปของท่านชีวโกมารภัตได้ทำขึ้นด้วยความยากลำบากและความอุตสาหะ ความยากของเรื่องนี้ได้เกิดขึ้นเนื่องจากอาตมาภาพต้องการให้ได้รูปหุ่นที่ปั้นนั้นเหมือนท่านครั้งเมื่อมีชีวิตอยู่จริง ๆ นายชินได้ปั้นหุ่นอยู่ถึง ๒ ปี จึงสำเร็จ พร้อมที่จะทำการหล่อด้วยโลหะได้

มีความมหัศจรรย์อย่างยิ่งที่แทบไม่น่าเชื่อถือได้เลย คือเมื่อนายชินปั้นหุ่นรูปของท่านชีวกโกมารภัตเสร็จแล้ว อาตมาภาพได้ไปที่โรงงานของนายชิน พร้อมด้วยคุณประทุม จันทรสมบูรณ์ อาตมาภาพได้ทำพิธีอันเชิญเทพยเจ้าท้าวใจภักดิ์ เทพยราชเลขาธิการผู้ชำนาญในการปั้นมาประทับร่างทรง เพื่อให้ตรวจดูความถูกต้องของรูปที่นายชินได้ปั้นเสร็จแล้วนั้น วิญญาณเทพยเจ้าท้าวใจภักดิ์ซึ่งมาประทับร่างทรงแล้ว ได้บอกเลยทันทีว่า แขนซ้ายและแขนขวาซึ่งช่างได้ปั้นเสร็จแล้วไม่เท่ากัน ทั้งนี้ไม่มีใครรู้มาก่อนเลยแม้แต่ช่างที่ปั้น เมื่อได้รับคำบอกกล่าวเช่นนั้น ช่างได้ทำการแก้ไข นอกจากนี้แล้วเทพยเจ้าท้าวใจภักดิ์ยังได้บอกให้แก้ไขส่วนต่าง ๆ ที่ยังไม่ถูกต้องหลายแห่ง บางครั้งก็ลงมือแก้ไขเสียเองทั้ง ๆ ที่คนที่ท่านประทับทรงหลับตาอยู่ อาตมาภาพใจหายใจคว่ำด้วยเกรงว่ารูปที่ช่างได้ปั้นเสร็จแล้วจะชำรุดเสียหาย แต่แล้วอาตมาภาพกลับปลื้มปีติเป็นอย่างยิ่งที่ได้รูปหุ่นที่งามสง่าสมส่วนถูกต้องตามลักษณะที่แท้จริงและเพศของท่านทุกประการ ด้วยการปั้นที่มิใช่มาจากมโนภาพ ภาพประดิษฐ์หรือแบบจากที่ใด แต่ได้มาจากอัญเชิญภาพให้ปรากฏที่หัวแม่มืออาตมาภาพ นายชินช่างที่ทำการปั้นก็ได้ให้คำรับรองว่าถูกต้องและงดงามเหมือนมนุษย์มีชีวิตอย่างแท้จริง

เมื่อรูปหุ่นที่ช่างได้ปั้นเสร็จแล้วพร้อมที่จะทำพิธีหล่อ อาตมาภาพได้ทำพิธีพุทธาภิเษกหล่อรูปท่านชีวกโกมารภัตพร้อมด้วยรูปขนาดเล็กมี ๑๐๘ องค์ในวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๙ วันอังคาร ขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๖ ปีวอก เวลา ๕.๐๐ น. เมื่อหล่อเสร็จแล้ว ช่างได้ทำการตบแต่งรูปของท่านแล้วรมด้วยสีดำ อาตมาภาพได้อัญเชิญท่านชีวกโกมารภัตมาทำพิธีประจุฤทธิ์รูปหล่อขนาดเท่าองค์จริง ๑ รูป และรูปหล่อขนาดเล็กอีก ๑๐๘ รูป เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๐ ตรงกับวันอังคาร ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา เวลา ๒๑.๐๐น. อีกครั้งหนึ่ง เป็นอันว่าอาตมาภาพได้

รูปหล่อที่มีลักษณะเหมือนท่านครั้งมีชีวิตอยู่ไว้สักการะบูชาตามที่ได้ปรารถนาไว้ และอาตมาภาพได้ขนานนามรูปหล่อท่านชีวกโกมารภัจว่า **"บรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัจ"**

รูปหล่อของบรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัจได้ประดิษฐานไว้สักการะบูชาทางด้านซ้ายมือของพระประธานในพระอุโบสถวัดสมณานัมบริหาร

ผู้บันทึก

(องสรภาณมธุรส)

เจ้าอาวาสวัดสมณานัมบริหาร

๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๑

ยืน : พระอริยเมธี และ องสรภาณมธุรส (บ๋าวเอิง)
นั่ง : พระมหาเปรมบียพงศ์ (เปมังกโรภิกขุ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

คำชี้แจง

ของผู้รวบรวมและแปลจากพระไตรปิฎก

ข้าพเจ้าได้รวบรวมและแปลเรื่องชีวะประวัติของหมอชีวกโกมารภัต จากหนังสือ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเท่าที่จะค้นหาได้ คือ บาลีพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตามคำขอร้องของท่านองสรภาณมธุรส (บ๋าวเอิง) เจ้าอาวาสวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) เนื่องจากในวันหนึ่งคุณพิศิษฐ์ พรหมอักษร ได้พาท่านไปพบข้าพเจ้าที่วัดสัมพันธวงศ์ (วัดเกาะ) ท่านได้ปรารภถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ เท่าที่ท่านได้ผ่านพบมา และปรารถนาจะจัดพิมพ์หนังสือชีวะประวัติของหมอชีวกโกมารภัตขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง ให้ได้เรื่องราวของท่านโดยละเอียดเท่าที่จะค้นหาและรวบรวมมาได้ ข้าพเจ้ามีความยินดีและเต็มใจให้ความร่วมมือกับท่านองสรภาณมธุรสรวบรวมและแปลเรื่องชีวะประวัติของหมอชีวกโกมารภัต เท่าที่ความรู้ความสามารถจะพึงอำนวยให้ ท่านชีวกโกมารภัตผู้นี้เท่าที่ข้าพเจ้าได้พบชีวะประวัติมา เป็นเรื่องที่น่ารู้น่าศึกษา และมีความสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไม่ด้อยไปกว่าท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขามหาอุบาสิกาในสมัยพุทธกาล

ธรรมดาของการแปลภาษาหนึ่งสู่อีกภาษาหนึ่งย่อมจะมีภาษาเดิมติดเป็นศัพท์แสงอยู่ด้วย เป็นสำนวนขัดหูของผู้ไม่เคยชิน ทั้งยากลำบากแก่การตีความหมาย ครั้นจะตัดทิ้งเสียเลยก็ไม่เหมาะ เพราะภาษาเดิมกินความหมายกว้าง ภาษาที่รับถ่ายทอดมานั้นอาจกินความไม่กว้างเท่าภาษาเดิมก็เป็นได้ จึงควรรักษาของเดิมไว้บ้างบางสำนวน ทั้งข้าพเจ้าเองก็ไม่มีเวลาที่จะเรียบเรียงและประพันธ์ขึ้นใหม่ให้เป็นสำนวนไพเราะเพราะพริ้งน่าอ่านทันสมัย เนื่องจากว่าข้าพเจ้าต้องแบกภาระหนักทางสภาการศึกษา ฯ และกองตำรา คือต้องบันทึกการสอนพระสูตรและพระอภิธรรมที่สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพุทธศาสนาในประเทศไทย และชำระพระไตรปิฎกฉะบับบาลีที่จะต้องพิมพ์ใหม่ซึ่งขาดคราวไป ด้วยเหตุนี้คุณพิศิษฐ์จึงได้นำเรื่องนี้ไปให้ท่านเปมังกโรภิกขุจัดการเรียบเรียงและประพันธ์ ดังสำนวนที่ปรากฏในหนังสือ ซึ่งอยู่ในมือของท่านนี้

อนึ่ง เป็นที่น่าเสียดายที่ชีวะประวัติของท่านชีวกโกมารภัจในบั้นปลายสุดท้าย แห่งชีวิต ไม่ปรากฏว่าได้ดำเนินไปอย่างไรบ้าง ท่านได้ถึงมรณกรรมก่อนหรือหลังพุทธปรินิพพานไม่ปรากฏชัด เพราะว่าในปัจฉิมโพธิกาลใกล้กับเวลาที่พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน และหลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว ไม่มีท่านผู้ใดหรือหนังสือเรื่องใดได้กล่าวถึงชีวะประวัติตอนนี้ของท่านไว้เลย หรืออาจเป็นเพราะข้าพเจ้าดูหนังสือไม่ทั่วถึงก็อาจเป็นได้ ถ้าผู้ใดได้พบ น่าจะเขียนเล่าสู่กันฟังบ้าง จะเป็นประโยชน์ทางด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา และศีลธรรม จรรยาทางแพทย์ ตลอดถึงวัฒนธรรมทางด้านอื่น ๆ อีกมาก.

พระอริยเมธี

วัดสัมพันธวงศ์ พระนคร
๒๖ มกราคม ๒๕๐๒

พระบรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัต

ชีวะประวัติบรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัต

รวบรวมและแปลจากพระไตรปิฎก

โดย พระอริยเมธี ป. ๙

เรียบเรียงโดย เปมังกโรภิกขุ

ปฐมภาคส่วนเบื้องต้น

ครั้งสมัยดึกดำบรรพ์ ชมพูทวีปเป็นพื้นภูมิภาคที่เกิดอาศัยของคนหมู่มากมีหลายพวกหลายภาษา แต่เมื่อย่อลงอาจแบ่งได้เป็นสองเหล่า คือ ชนชาติที่ได้ชื่อว่า อริยกะหรืออารยันพวกหนึ่ง และชนชาติที่เป็นชาวพื้นเมืองเดิมอีกพวกหนึ่ง ซึ่งชาวอารยันให้ชื่อรวมว่า ทัสยุ ในสมัยปัจจุบันจัดเป็นประเทศส่วนหนึ่งของทวีปเอเซีย เปลี่ยนชื่อชมพูทวีปนั้นเป็นประเทศอินเดียหรือตามที่ชาวอินเดียเรียกเองว่าประเทศภารตะ ตั้งอยู่ทางทิศพายัพของประเทศไทย ถัดไปจากประเทศสาธารณรัฐสหภาพพม่า

ประเทศอินเดียครั้งพุทธกาล ว่าเฉพาะตอนที่เรียกว่ามัชฌิมประเทศ แบ่งแยกออกเป็นหลายแคว้นหลายอาณาจักร ปรากฏเป็น ๑๖ แคว้นใหญ่ เรียกว่ามหาชนบท มีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชบ้าง แบบประชาธิปไตยหรือสาธารณรัฐบ้าง

มีแคว้นหนึ่งใน ๑๖ เป็นแคว้นใหญ่สำคัญที่เกิดของบรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัต ซึ่งจะต้องพูดถึงในที่นี้ คือ แคว้นมคธหรือมคธอาณาจักรของประชาชาติมคธ มีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช พระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ครองแคว้นโดยสิทธิ์ขาด เมืองหลวงชื่อราชคฤห์ตั้งอยู่ฝั่งใต้ของแม่น้ำคงคา ส่วนฝั่งแม่น้ำคงคาถัดขึ้นไปไกลทางด้านเหนือเป็นอีกแคว้นหนึ่ง เรียกว่าแคว้นวัชชีของประชาชาติวัชชี ปกครองตามแบบที่เรียกว่าสามัคคีธรรม เมืองหลวงชื่อไพสาลี แคว้นมคธกับแคว้นวัชชีติดต่อกัน อยู่คนละฝากฝั่งแห่งแม่น้ำคงคา ประชาชาติทั้งสองแคว้นย่อมไปมาหาสู่กันด้วยกิจธุระ เช่นการค้าขายเป็นต้น

ครั้งหนึ่ง พวกคนสำคัญ ๆ ชั้นเศรษฐีกฎุมพีในกรุงราชคฤห์แห่งแคว้นมคธไปด้วยกิจธุระในกรุงไพศาลีแห่งแคว้นวัชชี คนพวกนี้ไปเกิดสนใจเรื่องหญิงโสภิณี* ซึ่งตั้งเกลื่อนกลาดอยู่ในกรุงไพศาลีหลายตำบลขึ้น เป็นอาชีวกรรมที่ไม่มีในแคว้นของตนจึงสนใจ ก็พากันเห็นพ้องต้องกันว่าดี เป็นประศาสโนบายอย่างหนึ่ง เปิดช่องทางให้เงินไหลเข้าสู่แคว้นโดยได้จากคนต่างแคว้นซึ่งเข้ามาด้วยธุระกิจ เช่นพวกพ่อค้าวาณิชเข้ามาทำการค้าขายเป็นต้น เข้ามาแล้วก็จักเข้าหาหญิงโสภิณี หญิงพวกนี้ก็เท่ากับเป็นคณะมีหน้าที่ทำการรับแขกเมืองอันมาจากแคว้นต่าง ๆ ปรากฏว่าหญิงโสภิณีในแคว้นวัชชี ครั้งกระนั้นมีหัวหน้าควบคุม นางอัมพะปาลีได้รับตำแหน่งเป็นหัวหน้าควบคุมหญิงโสภิณีทั้งหมด เรียกว่าคณิกา คือ หญิงหัวหน้าคณะโสภิณี ประกอบกับชื่อของเขาว่าอัมพะปาลีคณิกา เฉพาะตัวนางอัมพะปาลีเองซึ่งเป็นหัวหน้ามีค่าตัวคืนหนึ่ง ๕๐๐ กหาปณะ (๑ กหาปณะเท่ากับ ๔ บาท)

เมื่อพวกเศรษฐีกฎุมพีชาวกรุงราชคฤห์ จำนวนนั้นกลับ สู่แคว้นของตน ถึงกรุงราชคฤห์แล้ว ได้โอกาสก็พากันเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารพระเจ้าแผ่นดินของตน ทูลเล่าถวายถึงความเจริญสมบูรณ์แห่งกรุงไพศาลี วัชชีอาณาจักร และพรรคหญิงโสภิณีซึ่งมีอยู่ทั่ว ๆ ไปตามหัวเมืองสำคัญ ๆ ในแคว้นวัชชี ทูลถวายความเห็นถึงประโยชน์แห่งหญิงโสภิณีว่า เป็นทางให้เงินเข้าสู่ประเทศได้จากคน ต่างแคว้น ซึ่งเข้ามาจาก แคว้นนั้น ๆ ทูล แนะนำว่าควรให้ จัดทำตั้ง พรรคหญิงโสภิณีขึ้นบ้าง เหมือนอย่างแคว้นวัชชี พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับแล้ว ก็ทรงเห็นประโยชน์สอดคล้องกับคนพวกนั้น ได้ประทานพระราชานุมัติ เสนาบดีผู้เป็นประธานในราชกิจจึงได้ดำเนินงานตามราชานุมัติ จัดสรรขึ้นตามความประสงค์ของคนเหล่านั้น

หญิงที่จะเป็นโสภิณีได้มิใช่จะหมายเอาแต่คนรูปสวยงามอย่างเดียวเท่านั้นต้องเป็นคนที่สมบูรณ์ด้วยมรรยาท นาฏศิลป์ มีความรู้ในการขับจับระบำรำฟ้อน และดนตรีประเภทต่าง ๆ ด้วย หญิงสาวชาวกรุงราชคฤหคนหนึ่งมีนามว่า สาลวดี ได้รับตำแหน่งหัวหน้าหญิงโสภิณีประจำแคว้น ประกอบด้วยรูปสมบัติและคุณสมบัติสมบูรณ์พร้อม ฟ้อนรำ ระบำดนตรี นับว่าดีเลิศหาผู้ทัดเทียมได้ยาก มีค่าตัวคืนหนึ่ง ๑๐๐ กหาปณะ ตั้งแต่นั้นมาแคว้นมคธก็เกิดมีหญิงโสภิณีขึ้นดื่นดาดตามหัวเมืองสำคัญ ๆ อย่างเดียวกับประเทศวัชชีเหมือนกัน เป็นวิธีหาเงินจากคนต่างด้าวเข้าสู่แคว้นได้ทางหนึ่ง ฯ

---

* หญิงโสภิณีที่กล่าวนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับหญิงเหเตราของกรีกสมัยโบราณ หรือหญิงเกอิชานางบำเรอของญี่ปุ่น ถือว่าเป็นนางงามประจำนคร ไม่ถือว่าเป็นหญิงแพศยา

ชาติกำเนิดของชีวกโกมารภัต

นางสาลวดีหัวหน้าหญิงโสภิณีทำหน้าที่รับแขกเมืองดี มีเกียรติคุณกระฉ่อนไปยังแคว้นต่าง ๆ ในชมพูทวีป จิรกาลนานมานางได้ตั้งครรภ์ ในระหว่างที่นางมีครรภ์นี้ได้พักหน้าที่รับแขกชั่วคราว จนกว่าจะคลอดบุตรเสร็จแล้ว เมื่อนางตั้งครรภ์นานกำหนดครบถ้วนทศสมาส ก็คลอดบุตรออกมาเป็นชาย นางสาลวดีผู้มารดาไม่คิดจะเลี้ยงดู จึงเรียกหญิงสาวใช้มาให้เอาทารกใส่กระด้ง นำไปทิ้งเสียที่กองขยะแต่เวลาเช้ามืดมิให้ใครจับร่องรอยได้

ในตอนบ่ายวันนั้น อภัยราชกุมารพระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสารเสด็จประพาสพระมหานครโดยรถม้าไปตามถนนหลวง เลี้ยวเข้าถนนสายหนึ่ง ทอดพระเนตรเห็นกองขยะขนาดใหญ่มีฝูงกาจับเป็นกลุ่มรุกเข้าไปถอยออกมา จึงตรัสใช้ให้นายสารถีไปตรวจดู กลับมาทูลว่าทารกนอนอยู่บนกองขยะมูลฝอยพระเจ้าข้า ตรัสถามว่าเป็นหรือตาย เขาทูลว่ายังเป็นอยู่พระเจ้าข้า คำทูลให้ทรงทราบว่ายังเป็นอยู่นี้เป็นนามของทารกน้อยนั้นในกาลสืบไปว่า **ชีวก** แปลว่าผู้เป็นอยู่หรือยังเป็นอยู่ ภาษาไทยควรจะเป็นเจ้าชีพหรือนายชีพ

เมื่อพระราชกุมารทรงทราบว่ายังเป็นอยู่ ก็ตรัสบัญชาใช้ไปอุ้มเอามา นำไปสู่นิเวสน์วังของพระองค์ ทรงมอบให้แก่หญิงนางนมคนหนึ่ง ทรงบังคับให้เลี้ยงดูเป็นอย่างดียิ่ง ทารกน้อยนี้ใช้นามว่า เจ้าชีพคือชีวะหรือชีวก ภายหลังเมื่อเจริญวัยขึ้นก็ได้นามเพิ่มเติมอีกว่า โกมารภัต หมายความว่าเด็กหรือบุตรบุญแต่งบุญทำบุญสร้างของพระราชกุมารทรงชุบเลี้ยงไว้ คุมกันเข้าเป็นชีวกโกมารภัตดังนี้ แต่คนภายนอกทั่ว ๆ ไปก็พากันเข้าใจว่า ชีวกโกมารภัตเป็นพระโอรสของอภัยราชกุมาร เป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าพิมพิสาร มคธินทราธิราช แม้ตัวของชีวกโกมารภัตเองก็เข้าใจว่าตัวเป็นพระโอรสของอภัยราชกุมารนัดดาของพระเจ้าพิมพิสารเหมือนกัน

เมื่อชีวกโกมารภัตเจริญวัยขึ้นเป็นลำดับ ครั้งหนึ่งน่าจะมีเหตุการณ์อะไรสักอย่างหนึ่ง ณ ภายนอกเกิดขึ้น เร้าจิตใจของชีวกโกมารภัตให้คิดถึงตัวว่า คนมีสกุลเช่นเรา ถ้าไม่มีศิลปวิทยาความรู้เป็นเครื่องประดับจะดำรงชีวิตไปได้ยาก เราจำต้องหาวิชาใส่ตัวจึงจะเหมาะสม ศิลปวิทยาการเครื่องประกอบเป็นอาชีพมีมากในโลก จะเลือกอย่างไหนดีหนอ ก็เกิดความคิดเห็นชอบใจวิชาการแพทย์ ตกลงเลือกวิชาแพทย์ก็ผูกใจไว้ เข้าใจว่าเพราะชีวกโกมารภัตเป็นผู้มีอัธยาศัยเช่นนั้น เตือนใจอยู่เป็นเดิมแล้ว จึงจำเพาะเจาะหมายเอาวิชาการแพทย์ แล้วคอยหาช่องทางต่อไป

ชีวกโกมารภัจไปเมืองตักกศิลา

สบเหมาะวันหนึ่งชีวกโกมารภัจ ได้พบพวกพ่อค้า ชาวเมืองตักกศิลา แห่งแคว้น คันธาระ (ปัจจุบันอยู่ในเขตตอนเหนือของแคว้นปัญจาป ประเทศปากีสถานตะวันตก) ชีวกโกมารภัจได้ทำความคุ้นเคยกับพ่อค้าชาวเมืองตักกศิลาคนหนึ่งจนสนิทชิดชอบ ถามถึงพฤติการณ์ความเจริญความเสื่อมการกินการใช้ในเมืองตักกศิลา ตลอดถึงสถานที่การศึกษาเล่าเรียน และความสะดวกขัดข้องในระหว่างทางไปมา ความคุ้นเคยสนิทสนมนั้นเป็นเหตุเกิดความรักชอบใจซึ่งกันและกัน ชีวกโกมารภัจก็ขอมอบตัวกับพ่อค้าคนนั้นเพื่อจะได้โดยสารเดินทางไปเมืองตักกศิลา ศึกษาวิชาการแพทย์ ให้คำมั่นสัญญาวันกลับกันเป็นที่ไว้ใจได้

เมื่อพวกพ่อค้าวาณิชชาวเมืองตักกศิลา เหล่านั้น เสร็จกิจธุระ เรื่องการค้าแล้ว ก็จะกลับ คนหนึ่งที่ชอบพอกับชีวกโกมารภัจชายหนุ่ม ก็มาบอกแก่ชีวกโกมารภัจให้เตรียมตัวออกเดินทางพรุ่งนี้เช้ามืด กันสว่างไว้หน้า ชีวกโกมารภัจก็เตรียมตัว เมื่อเสร็จแล้วก็ควรลาผู้ใหญ่ของตนแต่หนีไป มิได้ทูลลาอภัยราชกุมารให้ทรงทราบ การหนีไม่ใช่ความประพฤติที่ดี ไม่ใช่มรรยาทสุภาพเรียบร้อยของปกติชน คงจักมีเหตุอะไรสำคัญสักอย่างหนึ่งแฝงอยู่ในครัวเรือนทำให้ชีวกโก-มารภัจหนี คิดไม่เห็น ใครคิดได้ก็คิดเอา

ได้เวลาชีวกโกมารภัจก็ไปกับพวกพ่อค้าเกวียน ที่เคลื่อนกระบวนออกเดินทางแต่เช้ามืดไปเมืองตักกศิลา หมู่เกวียนเดินเป็นกระบวน ผ่านป่าพงเทือกเขาหมู่บ้านอำเภอ จังหวัดข้ามแม่น้ำลำธารทุรกันดารไปโดยลำดับหลายทิวาราตรี มีกำหนดตั้งเดือนเศษ จึงถึงเมืองตักกศิลา

เมื่อถึงแล้ว ก็พักผ่อนหย่อนใจเที่ยวชมบ้านเมืองอยู่หลายวัน จนเห็นเพียงพอสมควรแล้ว ชีวกโกมารภัจก็ชวนเชิญพ่อค้าที่สนิทชิดชอบให้ไปมอบตัวกับอาจารย์ทิศาปาโมกข์ (พระฤาษีโรคาพฤกษตริณณา) ผู้ให้การศึกษาวิชาสำนักหนึ่ง พ่อค้าคนหนึ่งก็นำชีวกโกมารภัจไปสู่สำนักอาจารย์ อาจารย์ออกรับปฏิสัณฐาน ถามชื่อชีวกโกมารภัจ บ้านเกิดเมืองนอน มารดาบิดา สกุลวงศ์ และความประสงค์ที่จำนงเข้ามา ก็ทราบแจ้งชัดว่า ชายหนุ่มนี้ชื่อชีวกโกมารภัจเป็นโอรสของอภัยราชกุมาร นัดดาของพระเจ้าพิมพิสาร ณ พระมหานครราชคฤห แคว้นมคธด้านบูรพาทิศ มาประสงค์จะศึกษาวิชาแพทย์ ก็รับไว้ด้วยความเต็มใจ

แต่ชีวกโกมารภัตได้มอบถวายตัวเป็นศิษย์ใช้สอยประจำสำนักอาจารย์ เพราะไม่มีทรัพย์สินสำหรับค่าเล่าเรียน ก็ได้ความว่านักเรียนมี ๒ ประเภท คือ นักเรียนที่เรียกค่าเล่าเรียนประเภทหนึ่ง ไม่เรียกค่าเล่าเรียนประเภทหนึ่ง ที่เรียกค่าเล่าเรียนเล่าก็ไม่มีกำหนดอัตรา แล้วแต่จะให้ ชีวกโกมารภัตเป็นนักเรียนใช้สอยกินนอนประจำสำนักไม่เรียกค่าเล่าเรียน นักเรียนประเภทนี้ทำงานประจำสำนักเวลาหนึ่ง ศึกษาเล่าเรียนเวลาหนึ่ง ไม่ได้เรียนเต็มวันเหมือนนักเรียนที่ได้เสียค่าเล่าเรียน ถึงดังนั้นนักเรียนประเภทนี้ที่มีปัญญาเฉลียวฉลาด ก็สามารถเรียนได้ดียิ่งกว่าพวกประเภทที่ได้เรียน ๒ เวลา คือ เต็มวันก็ได้

ชีวกโกมารภัตเป็นนักเรียนชั้นเยี่ยม มีปัญญาขึ้นหน้าเพื่อนนักเรียนทั้งหมด ศึกษาวิชาการแพทย์ได้เร็ว เพราะถูกอัชฌาศัยด้วย สำเร็จวิชานี้เวลาเพียง ๗ ปีเท่านั้น ซึ่งตามกำหนดเขาเรียนกันถึง ๑๖ ปีจึงจักสำเร็จบริบูรณ์ ที่ว่าชีวกโกมารภัตสำเร็จวิชาการแพทย์ภายใน ๗ ปีนั้น คือสำเร็จจบตามหลักสูตรเท่าที่อาจารย์สอนอยู่โดยปกติ พูดอีกทีก็ว่าหมดจบตามหลักสูตรที่สอนแล้ว ไม่มีอะไรจะสอนอีก

แต่ชีวกโกมารภัตเกิดความคิดเห็นขึ้นอีกทางหนึ่งว่า ที่เราเรียนจบนี้เป็นเพียงจบตามหลักสูตรการสอนเท่านั้น ส่วนความรู้ในทางแพทย์แท้จริงนั้นจะจบด้วยหรือไม่หนอทำอย่างไรจึงจักรู้ซึ่งที่สุดจุดจบของวิชาแพทย์ได้ ชวนให้สงสัยอยู่ร่ำไปว่า วิชาความรู้ของเราจบหรือไม่จบ จำเป็นต้องเอาข้อสงสัยนี้เข้าไปหาทางอาจารย์ ถามว่า วิชาแพทย์ของผมเท่าที่ได้ศึกษามานี้ถึงที่สุดจุดจบกันแล้วจริงหรือ หรือมีอะไรอีก

ท่านอาจารย์เมื่อได้ฟังคำถามกึ่งทายความคิดเห็นของชีวกโกมารภัตได้ จึงตอบแก้ความสงสัยออกไปว่า ถ้าเช่นนั้นเจ้าต้องไปหาไม้หญ้าเถาวัลย์เฉพาะที่ไม่เป็นยา ไม่เข้ายาอะไรได้สิ่งละอย่าง ๆ มาให้ฉัน ที่เป็นยาเข้ายาได้อย่าเอามานะ เจ้าจงพยายามหามาให้ได้ภายใน ๓—๔ วัน เริ่มตั้งแต่พรุ่งนี้เป็นต้นไป

ชีวกโกมารภัตก็ทำตามคำสั่งของท่านอาจารย์โดยความตั้งใจจริง เข้าป่าเที่ยวค้นหาอยู่ตลอด ๔ วันเต็มไม่ได้ไม้หญ้าเถาวัลย์อะไรสักอย่าง มีแต่เป็นยาเข้ายาทั้งนั้น เท่าที่พบปะตามความรู้ของเขา เข้าไปหาท่านอาจารย์พร้อมกับความอ่อนอกอ่อนใจในการเที่ยวค้นหา เรียนท่านว่า ผมหาไม่ได้ครับ พยายามเต็มความสามารถแล้ว พบแต่ที่เป็นยาเข้ายาทั้งนั้น

ท่านอาจารย์ฟังแล้วก็ยิ้ม แล้วพูดบอกว่า วิชาแพทย์ของเจ้าถึงที่สุดจุดจบแล้ว ออกไปประกอบการเลี้ยงชีพด้วยวิชานี้ได้ ชีวกโกมารภัตกราบลงด้วยความปลื้มใจ

ชีวกโกมารภัตได้เรียนวิชาแพทย์เป็นพิเศษ

ชีวกโกมารภัตเป็นศิษย์ที่ดีของอาจารย์ มีคุณสมบัติดีเป็นพิเศษหลายประการ เช่น มีความเคารพนับถือเชื่อถือ กตัญญูกตเวที มีศีลธรรมมั่นคงเป็นที่พอใจ อัชฌาศัยเยือกเย็นละเอียด มรรยาทสุภาพเรียบร้อยดีไม่พลาดพลั้ง ทั้งเชาวน์ปัญญาก็เยี่ยมยิ่ง ท่านอาจารย์นึกถึงคุณสมบัติพิเศษของชีวกโกมารภัตดังว่านั้น จึงให้ชีวกโกมารภัตศึกษาวิชาแพทย์เป็นพิเศษอีกแขนงหนึ่ง คือ วิชาประสมยา ปรุงยาขนานเอก พร้อมทั้งวิธีการรักษาโรคด้วย

ยาขนานนี้มีคุณภาพสูงมาก วางครั้งเดียวเท่านั้น โรคหายเด็ดขาด ไม่ต้องวางซ้ำ รักษาโรคได้ทุกอย่างทุกชนิด เว้นเสียแต่โรคชนิดหนึ่ง เรียกว่า กรรมวิปากชาอาพาธา คือ โรคเกิดแต่วิบากผลแห่งกรรม นอกจากโรคที่ว่านี้แล้ว รับรองได้ วางครั้งเดียวเท่านั้นหายไปหมดทุกชนิด

วิชาแพทย์พิเศษนี้เป็นวิชาที่ท่านอาจารย์ต้องสงวน ไม่เปิดเผยแก่ศิษย์ทั่วไป ได้แต่เฉพาะศิษย์ที่ดีเห็นสมควรเท่านั้น การเรียนวิชาพิเศษของชีวกโกมารภัตตอนนี้ มักชอบเพิ่มเติมเสริมต่อในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเรียกกันว่าพระอรรถกถาจารย์ กล่าวไว้ว่า เทวดาผู้มีศักดิ์มีอำนาจใหญ่ คือ ท้าวสักกเทวราชผู้เป็นใหญ่ เป็นเจ้าแห่งเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ คิดรำพึงว่า ชีวกโกมารภัตผู้นี้ต่อไปจักเป็นพุทธอุปฏฐาก และเป็นนายแพทย์ประจำองค์พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย เราควรจะให้ชีวกโกมารภัตศึกษาวิชาประกอบยาปรุงยา พร้อมทั้งวิธีใช้ยาเป็นพิเศษเหนือวิสัยปัญญาสามารถของมนุษย์จะพึงคิดทำได้ ดำริแล้วก็เข้าสิงทรงในสรีระร่างกายของอาจารย์ เรียกชีวกโกมารภัตให้มาศึกษาวิชาพิเศษนี้ ซึ่งเป็นยาบำบัดโรคได้ทุกประเภททุกชนิด เป็นยาวิชาพิเศษของท้าวสักกะเทวราชในสวรรค์

แต่ส่วนชีวกโกมารภัตมิได้ทราบเรื่องว่า เทวดาท้าวสักกะมาเข้าสิงทรงร่างกายของอาจารย์สอนวิชาแพทย์พิเศษนี้ให้ สำคัญมั่นใจว่า ตนได้ศึกษาจากอาจารย์ของตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ควรจะเข้าใจว่าชีวกโกมารภัตไม่เห็นบุญคุณของเทวดาท้าวสักกะเฉพาะในเวลานั้น และกล่าวว่าอาจารย์ของชีวกโกมารภัตเองก็ทราบว่า วิชาแพทย์พิเศษนี้ไม่ใช่ของตน เป็นของเทวดาท้าวสักกะผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ถ้าเช่นนั้นที่พูดไว้ข้างต้นว่า วิชาพิเศษนี้เป็นวิชาที่ท่านอาจารย์ต้องสงวนไม่เปิดเผยแก่ศิษย์ทั่วไปได้เฉพาะแต่คนที่เห็นสมควรเท่านั้น ข้อความที่ยกมาพูดนี้เป็นโมฆะ เพราะวิชาพิเศษนี้

เป็นของเทวดาท้าวสักกะ หาใช่ความรู้ของอาจารย์ไม่ เพราะฉะนั้นคำของพระอรรถกถาจารย์ที่เพิ่มเติมเสริมต่อเข้าไว้นี้ ผิดชอบประการใดแล้วแต่ผู้อ่านจะพิจารณาวินิจฉัยเอาเอง ผู้เขียนจะตัดทิ้งก็เกรงเขาว่า จะเอาไว้ก็หนักใจ ที่ว่ายาขนานเดียวรักษาโรคได้ทุกชนิดก็หนักใจพออยู่แล้ว ยังจะเติมความหนักใจเข้ามาอีก

ชีวกโกมารภัจกลับบ้านเมืองของตน

ชีวกโกมารภัจเข้าไปหาท่านอาจารย์ขอกราบลาเตรียมตัวกลับบ้านเมือง ท่านอาจารย์ทราบแล้วคงรู้สึกเสียดาย แต่ก็เห็นความจำเป็น อาจารย์คิดจัดหาสะเบียงกรังสำหรับเดินทางให้ด้วยเมตตาอาลัย สะเบียงที่อาจารย์จัดให้นั้น จัดโดยใคร่ครวญเหตุผลเป็นประโยชน์แก่ชีวกโกมารภัจในระหว่างทาง คือจัดให้พอเพียงในระยะทางกึ่งหนึ่งเท่านั้น ส่วนอีกกึ่งหนึ่งข้างหน้าเอาไว้ให้ชีวกโกมารภัจใช้ศิลปะวิชาหาเอง เขาจะได้เกิดปีติปราโมทย์เห็นคุณค่าของวิชาที่ได้ศึกษาไว้ และจะได้รู้สึกคิดถึงบุญคุณของอาจารย์ของตน จึงจัดให้แต่พอกึ่งทางเท่านั้น เมื่อชีวกโกมารภัจเข้าไปกราบลาครั้งสุดท้ายจะจากกัน อาจารย์มอบสะเบียงนั้นให้แล้ว ก็ให้โอวาทสั่งสอนอวยพรตามธรรมเนียมเสร็จแล้ว ชีวกโกมารภัจกราบลาออกเดินทาง

ชีวกโกมารภัจใช้วิชาเป็นผลสำเร็จครั้งแรก

ชีวกโกมารภัจเดินทางออกจากเมืองตักกศิลา พักผ่อนรอนแรมผ่านพ้นหมู่บ้านหัวเมืองเขตแคว้นแดนประเทศมาเป็นลำดับ ขณะถึงเมืองสาเกต แคว้นมหารัฐโกศลได้กึ่งทางพอดีหาที่พักแรมได้แห่งหนึ่ง ยังไม่เดินทางต่อไป สะเบียงอาหารของชีวกโกมารภัจก็จวนแจจะหมดลงชวนให้เกิดความวิตกตรงตามที่อาจารย์คาดหมายไว้ ชีวกโกมารภัจคิดหาสะเบียงอาหารเพิ่มเติมดำริจะใช้วิชาแพทย์ นึกถึงคนป่วย ก็ออกจากที่พักเดินไปตามบ้าน เที่ยวสืบถามหาคนป่วยไข้ก็ได้เรื่อง

เวลานั้นภรรยาเศรษฐีในเมืองสาเกตคนหนึ่งเป็นโรคปวดศีร์ษะมาเป็นเวลานานประมาณ ๗ ปี ทั้งหมอชั้นต่ำชั้นสูงจำนวนมากมายได้ทำการรักษาพยาบาล ก็ไม่หายขาดได้ ภริยาเศรษฐีต้องสิ้นเปลืองทรัพย์สินไปจนระอาอกใจ ทอดอาลัยให้เป็นไปตามยถากรรมแล้ว

ชีวกโกมารภัตก็เข้าไปหาภริยาเศรษฐี แสดงความจำนงกับคนใช้ว่าจะขอรักษาโรคปวดศีรษะของภริยาเศรษฐี

คนใช้เข้าไปบอกนาย ภริยาเศรษฐีถามว่า หมอคนนั้นหนุ่มหรือแก่ คนใช้บอกว่าหนุ่มครับ นายร้องตะวาด เฮ้ย ไล่มันไป ไม่มีประโยชน์ หนุ่ม ๆ รักษาอะไรได้ ไม่เอา บอกให้ออกไปเสียจากบ้าน รำคาญจะตายแล้ว คนใช้ออกมาบอกให้ชีวกโกมารภัตทราบ

ชีวกโกมารภัตให้คนใช้กลับไปบอกอีกว่า จะรักษาให้หายก่อน จึงจะรับทรัพย์ค่ารักษา ถ้าไม่หายจะไม่เอาอะไรเลย คนใช้เข้าไปบอกนายอีกตามคำสั่งของชีวกโกมารภัต

ครั้งนี้ภริยาเศรษฐีชอบใจ สั่งให้ชีวกโกมารภัตเข้าไปพบในบ้าน พบแล้วพูดจาตกลงยอมให้รักษา ชีวกโกมารภัตเริ่มต้นเข้าตรวจโรคก่อน วิธีบำบัดรักษาแสดงไว้ว่า ชีวกโกมารภัตเอาเนยใส่เจียวให้แก่ไฟจนแปรกลิ่นและรสแล้วประกอบกับยาผงขนานหนึ่ง เสร็จแล้ว ให้ภริยาเศรษฐีนัดถ์เข้าทางจมูก แต่ว่าอาเจียนยานั้นออกมาทางปาก โรคปวดศีรษะของภริยาเศรษฐีหายอย่างปลิดทิ้ง เพียงนัดถ์ยาครั้งเดียวเท่านั้น ภริยาเศรษฐีปลื้มใจแทบจะลอยตัว ยกย่องสรรเสริญความสามารถของชีวกโกมารภัตไปทั้งวันทั้งคืน ให้เงินค่ารักษาแก่ชีวกโกมารภัตโดยความเต็มอกเต็มใจเป็นจำนวน ๔,๐๐๐ กหาปณะ (๑ กหาปณะเท่ากับ ๔ บาท)

ลูกชายและลูกสะใภ้ของภริยาเศรษฐีให้อีกคนละ ๔,๐๐๐ กหาปณะ ตัวเศรษฐีเจ้าของบ้านให้อีก ๔,๐๐๐ กหาปณะ พร้อมทั้งข้าทาสชายหญิงและรถม้าเฉพาะตัว รวมจำนวนเป็นเงิน ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ รวยเหลือแหล่สำหรับเป็นสะเบียงทางต่อไป ชีวกโกมารภัตเมื่อเสร็จการรักษาภริยาเศรษฐีแล้วก็ออกจากเมืองสาเกตแคว้นมหารัฐโกศลเดินทางต่อไป ฯ

ชีวกโกมารภัตถึงกรุงราชคฤหแคว้นมคธ

ชีวกโกมารภัตออกจากเมืองสาเกตผ่านพ้นหมู่บ้านหัวเมือง เขตแคว้นแดน ประเทศแรมรอนผ่อนพักมาเป็นลำดับหลายทิวาราตรี ก็ถึงกรุงราชคฤหแคว้นมคธบ้านเกิดเมืองนอนของตนโดยสวัสดิภาพ

เมื่อถึงแล้ว ก็เข้าเฝ้าพระบิดาอภัยราชกุมาร ทูลขออภัยโทษในการที่หนีไปโดยมิได้ทูลลา แล้วทูลเล่าเรื่องการไปเมือง ตักกศิลา โดย เจตจำนงจะศึกษา วิชาแพทย์ ถวาย ตั้งแต่ต้นจนอวสาน ละเอียดละออพอใจฟังไม่พลั้งพลาดไม่ขาดสูญสมบูรณ์ครบ จบลงแล้วทูลถวายเงินกับ

ข้าทาสชายหญิงรถม้าที่ได้มา เพื่อเป็นปฏิการะตอบแทนพระคุณ ทั้งเป็นการลบล้างความขุ่นข้องหมองพระทัยในการที่ตนหนีไม่ทูลลา

อภัยราชกุมารทรงปราบปลื้มพระทัย แล้วตรัสว่า อย่าเลย ทรัพย์สินที่ได้มา พ่อไม่ปรารถนา เจ้าจงใช้สอยเองเถิด เป็นเครื่องก่อร่างสร้างตนเหมาะสมกับวัยและเวลาแล้ว

ครั้นกาลต่อมา อภัยราชกุมารก็ทรงจัดการให้สร้างบ้านเรือนประทานให้แก่ชีวกโกมารภัจขึ้น ณ ภายในบริเวณวังของพระองค์ แยกชีวกโกมารภัจออกไปเป็นครัวเรือนหนึ่งต่างหาก ชีวกโกมารภัจก็อยู่เป็นสุขสำราญตลอดไป

อภัยราชกุมารเจ้าองค์นี้มีพระโอรสหรือไม่ ตำรามิได้กล่าวถึง ไม่แสดงไว้ ชวนให้คิดสงสัย หรือผู้เรียบเรียงชีวะประวัติของชีวกโกมารภัจ มุ่งแสดงแต่เฉพาะเรื่อง ชีวกโกมารภัจเท่านั้น ไม่ใฝ่ฝันถึงชีวะประวัติของอภัยราชกุมารก็น่าจะเป็นได้ ฯ

เกียรติคุณของชีวกโกมารภัจในราชสำนัก

ครั้งหนึ่งพระเจ้าพิมพิสารมคินทราธิราช พระองค์ประชวรด้วยโรคริดสีดวงที่พระทวารหนัก พระภูษาทรงเปรอะเปื้อนด้วยพระโลหิต เมื่ออภัยราชกุมารเข้าเฝ้า มีพระบัญชาให้ทรงเรียกแพทย์หลวงมาเยียวยารักษา

อภัยราชกุมารทูลว่า เกล้ากระหม่อมมีนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญอยู่คนหนึ่ง ชื่อชีวก-โกมารภัจ มีความรู้ในทางแพทย์ดีเป็นพิเศษ ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้า จะนำเข้ามาให้รักษา

พระราชบิดาทรงโปรดตรัสบัญชาให้นำชีวกโกมารภัจเข้ามาได้ อภัยราชกุมารทูลลาออกจากที่เฝ้า เสด็จกลับไปนิเวสน์วังของพระองค์ ทรงนำตัวชีวกโกมารภัจมาเฝ้า

นายแพทย์ชีวกโกมารภัจทูลขอพระราชทานบรมราชานุญาตตรวจพระโรค เมื่อตรวจเสร็จแล้วก็ทายาถวายครั้งเดียวเท่านั้น พระโรคริดสีดวงนั้นหายไปโดยสิ้นเชิง

พระเจ้าพิมพิสารทรงสบายพระหฤทัย ด้วยโรคก่อกวนชวนให้เกิดทุกขเวทนา ทรงรำคาญหงุดหงิดพระหฤทัยนั้นหายไป พระวรกายเป็นปกติ ทรงโปรดชีวกโกมารภัจมาก ทรงทึ่งในคุณภาพแห่งยาและความสามารถของเขา ทรงดำริจะบำเหน็จรางวัลว่าจะควรประการใดจึงจะเหมาะสม

ทรงดำริแล้ว จึงตรัสบัญชาการให้จัดทรัพย์สินเครื่องพระราชทานแก่นายแพทย์ชีวก-โกมารภัจ เป็นดังนี้ คือ ให้รวบรวมเครื่องมหัฆฆภัณฑ์เพ็ชรนิลจินดาสำหรับราชตระกูลทั้งชุด

เก่าชุดใหม่มากองเข้า ถ้าจะคิดเป็นราคาเห็นจะเป็นจำนวนล้าน ๆ แล้วจัดหญิงรูปสวยวัยเท่า ๆ กัน ๕๐๐ คน แต่งกายประดับรัตนาภรณ์อันมีค่าสูงเยี่ยม พวกราชสำนักทั้งภายในภายนอกสูงและต่ำทั้งหญิงและชายมาประชุมกันเป็นส่วนมาก

แล้วตรัสบัญชาให้เรียกนายแพทย์ชีวกโกมารภัจมา พระเจ้าพิมพิสารทรงมอบพระราชทรัพย์เครื่องมหัคฆะภัณฑ์ เหล่านั้นพร้อม ทั้งหญิง ๕๐๐ คน พระราชทานแก่ ชีวกโกมารภัจด้วยพระวาจาตรัสว่า ชีวก เครื่องมหัคฆะภัณฑ์กองนี้ พร้อมทั้งพวกหญิง ๕๐๐ คนที่นั่งอยู่นั้นเรามอบให้เป็นสมบัติของแก เป็นปฏิการตอบแทนบุญคุณของแกที่รักษาโรคในตัวเราหาย

ตอนนี้ผู้อ่านผู้ฟังทุกคนเห็นจะต้องคิดตรงกันหมดว่า เพียงแต่รักษาโรคริดสีดวงทวารหนักให้หายเท่านั้น ทำไมจึงต้องสมนาคุณกันมากมายถึงเพียงนั้น มันอย่างไร ๆ กันอยู่ไม่น่าเชื่อไม่น่าฟัง คงจะมีพระราชประสงค์อะไรอีกสักอย่างหนึ่งเป็นส่วนสำคัญ แฝงอยู่ในพระราชหฤทัยไม่ใช่เรื่องปฏิการตอบแทนบุญคุณอย่างเดียวเท่านั้น

เมื่อนึกถึงพระมหากษัตริย์พระองค์นี้มาก ๆ ซ้ำ ๆ ก็เห็นปรากฏในตำหรับตำราอื่น ๆ หลายแห่งว่า พระมหากษัตริย์พระองค์นี้เป็นผู้ทรงพระเกียรติคุณดี มีพระปรีชาบัญญาสามารถในการปกครองประเทศชาติให้ประชาชน ซึ่งอยู่ภายใต้ พระบารมีอยู่ดีกินดี สำคัญ พระองค์หนึ่งครั้งพุทธกาล และทรงชำนาญในนรลักษณศาสตร์ เฉพาะนรลักษณ์เสียงทรงชำนาญมาก มีพระเกียรติคุณว่า สพฺพสรญฺญู ทรงชำนาญในการฟังเสียงของคนทั้งปวง ฟังแล้วรู้ได้ว่าเป็นคนอย่างนั้น ๆ ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว

ถ้าเป็นดังว่านี้ เวลาชีวกโกมารภัจเข้าไปถวายการรักษาพระโรค พระมหากษัตริย์พระองค์นี้ทรงทอดพระเนตร์เห็นรูปร่าง และทรงสดับเสียงของชีวกโกมารภัจที่ถวายบังคมทูลบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับพระโรค ก็ทรงทราบเรื่องของชีวกโกมารภัจได้มากพออยู่แล้ว เกิดพระกรุณาปรารถนาจะ ชุบเลี้ยงฝังอยู่ใน พระราชหฤทัย แต่มี พระประสงค์ จะทรง ทดลองต่อไปอีกเป็นการสอบสวนความรู้ความเข้าใจที่ได้ทรงศึกษา และทรงพิจารณาแล้วแต่ต้นให้กระชิดชับยิ่งขึ้น

ถ้าเป็นดังว่านี้ การที่พระองค์ทรงปฏิการตอบสนองความดีของชีวกโกมารภัจมากมายถึงเพียงนั้น ก็เป็นวิธีการคัดเลือกคนของพระมหากษัตริย์ซึ่งจะต้องชุบเลี้ยงเท่านั้น คนนิสัยมักได้โลภจิตเห็นแก่ตัวมากเกินไป ไม่ควรที่พระมหากษัตริย์จะทรงชุบเลี้ยง คนเช่นนี้เมื่อดำรงหน้าที่

ราชการแผ่นดินหรือหน้าที่ใด ๆ ก็ตามที่กุมอำนาจแล้ว ต้องทำการทุจริตไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นที่ไว้วางใจของผู้ใหญ่เหนือกว่าและคนทั่วไป ให้ฉายาว่าคนโกง ขี้โกง กังฉิน

ส่วนคนที่ตรงกันข้ามกับคนดังว่านั้น ย่อมเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระมหากษัตริย์และเป็นที่ไว้วางใจของคนทั่วไปได้ เป็นคนดีสมควรแก่หน้าที่ที่กุมอำนาจได้ทุกอย่าง คนโลภมากมีหน้าที่ทำได้อย่างเดียว คือเป็นกรรมกรรับจ้างขุดดินแบกหามเท่านั้น

ในที่สุดของเรื่องนี้ นายแพทย์ชีวกโกมารภัตไม่รับพระราชทาน เห็นเกินสมควร เกินวาสนาของตน ทูลถวายคืนแด่พระมหากษัตริย์ว่า ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานทรัพย์สินและคนเหล่านี้แก่ข้าพระพุทธเจ้านั้น ก็เป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างล้นพ้นหาที่เปรียบไม่ได้ แต่ข้าพระพุทธเจ้าเล็งเห็นไม่เหมาะสมกับภาวะของตน ใช่จะหมิ่นพระบรมเดชานุภาพอย่างใด ๆ นั้นมิได้เลย ข้าพระพุทธเจ้าขอน้อมเกล้าถวายทรัพย์สินกับคนเหล่านั้นคืนแด่ฝ่าละอองธุลีพระบาท

พระมหากษัตริย์ทรงพอพระทัยในน้ำใจของชีวกโกมารภัต หากชีวกโกมารภัตไม่ถวายคืน พระองค์ก็คงเตรียมทางที่จะทรงเอากลับคืนไว้เสร็จแล้วด้วยพระปรีชาปัญญาสามารถ เมื่อชีวกโกมารภัตทำได้อย่างนี้ นับว่าได้สร้างโชคดีให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง และสร้างโชคดีให้แก่พระมหากษัตริย์ของตนอีกด้วย กล่าวคือพระมหากษัตริย์จะได้คนดีใช้ และชีวกโกมารภัตก็จะได้ตำแหน่งหน้าที่สูง มีเกียรติคุณฟุ้งขจรไปในหมู่ชนทุกทิศทุกทางยืนคงอยู่ตลอดกาลนานไกล จักเป็นเนติแบบฉบับของคนดีทั้งหลาย

สมาคมผู้มีเกียรติซึ่งประชุมคอยดูอยู่ในที่นั้น เมื่อได้เห็นชีวกโกมารภัตทำอย่างนั้นต่างก็พากันเกิดปีติยินดีนิยมชมชอบ กล่าวยกย่องสรรเสริญเสียงระเบ็งเซ็งแซ่ทั้งคนชั้นสูงชั้นต่ำและทั้งหญิงทั้งชาย พระมหากษัตริย์ทรงพลิกแพลงไปพระราชทานอย่างอื่น คือที่ดินเคหาสน์บ้านเรือนเครื่องใช้สอย คนใช้ ยานพาหนะ กับสวนหลวงแห่งหนึ่งชื่อพระราชอุทยานอัมพวัน (สวนมะม่วง) ที่ดินมีส่วยแสนหนึ่งประจำปีให้แก่ชีวกโกมารภัต เหมาะสมแก่ชีวกโกมารภัต ส่วนนี้ชีวก-โกมารภัตน้อมเกล้ารับพระราชทานโดยดุษณียภาพ

ต่อจากนี้ทรงพระกรุณาโปรดให้ชีวกโกมารภัตรับหน้าที่เป็น นายแพทย์ ประจำองค์พระ-มหากษัตริย์และราชบริพารภายในราชสำนัก และเป็นนายแพทย์ประจำองค์พระพุทธเจ้ากับพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ต่อจากนั้นจะเป็นเวลาเท่าใดไม่กำหนด ชีวกโกมารภัตก็ได้รับพระราชทานตำแหน่งเป็นเอกอรรคมหาอำมาตย์ ตามภาษามคธว่า เอโก อคฺคมหามจฺโจ ชีโว โกมาร ภตฺติโก ดังนี้ เป็นที่สนิทชิดชอบคู่ปรึกษาราชการแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ ชีวกโกมารภัตมีเกียรติยศเกียรติคุณชื่อเสียงดีทุกตำแหน่ง เป็นข้าราชการแผ่นดินดี เป็นนายแพทย์ที่ดี เป็นที่ไว้วางใจของผู้ใหญ่เหนือกว่าและคนทั่วไป ประกอบกิจไม่มีการทุจริตผิดธรรม สมควรแก่การเคารพนับถือบูชา มีชื่อเสียงดีเป็นตัวอย่างปรากฏอยู่ในโลกตลอดกาลนาน

ชีวกโกมารภัตเปิดกระโหลกศีร์ษะเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห

เศรษฐีชาวกรุงราชคฤหคนหนึ่งเป็นโรคปวดศีร์ษะมานานประมาณ ๗ ปีกว่า หมอเลวหมอดีมากด้วยกันปล้ำรักษากันมานานแล้ว ไม่รู้จักหายสักที เศรษฐีทนทุกขเวทนาจนระอาในชีวิต หมอไหนก็หมอนั้น ไม่ได้ผล ปวดไม่หาย จ่ายแต่ค่ายารักษาไป น้อยบ้าง มากบ้าง สิ้นเวลานานประมาณ ๗ ปีกว่า ถ้าจะจดบันทึกรายจ่ายไว้เห็นจะหมดเงินไปจำนวนหมื่นๆ กหาปณะ

พวกหมอที่ใกล้ ๆ เคยรักษาเยี่ยวยามาเยี่ยมเยี่ยนเห็นอาการแล้ว ต่างก็พยากรณ์คาดหมายว่า จะต้องตาย ณ ภายใน ๕ วันบ้าง ๗ วันบ้าง

ส่วนพวกคนสำคัญ ๆ ชั้นเศรษฐีที่เป็นมิตรสหายชอบพอนับถือกันกับเศรษฐีนั้น ก็พากันมาเยี่ยมเยี่ยน เห็นอาการหนักก็ตกใจทั้งทราบว่าพวกหมอบอกเลิกไปหมดแล้ว ไม่มีหมอประจำ คนหนึ่งในพวกคนสำคัญ ๆ ชั้นเศรษฐีซึ่งเป็นมิตรสหายของเศรษฐีนั้นเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมสารคธินทราธิราช กราบบังคมทูลเล่าอาการป่วยของเศรษฐีนั้นถวายให้ทรงทราบ พระองค์จึงทรงพระกรุณาตรัสบัญชาให้นายแพทย์หลวงชีวกโกมารภัตไปรักษาเศรษฐีคนนั้น

ชีวกโกมารภัตเมื่อได้รับทราบพระราชบัญชาแล้ว ก็รีบเตรียมตัวไปบ้านเศรษฐีที่ป่วยนั้น ถึงแล้วชีวกโกมารภัตพูดกับเศรษฐีว่า ผมมาจะรักษาโรคของท่านโดยพระบรมราชโองการตรัสใช้ แล้วชีวกโกมารภัตก็เข้าตรวจโรค รู้จักเรื่องของโรคดีแล้ว พูดลองใจกับเศรษฐีว่า ถ้าผมรักษาโรคของท่านหายท่านจะให้อะไรแก่ผม อยากทราบก่อนที่จะลงมือรักษา

เศรษฐีตอบว่า ถ้าหายจริงแล้ว ผมจะยกทรัพย์สมบัติของผมให้แก่ท่าน ส่วนตัวของผมพร้อมด้วยบุตรภรรยาข้าทาสชายหญิงก็จะยอมเป็นข้าทาสของท่าน

แล้วชีวกโกมารภัตถามต่อไปว่า ท่านสามารถนอนตะแคงขวา ๗ เดือน ตะแคงซ้าย ๗ เดือน นอนหงาย ๗ เดือนโดยไม่สับเปลี่ยนได้ไหม เศรษฐีรับว่านอนได้ ชีวกโกมารภัตพูดว่า ถ้าได้อย่างว่าตกลงผมรักษา

แล้วชีวกโกมารภัจลงมือจัดทำให้เศรษฐีนอนเรียบร้อยตามที่ต้องการแล้ว ดำเนินงานตามวิธีศัลยแพทย์ ใช้มีดผ่าตัดได้ถลกหนังหุ้มกระโหลกศีรษะออก ใช้เครื่องมืองัดเปิดกระโหลกศีรษะออกส่วนหนึ่งตามรอยประสาน เห็นตัวสัตว์เล็กใหญ่ ๒ ขนาดที่ก้อนมันสมอง เอาคีมคีบจับออกมาแสดงแก่คนทั้งหลาย พูดว่า นี่พวกคุณดู ตัวสัตว์เล็กใหญ่ถึง ๒ ขนาดเกิดอยู่ที่สมอง ตัวสัตว์ ๒ ขนาดนี้แหละมันสามารถกินมันสมองของเศรษฐีให้หมดไปภายใน ๕ วัน หมดมันสมองแล้วเศรษฐีก็ต้องตาย

เมื่อเอาตัวสัตว์ออกหมดแล้ว ก็เอากระโหลกศีรษะชิ้นที่งัดออกนั้นลงปิดทำให้สนิทตามรอยประสานดังเดิมแล้ว เย็บหนังหุ้มกระโหลกศีรษะที่ถลกออกทำโดยบรรจงประณีตเสร็จแล้วเอายาทาตามรอยที่เย็บ ดำเนินการเพียงเท่าที่ว่านี้จัดว่าชีวกโกมารภัจทำการรักษาเสร็จแล้ว ปล่อยไว้ให้เศรษฐีทนนอนตะแคงขวา ๗ วัน ตะแคงซ้าย ๗ วัน นอนหงาย ๗ วัน สิ้นเวลา ๓ สัปดาห์แผลหายเป็นปกติ ร่างกายของเศรษฐีผิวพรรณสดใสสมบูรณ์พูนสุขทุกเวลา มากไปด้วยการยิ้มแย้มแจ่มใสหายดีแล้ว

เมื่อเศรษฐีหายป่วยเป็นปกติดีแล้ว วันหนึ่งชีวกโกมารภัจได้ไปหาเศรษฐีพบถามว่าศีรษะเป็นอย่างไรบ้างครับ หายปวดไหม เศรษฐีตอบว่า หายเป็นปกติแล้วครับ

ชีวกโกมารภัจพูดว่า ดีแล้วต่อไปนี้เราจะได้พบกันอีกก็ยากเต็มที ท่านจะให้อะไรผมเป็นค่ายาค่ารักษา ก็ควรจัดการได้

เศรษฐีพูดว่า ก็คงเป็นตามที่สัญญากันไว้เดิมไม่แปรเป็นอื่นไปได้ ทรัพย์สินสมบัติของผมทั้งหมดยกให้ท่าน ส่วนตัวผมพร้อมด้วยบุตรภริยาข้าทาสชายหญิงก็ต้องมอบเป็นข้าทาสของท่าน

ชีวกโกมารภัจร้องหึ พูดว่า เอากันหนักถึงอย่างนั้นเทียวหรือ ท่านนี่ใจดีมากควรนับถือ อย่าให้หนักมือถึงขนาดนั้นเลยท่าน ผมก็ไม่ใช่คนโลภลาภหาบเงินอะไรดอก เอาอย่างนี้ก็แล้วกัน คือ ให้ผมเสียหนึ่งแสนกหาปณะ ทูลเกล้าถวายเป็นของหลวงไปเสียหนึ่งแสนกหาปณะก็แล้วกัน เศรษฐีจัดการตามที่ว่านี้

เรื่องที่แสดงตอนนี้ที่พูดถึงโรคในศีรษะของเศรษฐีก็ดี วิธีการรักษาของนายแพทย์ชีวกโกมารภัจก็ดี ฟังแล้ว ทำให้จิตใจมืดมัวไม่แจ่มกระจ่างในทางเหตุผล โรคชนิดนี้เห็นจะมีน้อยในโลก ไม่ดื่นดาดเหมือนโรคอย่างอื่น ชวนให้สงสัยว่าตัวสัตว์หรือตัวพยาธิมันเกิดขึ้นได้อย่างไรในสมอง ในเมื่อกระโหลกศีรษะไม่ทะลุเป็นรูรั่ว หรือเกิดจากเส้นโลหิตที่เดินไปทั่วสรรพางค์กาย

ก็อาจเป็นได้ มันสมองย่อมมีเยื่อหุ้มเป็นถุงอยู่ภายนอกอีกชั้นหนึ่งต่อจากกระโหลกศีร์ษะลงไป เมื่ออวัยะส่วนใดไม่เสีย ส่วนนั้นไม่น่าจะเกิดตัวสัตว์ได้ อนึ่งตัวสัตว์ทุกชนิดย่อมต้องมีปราณ คือ ลมหายใจสมุฏฐานแห่งชีวิตเนื่องกับอากาศจึงจะยังชีวภาพให้เป็นอยู่ได้ แต่ตัวสัตว์ที่เกิดภายในร่างกายคนไม่ต้องมีปราณ คือลมหายใจก็ได้กระมัง อย่างทารกซึ่งอยู่ในท้องแม่ก็ไม่หายใจเหมือนกัน อาศัยโลหิตของแม่วิ่งมาเลี้ยงตัวจากสายสะดือ ตัวสัตว์ซึ่งชุ่มแช่อยู่ในสิ่งโสโครกก็เช่นนั้น คนไม่รู้วิชาแพทย์ย่อมจะต้องสงสัยเป็นธรรมดาเพราะความโง่

วิธีการรักษาของชีวกโกมารภัต ที่ว่างัดเปิดกระโหลกศีร์ษะออกส่วนหนึ่งตามรอยประสาน เห็นตัวสัตว์เล็กใหญ่ ๒ ขนาดที่ก้อนมันสมอง เอาคีมคีบจับออกมานั้นก็เหมือนกัน ชวนให้สงสัยว่า งัดเปิดอย่างไร น่ากลัวกระโหลกศีร์ษะจะมิบิ่นแตกหักบิ่นบี้ยับไปหมด ไม่ใช่ของเอาออกง่าย ๆ คนที่ถูกเขาตีหัวจนหนังศีร์ษะขาดแตก กระโหลกศีร์ษะก็ไม่แตกแยกจากรอยประสานเลย แสดงให้เห็นว่าแน่นแข็งมาก แต่ชีวกโกมารภัตงัดเปิดออกมาได้ง่าย ๆ เหมือนอย่างเปิดฝาตุ่มน้ำ คนโง่ไม่รู้วิชาแพทย์ก็ย่อมจะต้องสงสัยเป็นธรรมดาอีกเหมือนกัน

ชีวกโกมารภัตรักษาคนป่วยในต่างแคว้น

ครั้งหนึ่งเศรษฐีมีอิทธิพลคนหนึ่งในกรุงพาราณสี แคว้นกาสี บุตรชายของเขาเป็นโรคแสดงอาการเป็นผอมเหลือง เป็นมานานแล้ว แพทย์หมอในกรุงพาราณสีหลายคนแก้ไม่ตก เศรษฐีนึกถึงนายแพทย์ชีวกโกมารภัตในกรุงราชคฤห ตามเกียรติที่เล่าลือฟุ้งขจรไปหลายแคว้นในชมพูทวีป ว่าเป็นหมอดีวิเศษศักดิ์สิทธิ์รักษาหายทุกราย และรักษาโรคได้ทุกชนิด คิดแล้วตกลงใจจะไปเอาหมอชีวกโกมารภัต เตรียมตัวออกเดินทางมากรุงราชคฤห ถึงแล้วพักแรม

เมื่อได้โอกาสก็เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร ทูลขอแพทย์หลวงชีวกโกมารภัตไปรักษาบุตรชายของตน พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานตรัสบัญชาชีวกโกมารภัตให้ไปกับเศรษฐี เศรษฐีนำชีวกโกมารภัตเดินทางกลับกรุงพาราณสี

เมื่อถึงเคหาสน์นิเวสน์พักผ่อนได้เวลาแล้ว เศรษฐีนำบุตรชายของตนมาแสดงตัวกับชีวกโกมารภัต ชีวกโกมารภัตลงมือตรวจโรค เมื่อได้ตรวจดูถี่ถ้วนรอบคอบแล้วแสดงผลแห่งการตรวจ

ชีวกโกมารภัตบอกกับเศรษฐีว่า บุตรชายของท่านเป็นฝีในลำไส้จะต้องทำการผ่าตัดที่ท้อง จึงจักรักษาหายว่าอย่างไร เศรษฐีพูดว่า แล้วแต่คุณหมอจะเห็นสมควรประการใด ผมต้องการให้โรคของลูกหายเท่านั้น

นายแพทย์ชีวกโกมารภัตก็เตรียมตัวทำการผ่าตัด ลงมือดำเนินงานตามวิธีของศัลยแพทย์ ได้ผ่าท้องลูกชายเศรษฐี จับดึงลำไส้ตอนที่เป็นฝีทั้งหมดออกมาแสดงให้เศรษฐีพร้อมทั้งทั้งภรรยาและลูกสะใภ้วงศาคณาญาติซึ่งประชุมดูอยู่ในที่นั้นดูทุกคน พร้อมกับคำอธิบายโทษของฝีชนิดนี้ให้ฟังด้วย เสร็จแล้วดำเนินงานต่อไป ตัดลำไส้ที่เป็นฝีทิ้ง ตรวจตราเรียบร้อยแล้ว ทำแผลเย็บในเย็บนอกแล้ว เอายาทาแผลเป็นเสร็จการโดยเรียบร้อยทุกอย่าง

ต่อมาลูกชายของเศรษฐีก็หายจากโรคสบายดีแล้ว ร่างกายอ้วนท้วนทั่วถ้วนสมบูรณ์พูนพีดีครัน ผิวพรรณผุดผ่องเหมือนทองทาบทา นายแพทย์ชีวกโกมารภัตเตรียมตัวกลับ ได้รับเงินค่ายาค่ารักษาจากเศรษฐีเป็นเงิน ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ

ชีวกโกมารภัตได้ไปเผยแพร่เกียรติคุณชื่อเสียงดีโดยสมรรถภาพในทางแพทย์ไว้ในกรุงพาราณสีแคว้นกาสีแล้ว เดินทางกลับกรุงราชคฤหโดยสวัสดิภาพ

เรื่องที่แสดงถึงวิธีการรักษาของนายแพทย์ชีวกโกมารภัตในตอนนี้ ฟังแล้วมืดมัวไม่กระจ่างในทางเหตุผล ชวนให้คิดสงสัย ในเมื่อลงมือทำการผ่าตัดไม่ปรากฏว่าใช้ยาอะไรทำอย่างไร ระงับเส้นประสาทตรงที่ผ่าตัดเลย

บุตรชายเศรษฐีที่ถูกผ่าท้องจะเจ็บปวดหรือไม่หนอ สมมุติว่า เรานั่งอยู่ดี ๆ เพื่อนมารุมจับให้นอนหงาย แล้วเอามีดมาผ่าท้องลากเอาไส้ออกมาดูกัน เวลาจับมีดลงแทงท้องมิดิ้นถีบเอาจาละหวั่นไปหรือ เพราะความหวาดเสียวและความเจ็บทนไม่ไหว ดูแต่พวกโทษะจริตเขาตีรันฟันแทงกันตามถนนหนทาง ยังเจ็บปวดร้องครางกันอย่างน่าสลดใจ แต่สัตว์ยังเป็น ๆ ไปจับมาผ่าท้องของมันเข้า มันยังดิ้นแทบจะจับไม่อยู่ แต่ชีวกโกมารภัตทำการผ่าตัดทำง่าย ๆ เหมือนร่างผีคนตายแล้ว คนไม่รู้วิชาแพทย์ก็ต้องสงสัยเป็นธรรมดาเพราะความโง่ ๆ

ชีวกโกมารภัตรักษาพระมหากษัตริย์กรุงอุชเชนี

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าจัณฑปัชโชโต อวันตีมหาราชกรุงอุชเชนี แคว้นอวันตีประชวรพระวรรณโรคผอมเหลือง ทรงทนทุกข์ทรมานมานานวัน พวกแพทย์หลวงประจำราชสำนัก และ

พวกแพทย์อื่น ๆ คนสำคัญ ๆ ปล้ำเยียวยารักษา กันจนเต็ม ความสามารถ หมดฝีมือ แก้ไม่ตกมานานแล้ว

โดยที่เกียรติคุณชื่อเสียงดีในทางการแพทย์ของชีวกโกมารภัต ชำนิชำนาญรักษาหายทุกราย และรักษาโรคได้ทุกชนิด ชวนให้คนสำคัญ ๆ ในพวกข้าราชการแผ่นดินนึกถึงชีวก-โกมารภัต ณ กรุงราชคฤห จึงกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ให้ทรงทราบ ถวายคำแนะนำให้ทรงขอหมอชีวกโกมารภัตมารักษาน่าจะหายได้

พระเจ้าจัณฑปัชโชโตทรงเห็นชอบด้วย จึงตรัสบัญชาให้คณะราชทูต นำพระราชสาส์นไปทูลเกล้าถวายพระเจ้าพิมพิสาร ณ กรุงราชคฤห ครั้นจัดเสร็จเรียบร้อยแล้ว พวกราชทูตก็กราบบังคมลาออกเดินทางไปกรุงราชคฤห แคว้นมคธ ผ่านหมู่บ้านนิคม ชนบท บรรพตป่าพงดงพยัคฆ์มรรคกันดาร นทีธาร ทรมานขะมุกขะแมมรอนแรมไปเป็นลำดับ ๆ จนถึงกรุงราชคฤหโดยสวัสดิภาพ

คณะทูตเข้าหาขุนนางผู้ใหญ่แสดงเจตจำนงที่จะเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินให้ทราบขุนนางผู้ใหญ่กำหนดกาลนัดหมายไว้ให้กันเสร็จแล้ว เมื่อถึงเวลาตามกำหนด

เมื่อนั้น (มคโธ ราชา เสนิโย พิมฺพิสาโร) พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธินทราธิราชเสด็จออกยังท้องพระโรง โอฬารมหันต์สุพรรณพิจิตรวิจิตรตระการ ขุนนางผู้ใหญ่นำคณะราชทูตกรุงอุชเชนีเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น ความในพระราชสาส์น นั้นทูลขอ พระราชทาน นายแพทย์ชีวกโกมารภัตไปรักษาพระโรคพระเจ้าจัณฑปัชโชโต ทรงทราบแล้วทรงโปรดพระราชทานตรัสบัญชาให้ชีวกโกมารภัตไปกรุงอุชเชนีกับคณะทูต คณะทูตกราบถวายบังคมลาออกจากที่เฝ้า

ชีวกโกมารภัตรับพระราชบัญชาแล้วเตรียมตัว ได้เวลาออกเดินทางไปพร้อมกับคณะทูต ชีวกโกมารภัตกับคณะทูตเดินทางตรากตรำคลำดินทนแดดลมระบมกายมุ่งหมายจะให้ถึงโดยเร็ว ไปตามทางทุรกันดาร หลายทิวาวารจึงถึงกรุงอุชเชนี แคว้นอวันตีโดยสวัสดิภาพ

เมื่อถึงแล้ว ได้โอกาสชีวกโกมารภัตกับคณะทูตเข้าเฝ้าพระเจ้าจัณฑปัชโชโต พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรเห็นนายแพทย์ผู้มีเกียรติชีวกโกมารภัต ก็ทรงดีพระทัยมากตรัสถามเรื่องส่วนตัวและการเดินทาง เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกันแล้ว ได้โอกาสเหมาะชีวกโกมารภัตทูลขอรับพระราชทาน พระบรมราชานุญาตตรวจพระโรค พระเจ้าจัณฑปัชโชโตพระราชทานพระบรมราชานุญาต

ชีวกโกมารภัตตรวจพระโรคโดยละเอียดรอบคอบทั่วถึงแล้ว ทูลว่า พระโรคนี้ไม่เป็นไรพระเจ้าข้า สามารถรักษาให้หายได้ พระโอสถสำหรับพระโรคนี้มีแต่ต้องประสมกับเนยใสเป็นกระสาย ตรัสถาม หือ! อะไรเนยใส ทูล เนยใสพระเจ้าข้า ตรัส ป๊ะ! ไม่ได้ ๆ ไม่ได้เป็นอันขาด ปฏิกูลสำหรับฉัน เกลียด ๆ เกิดมาไม่เคยล่วงลำคอเข้าไปเลย อย่าว่าแต่จะกินเข้าไปเลย เพียงแค่พูดถึงชื่อมันเท่านั้น ทนไม่ไหวอยู่แล้ว ตายเสียก่อนดีกว่าที่จะกินเนยใส ท่านจงเอายาอย่างอื่นแก้ อ้ายจัญไรนี้ เป็นไม่ได้แน่ ๆ

ชีวกโกมารภัตเมื่อได้ฟังพระเจ้าจัณฑปัชโชโตตรัส ปฏิเสธไม่ยอมเสวย พระโอสถที่เข้าเนยใสเป็นเด็ดขาดเช่นนี้แล้ว ก็ให้อัดอั้นตันใจที่สุด เพราะโรคนี้ถ้าไม่แก้ด้วยยาที่ประสมเนยใสแล้ว ไม่มีทางจะหายได้เลย ชีวกโกมารภัตตกลงแข็งใจต้องใช้ยานี้ให้ได้ แต่คิดต่อไปว่าพระมหากษัตริย์พระองค์นี้ ดูพระลักษณะอาการจะเป็นคนพระทัยร้าย จำต้องหาทางหนีทีไล่ไว้ให้เสร็จ มิเช่นนั้นจะต้องเข้าปิ้ง เมื่อเข้าปิ้งแล้วจะถูกจับตัวประหารชีวิต

เมื่อคิดมาถึงแค่นี้ พอดีชีวกโกมารภัตนึกขึ้นมาได้อีกว่า พระมหากษัตริย์พระองค์นี้มีคนและสัตว์พาหนะพิเศษในทางฝีเท้าสำคัญ ๆ อยู่หลาย คือ ช้างพังชื่อภัททวดี เดินทางวันละ ๕๐ โยชน์ ช้างพลายชื่อนาฬาคีรี เดินทางวันละ ๑๐๐ โยชน์ ม้า ๒ ตัว ตัวหนึ่งชื่อเวลุกัณโณ อีกตัวหนึ่งชื่อมุญชเกโส ๒ ตัวนี้กำลังฝีเท้าเท่ากัน เดินทางวันละ ๑๒๐ โยชน์ ราชบุรุษคนหนึ่งชื่อกาโกเดินทางวันละ ๖๐ โยชน์. เราจำจะขอราชพาหนะเหล่านี้สักอย่างหนึ่งขี่พาตัวหนี ในเมื่อวางยาเสร็จแล้ว

เมื่อคิดเห็นช่องทางได้แล้ว จึงถวายบังคมทูลว่า จะเอาพระโอสถขนานอื่นใช้ไม่ต้องประกอบเนยใสก็ได้พระเจ้าข้า พระโอสถยังมีอีก แต่ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานช้างชื่อภัททวดีและประตูพระนครประตูหนึ่งเพื่อความสะดวกสำหรับใช้ออกเที่ยวหาสรรพคุณยา ซึ่งเนื่องกับเวลากลางคืนก็มี กลางวันก็มี งานถวายการรักษาก็จะได้เร็วเข้า

เมื่อพระเจ้าจัณฑปัชโชโตได้ทรงสดับคำขอของชีวกโกมารภัต หาได้ทรงคิดระแวงไปในทางเล่ห์กลของชีวกโกมารภัตไม่ . ก็ทรงอนุญาต ตรัสบัญชาหัวหน้ามหาดเล็กให้จัดการตามความประสงค์ของชีวกโกมารภัต

ส่วนชีวกโกมารภัต ถวาย บังคมลา ออกจากที่ เฝ้าไป สู่เคหาสน์ ที่พัก ซึ่งเจ้าหน้าที่ จัดไว้สำหรับรับรอง นอนตรึกตรองถึงการประกอบยา คิดสำเร็จแล้ว ลุกขึ้นดำเนินงาน ไปเอาเนยใสมาเคี่ยวแก่ไฟหน่อย แปรสีกลิ่นรสให้คล้ายคลึงกับสีน้ำฝาดรสฝาด ได้ที่ดีแล้วเก็บคอยเวลา

ตามธรรมเนียมพระนครหลวงหรือกรุงครั้งสมัยโบราณ ผู้คนไม่คับคั่งล้นหลามเหมือนสมัยนี้ ประตูพระมหานครเปิดกลางวันปิดกลางคืน มีคนเฝ้ารักษาประตูทุกประตู ชีวกโกมารภัตเข้าเฝ้าถวายพระโอสถตอนหัวค่ำ

เมื่อชีวกโกมารภัตได้เวลาแล้ว ก็เข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์จัณฑปัชโชโต กราบบังคมทูลเกล้าถวายพระโอสถ ทูลว่า เสวยพระโอสถพระเจ้าข้า พระโอสถนี้ประสมด้วยน้ำฝาดเป็นกระสาย

พระมหากษัตริย์ก็ทรงรับมาเสวยโดยมิได้ทรงทราบว่าประกอบกับเนยใส เมื่อพระมหากษัตริย์เสวยพระโอสถเสร็จแล้ว ไม่ช้าชีวกโกมารภัตก็ทูลว่า จะจัดพระโอสถมาทูลเกล้าถวายอีก แล้วถวายบังคมลาออกจากที่เฝ้า รีบไปยังโรงช้าง แจ้งความประสงค์ให้เจ้าพนักงานเลี้ยงช้างทราบว่า จะต้องการช้างพังภัททวดีเดี๋ยวนี้

ชีวกโกมารภัตเมื่อได้ช้างภัททวดีแล้วก็ขึ้นขี่หนีออกจากพระมหานครอุชเชนี เอาขอขนาบช้างภัททวดี เร่งฝีเท้าให้เร็วเข้า ตกที่ลุ่มไปเตะที่สูง โดนหัวตอแล้วก็ชนต้นไม้ วิ่งไถลไถถลำ ตีหัวซ้ำมันลงไป ยิ่งเร็วมากยิ่งดี รุดไปข้างหน้า

ส่วนเบื้องหลัง พระโอสถที่พระมหากษัตริย์จัณฑปัชโชโตเสวยแล้ว ก็ละลายกระจายรสพองตัว ทรงเรอออกมาส่งกลิ่นเนยใสฟุ้งไปทั่วบริเวณพระนาสิก ทรงร้องว่า เอ๊ะ เนยใส อ้ายจัญไรเอากูแล้ว ฉิบหายตายห่ากันวันนี้แน่ ตรัสเรียกมหาดเล็กเวร พระสุรเสียงออกลั่น พอมหาดเล็กเวรเข้ามาเสนอตัว ตรัสว่าไปตามตัวหมอชีวกมาเดี๋ยวนี้เร็ว ทรงเรอออกมาถี่ ๆ

มหาดเล็กไปตามตัวชีวกโกมารภัตก็เงียบหาย ทรงพิโรธโกรธกริ้ว ทุบถีบเครื่องราชูปโภคใกล้เคียงแตกกระจุยกระจาย กระโถนขันน้ำพระขเนยเตะเป็นลูกฟุตบอล มหาดเล็กกลับเข้ามาถวายบังคมทูลว่า หมอชีวกโกมารภัตขี่ช้างภัททวดีออกจากพระมหานครไปนานแล้วพระเจ้าข้า ไม่ทราบเกล้า ๆ ว่าไปหายาหรือหนี

ทรงสดับแล้ว ตรัสว่า "อ้ายหมอเจ้าเล่ห์ หนีซิ ขืนอยู่หัวมันจะขาด ไปตามตัวอ้ายกากมาให้กูเร็ว ๆ" (นายกาก คือ ราชบุรุษผู้เยี่ยมยิ่งในทางฝีเท้า เดินทางได้วันละ ๖๐ โยชน์)

มหาดเล็กรับพระบรมราชโองการตรัสใช้ให้ไปตามนายกาก หายเงียบไปหลายชั่วโมง จนเวลาจวนสว่างแล้วจึงได้ตัวนายกากเข้ามาเฝ้า พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรเห็นนายกากตรัสว่า "อ้ายกาก เกิดเรื่องขึ้นแล้ว หมอชีวกโกมารภัตพวกกรุงราชคฤหเอามาให้รักษากู วางยา

ผิดแล้วหลบหน้า พาช้างภัททวดีเผ่นหนี มึงชำนาญทาง ดีแล้ว รีบไปตามตัวมาเร็ว ๆ มันหนีไปนานแล้ว อย่าชักช้า นี่กูจะเตือนมึง อ้ายหมอคนนี้ท่าทีเล่ห์เหลี่ยมของมันเห็นจะมากโขอยู่นะ แต่มึงนั้นกุมหัวใจขี้เท่ออย่างกะหัวสาก จงสำนึกตัวมึงดีแต่จะเดินเร็วเท่านั้น แต่กูมีปัญญาพอตัว เป็นถึงพระเจ้าแผ่นดินยังไล่ความคิดมันไม่ทัน ถูกตกหลุมเนยใสของมันอยู่นี่ ไปทันเข้ากลางทางแล้ว มันจะให้กินอะไร ๆ อย่าไปกินของมัน ขืนกินเข้าไปจะตกหลุมเล่ห์กลของมันอีกคนหนึ่ง เสียเกียรติชาวกรุงอุชเชนีจำไว้นะ ไป!" (กรุงอุชเชนีเป็นเมืองหลวงของแคว้นอวันตี สมัยปัจจุบันตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำสิปราเหนือแคว้นบอมเบ)

ราชบุรุษกาโกหรือกากรับพระราชบัญชาแล้ว กราบถวายบังคมลาออกจากที่เฝ้าเดินมุ่งตรงไปยังบ้านเรือนของตนเตรียมตัวเดินทางโดยรีบด่วน สั่งเสียกิจการอะไร ๆ กับภรรยาเสร็จแล้ว ออกเดินโดยรีบร้อน

ชีวกโกมารภัตคิดคาดหมายไว้ก่อนแล้วว่า พระเจ้าแผ่นดินกรุงอุชเชนีต้องใช้ให้ราชบุรุษหรือมหาดเล็กคนที่ชื่อกากตามเขานำเอาตัวกลับแน่นอน จึงพยายามเร่งฝีเท้าช้างภัททวดีให้พ้นจากเขตแคว้นแดนอวันตี แล้วจะพักคอยรอนายกาก ส่งช้างคืนไปให้ เขาจะไม่ยอมกลับหลังมุ่งเดินทางต่อไปข้างหน้าสู่บ้านเมืองของตน

เมื่อชีวกโกมารภัตเดินทางมาถึงตำบลหนึ่ง ตามที่หมายกันว่ากึ่งกลาง ใกล้กรุงโกสัมพีก็หยุดลงจากหลังช้างพักจะรับอาหาร เที่ยวเดินไปตามบริเวณที่พัก พบต้นมะขามป้อมต้นหนึ่งลูกดกเก็บเอามากำมือหนึ่ง มีคุณภาพแก้กระหายน้ำ แล้วลงมือรับอาหาร

ขณะกำลังรับอยู่นั้น ทอดตาไปเห็นคน ๆ หนึ่ง เดินมาตามทางที่ตนมา ใครหนออ้ายกากตามมากระมัง เขาหันหน้าไปทางตัวช้างซึ่งกำลังกระชากใบไม้เป็นอาหารอยู่ แล้วส่ายตาไปโดยซ้ายขวาตามบริเวณที่ช้างยืน แน่แล้ว อ้ายกาก อ้ายกากแน่ เราต้องทำใจดีสู้เสือ เขายังไม่เห็นเรา เราควรรีบทักเขาเสียก่อน อย่าให้เขาทันเห็น คิดแล้วก็ตะโกนขึ้นทันทีว่า "คุณกากครับ เชิญมาทางนี้ ผมอยู่นี่"

มหาดเล็กกากแลเห็นชีวกโกมารภัต ก็เดินตรงเข้าไป ยิ้มแป้น พูดว่า "คุณหมอมีพระบรมราชโองการให้ผมมาเชิญคุณหมอกลับไปรับ พระราชทานรางวัล บำเหน็จการ รักษาพระโรค ว่าอย่างไร" ชีวกโกมารภัตตอบ "ก็กลับซี คุณเป็นคนของพระมหากษัตริย์สำคัญคนหนึ่งในกรุงอุชเชนี ผมก็เป็นคนของพระมหากษัตริย์สำคัญคนหนึ่งในกรุงราชคฤห ทำความเข้าใจกัน

ได้ง่าย ๆ ไม่ให้คุณลำบากถึงกับจะต้องจับมัดดอก นั่งลงรับอาหารด้วยกันนะ แล้วค่อยพูดกัน เดินทางมาไกล หิวแล้วมิใช่หรือ"

นายกากนึกถึงคำที่มีสติกลับขึ้นมาได้ เมื่อเวลาจะกราบถวายบังคมลา ตรัสห้ามไม่ให้กินอะไร ๆ ของหมอชีวก จึงตอบพร้อมกับยกมือว่า "คุณหมอ ไม่ คุณหมอรับคนเดียวเถอะ ผมเดินกินโรตีมาตามทางกำลังอิ่มปร๋ออยู่นี่ อยากกินแต่น้ำเท่านั้น มีหนองน้ำหรือลำธารที่ไหนบ้าง" ชีวกโกมารภัจตอบว่า "อย่างนั้นรึ น้ำข้าพเจ้าก็มีในกระบอกนี่ แต่ท่านกินไม่ได้"

นายกากถามว่า "ทำไมล่ะ" ชีวกโกมารภัจตอบว่า "หมอเขาห้าม เดินทางตากแดดมาร้อน ๆ จะเกิดโรค ต้องกินผลมะขามป้อมแก้กระหายน้ำเสียก่อน"

แล้วชีวกโกมารภัจเอามือล้วงลงไปในกระทายเครื่องยา นิ้วแม่มือกดลงไปที่ห่อยาถ่าย ยาถ่ายก็ติดเล็บแม่มือแล้วไปจิกลงที่ผลมะขามป้อมผลหนึ่ง เอาขึ้นมา ส่งให้นายกากกิน พูดว่า "เอา กินผลเดียวก็พอ"

ตอนนี้นายกากเสียท่าคิดผิดเพราะฤทธิ์โง่ ยื่นมือไปรับเอามากินทันที เคี้ยวบดจนหมดผล แล้วนั่งอยู่ รอชีวกโกมารภัจจนกว่าจะรับทานอาหารเสร็จ คุยกันไปพลางสักครู่เดียวเท่านั้น นายกากก็ร้องขึ้นว่า "เอ๊ะ คุณหมอ ท้องผมมันเป็นอะไรนี่" ชีวกโกมารภัจถาม "เป็นอย่างไร" นายกานละล่ำละลักบอกว่า "มันปั่นป่วนครืดคราดเป็นลูกคลื่น วิ่งพล่านอย่างกะหนูวิ่งหนีแมวอยู่นี่" ชีวกโกมารภัจ "ฮื่อ ไม่เป็นไร เดี๋ยวหาย" นายกาก "หายอะไรมันยิ่งแรงหนักขึ้นนี่"

นายกากนึกถึงพระวาจาตรัสห้ามไม่ให้กินอะไร ๆ ของหมอ จะเสียทีหมอ เสียแล้วกระมัง กูนี่มันโง่จริง ๆ

ชีวกโกมารภัจรับทานอาหารเสร็จแล้ว เก็บเข้าของเตรียมเดินทางต่อไป นายกากหน้าดำซีดร้องขึ้นอีก "คุณหมอทำอะไรผมนี่ โอ๊ย ปวดท้อง" ยังไม่ทันเปลื้องผ้า อุจจาระพุ่งจู๊ดไม่มีระยะ หมดพุง หน้าดำตาโบ๋ล้มนอนหมดแรง อุจจาระกองจมผ้านุ่งครางเสียงแหบแผ่วอือโอย "ตายแน่ ๆ คุณหมอ พุทโธ่ ทำกันได้ลงคอ"

ชีวกโกมารภัจนั่งลงตรงหน้านายกากแล้วพูดปลอบว่า "เพื่อนเอ๋ย ไม่เป็นไรดอกเชื่อผม มันเป็นยาถ่าย ไม่ใช่ยาพิษ นึกว่าถ่ายท้องเสียทีก็แล้วกัน มันหมักหมมกันมานานแล้ว หมดพิษยาถ่ายแล้วเรี่ยวแรงก็มา อย่าตกใจ ต่อไปจะเป็นคนสุขภาพดีที่สุด ผิวพรรณผุดผ่อง เดินคล่องว่องไว คุณเดินทางได้วันหนึ่ง ๖๐ โยชน์ ต่อไปนี้อาจเพิ่มกำลังขึ้นได้อีกวันละ ๗๐ โยชน์ก็ได้ มันเป็นความจำเป็นของผม ซึ่งจะต้องทำอย่างนี้ ไม่เช่นนั้นเราก็จะต้องเล่นชักกะเย่อกันอยู่

๒ คนในป่านี้เอง เพื่อนมีแรงหายแล้ว ขี่ช้างกลับบ้านเมืองเสียนะ ผมจะกลับไปเมืองผม ลาน่ะ ครางให้ดัง ๆ หน่อย เดี๋ยวช้างมันเดินมาเหยียบตาย เอาละ ลาที"

ชีวกโกมารภัจทิ้งนายกาก แล้วเดินทางกลับมุ่งตรงไปพระมหานครราชคฤหแคว้นมคธ ด้านบูรพาทิศ รอนแรมไปเป็นลำดับ ถึงราชคฤหพระมหานครโดยสวัสดิภาพ

เมื่อชีวกโกมารภัจถึงกรุงราชคฤหพักผ่อนควรแก่เวลาแล้ว ก็เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร ทูลเล่าเรื่องราวทั้งปวงอันเนื่องด้วยกิจกรรมที่ตนไปทำ ตั้งแต่ต้นจนอวสานให้ทรงทราบทุกประการ พระองค์ทรงยกย่องสรรเสริญความฉลาดสามารถของชีวกโกมารภัจ ที่เอาตัวรอดได้ ไม่ให้เสียชีวิตของตนเอง และไม่ให้เกิดเหตุอันร้ายแรงขึ้นได้

แต่การกระทำของพระเจ้ากรุงอุชเชนีนั้น พระเจ้าพิมพิสารจะทรงคิดว่ากระไรยากที่จะทำนายทายได้ ชีวกโกมารภัจเอาตัวรอดได้ก็ดีแล้ว แต่ถ้าเอาตัวรอดไม่ได้ คือ ไม่หนี พระเจ้าจัณฑปัชโชโตจะให้จับชีวกโกมารภัจประหารชีวิตไหม เป็นคำถามที่สอดขึ้นมา เรื่องก็กำกวมอยู่ ถ้าถูกประหารแน่ ชีวกโกมารภัจตายเพราะวางยาไม่ถูกพระประสงค์นั้นชอบแล้วหรือ

ชีวกโกมารภัจไม่ใช่คนของพระเจ้าจัณฑปัชโชโต และไม่ใช่ของประชาชนชาวกรุงอุชเชนี ชีวกโกมารภัจเป็นคนของพระเจ้าพิมพิสาร และเป็นคนของประชาชนชาวกรุงราชคฤหต่างหาก เมื่อมีความผิดทำอะไร ไม่ถูกตามความหมาย ก็ควรจะต่อว่ามาถึงเจ้าของ การกระทำโดยพลการไม่คำนึงถึงเจ้าของ น่ากลัวจะเกิดสงครามขึ้นในระหว่าง ๒ ประเทศ เพราะการที่พระเจ้าพิมพิสารทรงพระราชทานชีวกโกมารภัจไปให้ตามที่ขอนั้น เป็นการสมานมิตรหรือสมานทางพระราชไมตรีในระหว่าง ๒ ประเทศ แต่การกระทำของพระเจ้าจัณฑปัชโชโตเป็นการทำลายมิตร ไม่ตรงกันแล้วซิ ถ้าไม่ประหารชีวิตชีวกโกมารภัจเป็นแต่เป็นแต่เพียงกริ้วกราดเท่านั้นก็แล้วกันไป

มหาดเล็กหรือราชบุรุษกาก เมื่อชีวกโกมารภัจได้แยกทางจากกันไปแล้ว ในไม่ช้าก็ค่อยรู้สึกมีเรี่ยวแรงขึ้น พอลุกขึ้นได้ ก็เรียกช้างปีนขึ้นหลังช้างกลับกรุงอุชเชนี ถึงโดยสวัสดิภาพ พักผ่อนเรี่ยวแรงดีแล้ว ได้เวลาก็เข้าเฝ้าพระเจ้าจัณฑปัชโชโต ทูลเล่าเรื่องราวเนื่องด้วยกิจกรรมที่ตนทำตั้งแต่ต้นจนอวสานถวายให้ทรงทราบทุกประการ

ในกาลต่อมา เมื่อพระโรคของพระเจ้าจัณฑปัชโชโตหาย พระวรกายเป็นปกติดีแล้ว พระองค์ทรงรำลึกถึงความดีความสามารถของชีวกโกมารภัจ ยังมิได้ตอบแทนอะไรอย่างใดแก่

เขาเลย จึงตรัสสั่งให้จัดสิ่งของเครื่องใช้สอยอันมีค่านานาประการ ให้ทูตนำมามอบให้แก่ชีวกโกมารภัจจ์ถึงกรุงราชคฤห

กาลต่อมาอีกครั้งหนึ่ง พระเจ้าจัณฑปัชโชตมีพระราชบัญชาให้จัดผ้าชื่อสิวัยยกะ ซึ่งเกิดจากแคว้นกาสี เป็นหัตถกรรมฝีมือของชนชาวกาสี เมืองหลวงคือพาราณสี นิยมกันว่าเป็นผ้าดีฝีมือดีอย่างเยี่ยมยิ่งกว่าผ้าประเทศใด ๆ ในกาลครั้งนั้น เลือกสรรเอาชนิดที่ดีเยี่ยมให้ทูตนำมาพระราชทานแก่ชีวกโกมารภัจจ์ถึงกรุงราชคฤห เพื่อเป็นปฏิการตอบแทนคุณหลายพับ ชีวกโกมารภัจจ์รับแล้วตรวจดู คิดเห็นว่า ผ้าเหล่านี้เป็นชนิดเยี่ยม ไม่สมควรแก่เราที่จะใช้สอย ย่อมสมควรแต่พระพุทธเจ้าหรือพระมหากษัตริย์ จึงเก็บทั้งนั้งไว้ก่อนหาได้ใช้สอยไม่ ตั้งใจจะถวายสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฯ

ยาระบายพิเศษของชีวกโกมารภัจจ์

ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระพุทธเจ้ามีพระประสงค์พระโอสถระบาย จึงตรัสบัญชาพระอานนท์เถระให้ไปแจ้งแก่ชีวกโกมารภัจจ์ พระอานนท์เถระก็ไปตามพระพุทธบัญชา แจ้งให้ชีวกโกมารภัจจ์ทราบว่า มีพระประสงค์พระโอสถถ่าย

ชีวกโกมารภัจจ์เมื่อทราบแล้ว ก็คิดว่า ควรปรุงพระโอสถถ่ายพิเศษขึ้นสำหรับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ควรใช้ยาธรรมดาสามัญ จึงคิดไล่เลียงคุณภาพแห่งสรรพวัตถุอันเป็นสรรพคุณยา ด้วยปัญญาปรีชาแห่งตนตามหลักวิชาที่ได้ศึกษามา จับถนัดแน่แล้ว ตกลงเริ่มดำเนินงานประสมยาถ่าย

ทำอย่างนี้ คือ เก็บดอกอุบลบัวขาบมาคั่วให้มีกลิ่น แล้วกะเอา ๓ ฝ่ามือ หรือ ๓ กำมือ แยกไว้เป็น ๓ ส่วน ๆ ละ ๑ กำมือ ประกอบกับเภสัชอย่างอื่นที่เป็นยาถ่ายอยู่แล้ว จัดเป็นยาถ่ายพิเศษ เพราะใช้ดมสูดเข้าไปทางจมูก ไม่ต้องกินเหมือนยาถ่ายธรรมดา

ปรุงเสร็จแล้วก็ไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กราบบังคมทูลว่า "พระโอสถสำหรับระบายได้ปรุงเสร็จแล้ว พระเจ้าข้า เวลาสมควรแล้วที่จะทรงระบายได้" แล้วชีวกโกมารภัจจ์ทูลอธิบายถวายวิธีใช้พระโอสถว่า "พระโอสถดอกอุบลนี้จัดเป็น ๓ ห่อ ๆ ละ ๑ กำมือ เป็นพระโอสถพิเศษไม่ต้องทรงเสวยเหมือนพระโอสถธรรมดา ใช้ทรงดมสูดเข้าไปเท่านั้น ฝ่าพระบาทจงทรงดมสูดห่อที่หนึ่งเรื่อย ๆ ไป จะระบายออกมาถึง ๑๐ ครั้ง ทิ้งห่อที่ ๑ ทรงดมสูดห่อที่ ๒

จะระบายออกมาอีก ๑๐ ครั้ง ทิ้งห่อที่ ๒ ทรงดมสูดซ้ำอีกห่อที่ ๓ จะระบายออกมาอีก ๑๐ ครั้ง ๓ ห่อ ๆ ละ ๑ กำมือจะระบายได้ ๓๐ ครั้ง ดังนี้

พระพุทธองค์ทรงกำหนด คำอธิบาย และ ทรงรับ ปฏิบัติตาม พร้อมหน้าพระอานนท์เถระ เมื่อชีวกโกมารภัจถวายพระโอสถพร้อมกับคำแนะนำวิธีใช้เสร็จแล้ว นึกถึงธุรกิจซึ่งจะต้องกระทำ ก็กราบถวายบังคมลาออกจากที่เฝ้า

พอเดินออกมาถึงเขตพระอารามหลวง ก็เกิดความคิดในเรื่องปฏิบัติใช้ยาเพิ่มเติมขึ้นมาใหม่อีก ที่อธิบายให้ปฏิบัติถวายไปแล้วยังไม่เหมาะสมพอ เนื่องด้วยพระอุทรของพระพุทธองค์สะสมหมักหมมมานานวัน วิธีปฏิบัติเนื่องด้วยการระบายจำต้องเพิ่มเติมอีก คิดแล้วย้อนกลับมาเฝ้าอีก กราบบังคมทูลว่า "ข้าพระพุทธเจ้านึกถึงวิธีปฏิบัติในการระบายขึ้นมาได้อย่างหนึ่ง เนื่องด้วยพระอุทรของฝ่าพระบาทหมักหมมมานานควรเพิ่มเติมวิธีปฏิบัติขึ้นอีกสักอย่างหนึ่ง คือ พระโอสถดมสูดนั้น ๓ ห่อ ใช้หมดทั้ง ๓ ห่อจะระบายถึง ๓๐ ครั้งคอยนับไว้ เมื่อระบายถึง ๒๙ ครั้ง ยังเหลืออีกครั้งเดียวจะครบ ๓๐ ตอนนี้ ขอฝ่าพระบาทจงทรงสรงสนานพระวรกายด้วยน้ำอุ่น คือ น้ำต้มปล่อยไว้ให้อุ่น แล้วสรงสนานต่อจากการสรงสนานนี้ไปก็ระบายอีกครั้งเดียว บวกกับ ๒๙ เป็น ๓๐ ครั้ง อย่างนี้พระเจ้าข้า"

พระองค์ทรงรับทราบโดยแสดงพระกิริยาให้รู้ พระอานนท์เถระก็นั่งอยู่ด้วยในที่เฝ้า ท่านกำหนดจดจำไว้เมื่อเรื่องที่ทูลเป็นที่เข้าใจกันได้แล้ว ชีวกโกมารภัจก็กราบถวายบังคมลาสู่เคหาสน์บ้านตน

สมเด็จพระทศพลทรงใช้พระโอสถระบาย ตามวิธีที่ชีวกโกมารภัจทูลแนะนำทุกประการไม่เคลื่อนคลาด ระบายเสร็จแล้ว ทรงได้สุขภาพสำราญพระหฤทัย เป็นปัจจัยบำเพ็ญพุทธกิจสั่งสอนเวนัยสัตว์สืบอนุสนธิต่อไป ๆ

ยาระบายวิเศษของชีวกโกมารภัจขนานนี้ อย่างที่ว่ามานั้น มีข้อควรคิดอยู่ ๒ ประการ คือ ยาระบายดมสูดกลิ่นทางจมูก และกำหนดการระบายไว้ห่อละ ๑๐ ครั้ง การสูดกลิ่นหรือดมสูดกลิ่น อาตมาผู้เขียนเรื่องนี้ นึกขึ้นมาได้ ครั้งหนึ่งเขานิมนต์ไปบังสกุล เขาเอาศพออกจากโลง ศพนั้นไม่มีผ้าห่อหุ้ม กำลังขึ้นพองจวนจะเฟอะกลิ่นเหม็นแรงที่สุด เขาเอาใบไม้วางบนท้องศพที่นอนหงาย แล้วเอาผ้าสบงทอดวางบนใบไม้ อาตมาเข้าไปชักผ้าบังสกุล กลิ่นกำลังฟุ้ง เข้าไปยืนจับผ้าว่าอนิจจา กว่าจะจบ ถูกกลิ่นศพอัดเข้าจมูกซ้ำ ๆ แทบทนไม่ไหว เสร็จแล้วออก

มาท้องขึ้นลั่นครืดๆ พอกลับถึงกุฏิ ต้องรีบไปล้วม อุจจาระพุ่งจู๊ด ๓ ครั้ง แต่ไม่เป็นไร ไม่ได้ฉันยาหายเงียบไปเอง ดังนี้พอชวนให้เชื่อได้ในการดมสูดกลิ่น แต่จะกินหรือดมไม่สำคัญอะไร เป็นแต่ทำให้แปลกกว่าเขาหน่อยเท่านั้น ประโยชน์ของยาถ่ายก็ต้องการระบายอุจจาระหมักหมมออก จะใช้โดยวิธีใดก็ตามเมื่อออกได้ก็ใช้ได้ ถึงจุดจบเท่านั้น ฯ

แต่ที่กำหนดครั้งคราวว่าดมสูดห่อที่หนึ่ง ๑๐ ครั้ง ที่สอง ๑๐ ครั้ง ที่สาม ๑๐ ครั้งนั้น ฟังยากจะให้ตรงเป๊ะได้อย่างไร ต้องกำหนดน้ำหนักอุจจาระในท้องว่า มีน้ำหนักเท่าไร แล้วเฉลี่ยออกเป็นส่วนเท่าๆ กันให้ครบ ๓๐ ส่วน ดมสูดยา ๑ ห่อระบายออกมา ๑๐ ส่วน ส่วนหนึ่งๆ มีน้ำหนักเท่ากันคือ ๑๐ ครั้ง ห่อที่ ๒ ห่อที่ ๓ ก็เช่นเดียวกัน ต้องทำได้อย่างว่านี้ ยา ๓ ห่อจึงจะครบ ๓๐ ครั้ง แต่จะทำได้หรือไม่ ถ้าทำไม่ได้ ที่พูดไว้เป็นเรื่องฟังยากดังว่าแล้ว

ชีวกโกมารภัตทูลขอพรพระพุทธองค์

ครั้งหนึ่ง พวกพุทธมามกชนชาวกรุงราชคฤหชวนกันทำบุญถวายทานแด่ พระภิกษุสงฆ์มีองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นประธานเป็นการพิเศษ ณ พระเวฬุวนาราม

ตอนเมื่อพระพุทธองค์เสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว และพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายฉันอาหารเสร็จแล้ว ชีวกโกมารภัตนำผ้าสิวัยยกะ ๒ พับเข้าเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กราบถวายบังคมแล้วทูลขอพระพุทธองค์ว่า "พระสงฆ์พุทธสาวกทั้งหลาย ยินดีอยู่ตามบำนิยมถือผ้าบังสกุลเป็นการปฏิบัติประจำ ไม่ยอมรับผ้าจีวรที่คฤหบดีถวาย เพราะฝ่าพระบาทยังมิได้ทรงอนุญาตให้รับ ขอจงทรงพระกรุณาโปรดอนุญาตให้พระสงฆ์พุทธสาวกทั้งหลายรับผ้าจีวรที่คฤหบดีถวายเถิด ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ผิดชอบอย่างไรที่ข้าพระพุทธเจ้าทูลขอนี้ แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด"

เมื่อพระพุทธองค์ทรงสดับแล้ว ก็ทรงพิจารณาถึงประโยชน์ ทรงเห็นว่าชอบด้วยควรอนุญาตจึงได้ตรัสประทานอ นุญาต เพื่ออนุเคราะห์แก่พระสาวกและทายกผู้ถวายด้วย

ชีวกโกมารภัต เมื่อพระพุทธองค์ทรงอนุญาต แสดงอาการให้เห็นว่าเกิดปีติปราโมทย์มาก ยกผ้า ๒ พับขึ้นแสดงแล้ว ทูลว่า "ผ้าสิวัยยกะคู่นี้เป็นผ้าเนื้อดีพิเศษกว่าผ้าอื่นๆ พระมหากษัตริย์จัณฑปัชโชโตกรุงอุชเชนีที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปรักษาพระโรค ณ กาลครั้งนั้น ได้ทรงพระกรุณาส่งมาพระราชทานแก่พระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าพิจารณาแล้วเห็นว่า ไม่เหมาะสม

ที่จะใช้เอง เป็นผ้าสมควรแด่องค์สมเด็จพระพุทธเจ้า และสมเด็จพระเจ้าพิมพิสารจะพึงทรงใช้ คิดเห็นดังนี้แล้ว ก็เก็บไว้เพื่อถวายแด่ฝ่าพระบาท การทำบุญใหญ่กันวันนี้จึงนำมาด้วย ขอฝ่าพระบาทจงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า จงทรงรับผ้านี้ไว้ทรงใช้สอยเถิด พระเจ้าข้า จักเป็นผลานิสงส์อันยิ่งใหญ่แก่ข้าพระพุทธเจ้า" แล้วก็น้อมเกล้าถวายผ้าคู่นั้น

พระพุทธองค์ทรงรับแล้ว ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนุโมทนาในการกุศลทานของชีวกโกมารภัต และของมหาชนซึ่งร่วมกันบำเพ็ญในคราวเดียวกัน ณ กาลครั้งนั้น เมื่อจบพระธรรมเทศนาลง พระอรรถกถาจารย์นักเพิ่มเติมเสริมต่อกล่าวไว้ว่า ชีวกโกมารภัตได้บรรลุผลเป็นพระอริยะบุคคลชั้นพระโสดาบัตติผล เป็นพระอริยะชั้นต่ำ แต่แน่นอนที่จะตรัสรู้ธรรมชั้นสูงก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปไม่ถอยหลัง โดยประการดังนี้

ชีวกโกมารภัตสร้างวัดถวายพระพุทธเจ้า

ชีวกโกมารภัตคิดถึงตัวปรารถนาจะอบรมจิตใจในทางธรรมให้มากยิ่งขึ้น จึงคิดว่าเราควรจะเข้าเฝ้านั่งใกล้พระพุทธเจ้าวันละ ๒ ครั้ง เช้าเย็นจึงจักดี การนั่งเฝ้าสั่งสนทนาจะสิ้นเวลาเท่าใดนั้นไม่กำหนด แล้วแต่เรื่องที่จะต้องพูดต้องฟังมากหรือน้อยเท่านั้น ถือวันละ ๒ ครั้งเป็นเกณฑ์ เป็นทางพูนเพิ่มกองการกุศลและเจริญก้าวหน้าในทางธรรมปฏิบัติ

แต่พระราชอุทยานเวฬุวันพระอารามหลวงที่พระพุทธองค์ ทรงประทับ กับพระสาวกภิกษุสงฆ์นั้นห่างไกลสำหรับเราไปมาไม่สะดวก ควรสร้างวัดสำหรับตัวขึ้นใหม่สักวัดดีกว่า จึงจะเข้าเฝ้าวันละ ๒ เวลาได้สะดวก พระราชอุทยานอัมพวัน (สวนมะม่วง) ที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้เรานั้นใกล้บ้าน ไปมาสะดวกดีจำต้องอุทิศถวายอัมพวันเป็นที่ธรณีสงฆ์สร้างวัดเสียเถิด คิดตกลงแล้ว ก็เริ่มดำเนินงานก่อสร้างหานายช่างมากะการ คุมกำลังคนงานสืบหาไม้อิฐปูนเครื่องทัพพสัมภาระอุปกรณ์ก่อสร้างนานาประการตามความต้องการ สร้างอาคารสถานขึ้นเล็กใหญ่ครบตามธุรกิจซึ่งจะต้องใช้ เป็นอาคารอิฐปูนก็มีไม้ก็มี กุฎีเป็นหลัง ๆ วางเป็นแถวแนวเหมาะสมที่ประทับขององค์สมเด็จพระพุทธเจ้าและพระภิกษุหลาย ศาลาที่ประชุมกระทำสังฆกิจ โรงธรรมสากัจฉาแสดงพระธรรมเทศนา สถานที่วิเวกบำเพ็ญสมณธรรม บ่อน้ำ กำแพงวงรอบเป็นเขตวัดที่ธรณีสงฆ์ ครบหมดตามที่ต้องการ

เสร็จเรียบร้อยแล้ว กราบถวายบังคมทูลเชิญสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์พุทธสาวก เสด็จเข้าประทับอาศัยในวัดใหม่ บำเพ็ญกุศลทานฉลองเป็นการใหญ่ เมื่อ

เลี้ยงอาหารบิณฑบาตทานแด่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธานเสร็จแล้ว ถวายบริขารจีวรทานให้ครองผ้าสบงจีวรอีกต่อหนึ่ง เสร็จแล้วชีวกโกมารภัตกราบถวายบังคมทูลมอบถวายอาวาสแด่พระภิกษุสงฆ์มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน หลั่งน้ำลงที่ฝ่าพระหัตถ์ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแบรับเป็นเครื่องหมาย โอนกรรมสิทธิ์ที่ดินและอาคารนั้น ๆ ในวัดให้เป็นกรรมสิทธิ์ของพระสงฆ์ขาดจากกรรมสิทธิ์เจ้าของเดิมตามความนิยมในกาลครั้งนั้น นับว่าชีวกโกมารภัตได้บริจาคปัจจัยทานแด่พระสงฆ์ มีองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ครบหมดทั้ง ๔ ประการ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานเภสัช เสร็จการมอบถวายแล้ว พระพุทธองค์ทรงแสดงเทศนาอนุโมทนาในกุศลทานพิเศษนี้ จบลงเป็นเสร็จกิจเรื่องการสร้างวัดถวาย

วัดนี้ก็มีชื่อระบือไปในหมู่ชนชาวกรุงราชคฤหตามนิมิตรเดิมส่วนของว่า วัดอัมพวนาราม บ้าง ชีวกัมพวนารามบ้าง ส่วนชีวกโกมารภัตซึ่งเป็นเจ้าของวัดก็อุปถัมภ์วัดนี้ไปจนตลอดชีพ ได้เข้าเฝ้านั่งใกล้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าวันละ ๒ เวลา เช้าเย็นสมความประสงค์ตามที่จำนงไว้ และได้เที่ยวตรวจตราดูแลพระภิกษุสงฆ์ทั่วทั้งวัด รูปใดขาดแคลนด้วยปัจจัยสิ่งใด ก็จัดการเพิ่มเติมด้วยปัจจัยสิ่งนั้น แม้เกิดอาพาธป่วยเจ็บก็รักษาพยาบาลให้จนหายปกติ พระภิกษุสงฆ์สมบูรณ์พูนสุขอยู่ดีกินดี บำเพ็ญสมณกิจได้สะดวกเพราะชีวกโกมารภัตตั้งใจอุปถัมภ์ดูแลด้วยจิตศรัทธาปสาทะอันเข้มแข็ง พระภิกษุสงฆ์ที่ชีวกโกมารภัตอุปถัมภ์เป็นสมณะที่ดีทั้งนั้น เป็นพระอริยบุคคลเป็นส่วนมาก ไม่ใช่สมณะพระเลว ๆ เหลวแหลกอย่างที่เขาด่าว่า "ที่ลุ่มน้ำขังไหลหลั่งจากดอน ที่ร้อนคนหนี เย็นดีคนตก ลาภฟรีชีรก สกปรกทั้งเพ เฮโลลงน้ำ ป๋อม ๆ ป๋อม เขียมันลงไปให้หมด อ้ายพวกเจ้าพระฝาง เมืองสว่างคบุรี"

ชีวกโกมารภัตรักษาแผลโลหิตุปบาท

พระภิกษุรูปหนึ่งเป็นเจ้า นามชื่อเทวทัต เป็นเจ้านายในวงศ์กษัตริย์ศากยะโกลิยะวงศ์ เป็นพระขนิฏฐภาดาน้องชายของพระนางเจ้าพิมพายโสธรบวรลักษณ์ เจ้าเทวทัตตกุมารเข้ามาทรงผนวชบวชในพระพุทธศาสนาพร้อมกับเจ้านายหลายพระองค์ เช่น เจ้าอานันทกุมาร ที่เรียกกันว่าพระอานนท์เป็นต้น

พระเจ้าเทวทัตพระองค์นี้ใช้เรียกกันห้วน ๆ สั้น ๆ ว่าพระเทวทัต พระเทวทัตทรงผนวชแล้วไม่ได้คุณพิเศษอะไรในทางมรรคผล คนอื่น ๆ ที่บวชพร้อมกัน เขาได้มรรคผลเป็นพระอริย

บุคคลไปหมด พระเทวทัตที่ไม่ได้มรรคผล เห็นจะเป็นเพราะกิเลศหยาบบาปหนา ปาปิจฺโฉ ปรารถนาลามก อิจฺฉาปกโต เป็นคนอยากได้เป็นปกติจะเอาทุกด้าน มักอิจฉาฤษยา หัสสนะหรือทิฏฐินอกคอกนอกรีดผิดแนวแห่งเหตุผล

นับตั้งแต่บวชใหม่ ๆ มา ไม่มีชื่อเสียงดีในทางใดหมด พวกพุทธมามกชนไม่มีใครถามถึง ไม่มีใครเอ่ยชื่อถึง เป็นคนอับดับชื่อเสียงในทางดี ไม่เหมือนพระเถระองค์อื่น ๆ นี่เป็นเหตุให้พระเทวทัตน้อยอกน้อยใจทนไม่ไหวคิดฟุ้งพล่านไปด้วยแรงกิเลศ อยากจะหาบุคคลผู้อุปถัมภ์สร้างอิทธิพล มุ่งกระทำความเสียหายให้มากยิ่งขึ้น คืออยากจะครองตำแหน่งเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อปกครองภิกษุสงฆ์ทั้งหมดเสียเอง

เมื่อคิดไล่ตัวไปถึงบุคคลผู้มีอำนาจที่จะเข้ายึดครอง ก็นึกถึงอชาตศัตรูมงกุฎราชกุมารซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร เป็นโอรสชั้นเจ้าฟ้าลูกหลวง ดำรงตำแหน่งมงกุฎราชกุมารสำหรับจะครองราชสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์สืบสันตติวงศ์ต่อไปในมคธประเทศ พระราชกุมารพระองค์นี้ยังทรงพระเยาว์ ตั้งอยู่ในยุวพุทธิกะ ความคิดความเห็นยังอยู่ในฐานเป็นคนหนุ่มยังไม่ล่วงล้ำถึงชั้นผู้ใหญ่ได้ พระเทวทัตจึงคิดว่า จำเราจะล่อลวงหลอกหลอนให้อยู่ในอำนาจแล้วจะได้เป็นกำลังของเรา ตกลงเอามันละฮื่อ เมื่อพระเทวทัตคิดตกเก็บความสำเร็จไว้ ณ ภายใน นึกทนงอิ่มเอิบอยู่ในใจกระหยิ่มย่องพองตัวทุกอิริยาบท

ครั้นได้โอกาสวันหนึ่ง พระเทวทัตเข้าไปหาอชาตศัตรูราชกุมาร ในตอนนี้พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า พระเทวทัตแปลงเพศเป็นอย่างอื่น นิรมิตรงูพิษหรือสร้างงูพิษขึ้น ๔ ตัว เอางูพิษ ๔ ตัวนั้นทำเป็นสังวาลย์พาดพันตามตัวแล้วเหาะไปโดยทางอากาศเข้าไปถึงองค์พระราชกุมารไปนั่งลงที่พระเพลาของพระองค์ พระราชกุมารตกพระทัยมาก แล้วพระเทวทัตกลับแสดงตัวเป็นสมณะอย่างเดิมดังนี้

ที่พูดว่าพระเทวทัตแปรแปลงเพศก็ดี นิรมิตรงูขึ้นพาดพันตัวก็ดี เหาะไปโดยทางอากาศแสดงให้เห็นว่าพระเทวทัตมีวิชาดีมากอยู่แล้ว พระเทวทัตศึกษาทางกลวิทยาหรือทางใด หรือผู้เรียบเรียงพูดมากไป แล้วแต่ผู้อ่านจะพึงพิจารณา ถ้าพระเทวทัตชำนาญทางกลวิทยาก็ดี ทางฌาณก็ดี ทำไมจึงไม่เที่ยวทำกับคนอื่น ๆ บ้าง ชื่อเสียงจะได้ดี ลาภผลจะได้เกิด จักไม่ต่ำต้อยน้อยหน้ากับพระภิกษุสงฆ์องค์อื่น ๆ

อชาตศัตรูราชกุมารเกิดความเลื่อมใสพอพระทัยในพระเทวทัต ผดุงขึ้นไว้เป็นที่เคารพนับถือ มอบพระองค์เป็นผู้อุปถัมภ์พระเทวทัตตั้งแต่นั้นมา ทุกสิ่งทุกอย่างเมื่อพระเทวทัตเกิดความ

ต้องการขึ้นแล้ว อชาตศัตรูราชกุมารทรงจัดหาให้สมความประสงค์หมด พระเทวทัตก็คุมพรรคพวกที่เป็นพระภิกษุพาล ๆ เข้าไว้ได้มาก อาศัยกำลังของอชาตศัตรูมงกุฎราชกุมารคนเดียว จิตใจของพระเทวทัตก็ยิ่งกำเริบเสิบสานต์ ชักจูงแนะนำให้อชาตศัตรูมงกุฎราชกุมารจัดการปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชบิดาของพระองค์เองเพื่อขึ้นครองราชสมบัติ ส่วนตัวพระเทวทัตเองก็จะพยายามปลงพระชนม์องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าครอบครองพระภิกษุบริษัทเสียเอง

เริ่มลงมือดำเนินงาน พระเทวทัตทูลขอกำลังจ้างคนสันทัดทางธนูศร ให้ไปยิงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงผจญ นายสันทัดธนูศร แพ้ยอมจำนน นับเป็นครั้งที่หนึ่ง

ต่อมาพระเทวทัตทูลขอกำลังอีก ปล่อยช้างหลวงชื่อนาฬาคิรีซึ่งกำลังบ้ามันคลั่งปล่อยให้ขยี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในเวลาเสด็จออกจากวัด พระพุทธองค์ทรงผจญช้างนาฬาคิรีหมอบแพ้ยอมราบคาบแก้ว นับเป็นครั้งที่สอง

กาลต่อมาครั้งหนึ่ง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเปลี่ยนพระอิริยาบถ เสด็จขึ้นประทับ ณ เขาคิชกูฏที่เคยประทับ พระเทวทัตรู้การเปลี่ยนอิริยาบถของพระพุทธองค์แล้ว คุมพรรคพวกตามขึ้นไปสู่ยอดเขาคิชกูฏหวังจะปลงพระชนม์พระพุทธองค์ จึงไปคุมพวกซุ่มซ่อนอยู่ในที่แห่งหนึ่งใกล้ ๆ ที่ประทับ เตรียมพร้อม พวกเราเตรียมพร้อม เตรียมอะไรก้อนหินซิวะกลิ้งมันตามลงไป เวลาเสด็จลงจากยอดเขา คงจะต้องตายกันเป็นศพ ๆ ทีเดียว ที่รอดตายไปได้ก็หัวแตกขาหักจมูกบี้ตาบอด นี่คือมรรคผลนิพพานของพระเทวทัตจำไว้นะ

เมื่อถึงเวลาสมควรแด่พระประสงค์แล้ว สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จลงจากยอดเขาตรัสสั่งพระอานนท์เถระให้พระภิกษุสงฆ์เตรียมตัว เสร็จแล้วเคลื่อนกระบวน พระพุทธองค์เสด็จนำหน้า พระเทวทัตรู้โดยวางสายลับไว้ ก็คุมพวกเตรียมตัวพร้อมแล้ว พระเทวทัตนำกระบวนขึ้นที่สูง ตรงทางที่กระบวนของพระพุทธองค์เสด็จลง ก็ทำการหักหลัง บัญชาให้ช่วยกันงัดก้อนหินก้อนหนึ่งสูงใหญ่มาก แต่รากฐานไม่ลึก ได้กะหมายกันไว้แล้ว ลงมือเร็ว เรียกกำลัง เฮโลสาระพา ๆ เอา เฮโลสาระพาเนื้อตัวเป็นเกลียวเรียวแรงมาแล้วผลัก ๆ เอาเคลื่อนแล้ว

พอกระบวนพระพุทธองค์เสด็จถึงหน้าถ้ำมัททกุจฉิ ก้อนหินยักษ์ของคณะพระเทวทัตก็เคลื่อนหลุดออกจากฐาน กระโจนอย่างกระนกพุ่งตัวออกจากกิ่งไม้ลิ่ว ๆ ดิ่งครืนกระทบกับหินผาก้อนใหญ่ขนาดเขาเล็ก ๆ ข้างล่าง เสียงสนั่นก็กึกก้องอย่างกะฟ้าผ่าหินแตกกระจาย พวกพระภิกษุในกระบวนของพระพุทธองค์เคราะห์ดีไม่มีใครเป็นอันตราย มีสะเก็ดหินก้อนเล็ก ๆ ก้อนหนึ่งบินหวือ

มากระทบพระชงค์ของพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผ้วะ พองโน เกิดเป็นโลหิตุปบาท พระโลหิตห้อขึ้น

พระพุทธองค์ทรงทราบด้วยพระปรีชาญาณว่า เหตุการณ์อันนี้เกิดขึ้น เพราะการกระทำของพระเทวทัต แล้วรีบเสด็จนำกระบวนพระภิกษุสงฆ์ตรงไปยังชีวกกัมพวนาราม วัดสวนมะม่วงของชีวกโกมารภัต เมื่อเสด็จถึงแล้ว ก็ตรัสพระบัญชาพระอานนท์เถระให้ไปตามชีวก-โกมารภัตมารักษาแผลโลหิตุปบาท พระอานนท์เถระรับพระพุทธบัญชาแล้ว ก็กราบถวายบังคมลาไปแจ้งแก่ชีวกโกมารภัต

ชีวกโกมารภัตรับทราบแล้ว ก็รีบมาเฝ้าโดยด่วน ได้ตรวจแล้วใช้ยาพอกแผล เอาผ้าพันเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทูลว่า "ข้าพระพุทธเจ้าจะไปรักษาคนป่วยอีกคนหนึ่งภายในพระนคร แล้วจะกลับมาอีก ขอฝ่าพระบาทอย่าเพิ่งแก้ผ้าพันแผลก่อนจนกว่าข้าพระพุทธเจ้าจะกลับมา ข้าพระพุทธเจ้าจะจัดทำถวายเอง" แล้วกราบถวายบังคมลาเข้าไปในพระนคร ทำการรักษาคนไข้ที่เขารับไว้

เมื่อชีวกโกมารภัตรักษาคนไข้เสร็จแล้ว ก็รีบมาเฝ้าพระพุทธองค์โดยด่วน เวลาพลบค่ำใกล้จะมัวมืด เดินมาพอถึงประตูพระนครก็ปิดเสียแล้ว ออกไปเฝ้าไม่ได้ตามที่ทูลนัดหมายไว้ จำเป็นต้องกลับบ้าน นอนวิตกกระวนกระวายโอดครวญนานาประการ ทำเสียแทบอกหักบาปหนักเสียแล้วเรา สัญญาไว้กับพระพุทธองค์ เวลาแก้ผ้าพันแผลก็ล่วงเลยไปแล้ว จะเกิดเจ็บปวดขึ้นที่แผล พระพุทธองค์จะทรงเร่าร้อนพระทัยตลอดคืนแน่แล้ว

ส่วนพระพุทธองค์ทรงทราบเหตุการณ์ขัดข้องของชีวกโกมารภัตโดยพระวิจารณญาณกระจ่างชัด เมื่อถึงเวลาแก้ผ้าพันแผลตามที่ชีวกโกมารภัตกำหนดไว้ จึงตรัสเรียกพระอานนท์เถระให้มาแก้ผ้าพันแผลนั้นออกเสีย เมื่อพระเถระแก้แล้ว แผลนั้นแห้งล่อนหายเป็นปกติ ประดุจเปลือกไม้ที่สะเก็ดแห้งได้ร่วงหลุดออกไปฉะนั้น จัดว่าแผลโลหิตุปบาทของพระพุทธองค์หายดีแล้ว

ครั้นเวลารุ่งขึ้นตอนเช้ายังไม่ทันสว่างดี ชีวกโกมารภัตก็รีบออกจากบ้านมาเฝ้าพระพุทธองค์ ถวายบังคมแล้วทูลว่า "ข้าพระพุทธเจ้าวิตกเดือดร้อนนอนไม่หลับตลอดคืน เสียคำมั่นสัญญาที่ทูลไว้ ไปรักษาคนไข้ช้าไปหน่อย กลับออกมาประตูพระมหานครปิดเสียแล้ว งง หมดทางที่จะออกมาเฝ้าแก้ผ้าพันแผลได้ ต้องกลับบ้านนอนเป็นทุกข์ว่าความเร่าร้อนพระหฤทัยเพราะความปวดแผลจักเกิดแด่พระพุทธองค์เป็นแน่นอน เป็นอย่างไรพระเจ้าข้า แผลเป็นอย่างไร ความเร่าร้อนได้เกิดขึ้นแด่ฝ่าพระบาทตามที่คิดคาดไว้บ้างหรือไม่"

เมื่อชีวกโกมารภัตทูลถามดังว่านั้นแล้ว พระพุทธองค์ก็ตรัสตอบเป็นทางธรรม ประกาศผลแห่งความสิ้นกิเลศว่า "ความเร่าร้อนหรือความเจ็บนั้น เป็น ๒ ประการ คือ ความร้อนกายและใจ หรือความเจ็บกายและเจ็บใจ ใน ๒ ประการนั้น ความร้อนใจหรือเจ็บใจของเราไม่มี ได้ดับสนิทไปแล้วเมื่อวันตรัสรู้ ณ ภายใต้โพธิพฤกษ์" แล้วพระองค์ตรัสเป็นข้อธรรมว่า "คตทฺธิโน วิโสกสฺส วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ สพฺพคนฺถปฺปหีนสฺส ปริฬาโห นวิชฺชติ" แปลว่า "ความร้อนใจย่อมไม่มีแก่ผู้ที่หลุดพ้นพิเศษแล้วจากทางไกล คือ วัฏฏะ ๓ กิเลศ กรรม วิบาก ขัดล้างกิเลศเครื่องรึงรัดทั้งหลายในธรรมทั้งปวง หมดความเศร้าโศกเสียใจ" ดังนี้ พระดำรัสจบลง ชีวกโกมารภัตพอใจเต็มใจชื่นใจมาก กราบลงแทบฝ่าพระบาททั้งคู่ของพระพุทธองค์ ฯ

โชคดีของชีวกโกมารภัตที่ได้รักษาแผลโลหิตุปบาทของพระพุทธองค์ให้หาย มีเกียรติคุณแนบไปกับพระพุทธศาสนาตลอดกาลนานไกล แต่ไปอัปรีย์จัญไรอยู่กับพระเทวทัตผู้กระทำโลหิตุปบาทโดยอำนาจกิเลสหยาบบาปหนา ปรารถนาลามก ชื่อเสียงเหม็นอยู่ตลอดกาลนานไกล อกุศลทุจริตที่ปิดบังฝังไว้ก็ระเบิดตูมตามกันขึ้นในวันที่เขากระทำโลหิตุปบาทนั่นเอง ในชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ข่าวอันลามกของพระเทวทัตก็ระบือลือกระฉ่อนทั่วไปทั้งภายในและภายนอกแห่งพระมหานครราชคฤห ประชาชนนับแสนโจษกันเสียงระเบ็งเซ็งแซ่ว่า พระเทวทัตภิกษุบาปหาบตัณหาพาพรรคพวกขึ้นไปยอดเขามุ่งจะปลงพระชนม์แห่งองค์สมเด็จพระสัมมาพระพุทธเจ้า ช่วยกันงัดก้อนหินลงมา เดชะพระบารมีพลานุภาพของพระพุทธองค์ ได้ผลเพียงโลหิตุปบาทเท่านั้น พระเทวทัตยังยุยงแนะนำพระมหากษัตริย์อชาติศัตรูราชให้ทรงกระทำปิตุฆาต ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารนอกราชสมบัติพระราชบิดาของพระองค์เอง เพื่อความมั่นคงแห่งราชสมบัติอีกด้วย เสียงอัปมงคลออกจากมหาชนทั่วไปทุกแห่งหน กล่าวคำหยาบคายต่อพระมหากษัตริย์ หมิ่นพระบรมเดชานุภาพโดยมิได้เกรงกลัวต่ออำนาจใด ๆ เพราะไปทรงคบค้ากับพระเทวทัตภิกษุบาป และพากันแช่งด่าพระเทวทัตหยาบคายนานาประการ

ส่วนพระเทวทัตก็กลัวอำนาจมหาชน พาพรรคพวกลอดเล็ดหนีออกนอกพระราชอาณาจักร ไปอยู่ที่คยาสีสะประเทศ ชื่อเสียงเสียชั่วร้ายของพระเทวทัตตามกันไปกับความดีของชีวกโกมารภัต โดยประการดังนี้ ฯ

ชีวกโกมารภัตนำพระเจ้าอชาตศัตรูเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

อชาตศัตรูมงกุฎราชกุมารมีพระอัชฌาสัยคดทรยศไม่ซื่อตรง ขาดความจงรักภักดีในพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชบิดามาเป็นเดิมแล้ว เมื่อทรงคบค้าสมาคมกับพระเทวทัตก็ยิ่งทรงฮึกเหิมมากขึ้น

ในเบื้องต้นของมกุฎราชกุมารพระองค์นี้ พระราชชนนีของพระองค์ คือ พระนางเจ้าเวเทหิยะบรมราชินี พระอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธินทราธิราช เวลาพระอุทรของพระนางเจ้าตั้งพระครรภ์ พระนางเจ้าทรงสุบินนิมิตรร้าย และมีการแพ้พระอุทรอีกด้วย พระนางเจ้าทรงเรียกคณะพระโหรเข้าเฝ้าให้ทำนายนิมิตรร้ายดังว่านั้น คณะพระโหราจารย์ทำนายว่าพระราชโอรสในพระอุทรประสูติออกมาจักเป็นศัตรูกับพระราชบิดา จักคิดการปลงพระชนม์พระ-ราชบิดา

พระนางเจ้าทรงเชื่อตามที่คณะพระโหราจารย์ทำนาย จึงทรงคิดกำจัดเสียโดยวิธีการประหารต่าง ๆ เช่น ทรงเสวยยาทำลายเป็นต้น แต่ไม่สำเร็จตามที่ทรงมุ่งหมายทุกวิธี พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบเข้าจึงตรัสบัญชาสั่งให้งดปล่อยให้ประสูติออกมา ค่อยแก้ไขเอาภายหลัง เมื่อพระราชโอรสประสูติออกมาแล้ว ก็พระราชทานพระนามว่า "อชาตศัตรู" แปลว่า เกิดมาไม่เป็นศัตรูหรือไม่เกิดเป็นศัตรู ดังนี้

เมื่อทรงเจริญวัยเป็นยุพราช ได้ทรงคบค้ากับบาปมิตร คือ พระเทวทัต ก็เข้ารูปเดิมพากันแหลกเหลวปั่นปี้ยี่ปูยำ อชาตศัตรูราชกุมารทรงพยายามปลงพระชนม์พระราชบิดาเพื่อราชสมบัติโดยอุบายนานาประการหลายครั้งหลายคราว ตามคำยุยงต่อเติมของพระเทวทัต จนกระทั่งถึงซ่อนอาวุธไว้ในพระองค์ เข้าเฝ้าพระราชบิดาหมายจะปลงพระชนม์ แต่ทหารมหาดเล็กผู้รักษาการภายในพระราชวัง ขอประทานพระอนุญาตตรวจค้นพระองค์ตามระเบียบธรรมเนียมค้นแล้วก็พบอาวุธ แล้วกราบบังคมทูลความผิดของมกุฎราชกุมารแด่พระเจ้าพิมพิสาร พระองค์ตรัสบัญชาให้นำคดีขึ้นสู่ศาล ศาลพิพากษาตัดสินให้ประหารชีวิตมงกุฎราชกุมาร แต่พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชบิดา ทรงพระราชทานอภัยโทษโดยพระราชอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชกาลต่อมาพระเจ้าพิมพิสารทรงมอบราชสมบัติ จัดการพระราชพิธีราชาภิเษกให้พระราชโอรสอชาตศัตรูมงกุฎราชกุมารขึ้นครองราชสมบัติตามพระราชประสงค์ สืบสันตติวงศ์ต่อไป

พระเจ้าอชาตศัตรูเมื่อได้ราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วก็ทรงเห็นว่า พระราชบิดาของพระองค์อยู่นอกราชสมบัติ สิ้นพระราชอำนาจในแผ่นดินแล้ว แต่อาจกลับคืนขึ้นได้อีก เพราะข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนยังจงรักภักดีอยู่ จำต้องจัดการประหารเสียให้เด็ดขาด เวลานี้ เป็นโอกาสเหมาะดี ตรัสบัญชาให้จับพระราชบิดาขัง ให้ทำการควบคุมกันอย่างแน่นหนา ตรัสบัญชาให้ทำการทรมานพระราชบิดาโดยประการต่าง ๆ ในที่สุดก็ให้เอามีดกรีดฝ่าพระบาทไม่ให้ทรงเดินได้ และไม่ให้เสวยพระกระยาหารจนสวรรคต การกระทำของพระเจ้าอชาตศัตรูด้วยความพยายามเพื่อจะปลงพระชนม์พระราชบิดา ต้องการราชสมบัติ จนสำเร็จถึงที่สุด พระราชบิดาสวรรคตนี้ ได้ระเบิดไหลรั่วแพร่ออกไปในหมู่ประชาชนทั่วพระมหานครราชคฤห และจังหวัดราชอาณาจักรมคธ พร้อมกับการกระทำโลหิตุปบาทในพระพุทธองค์ของพระเทวทัต เรื่องสวรรคต ของ พระเจ้า พิมพิสารนอก ราชสมบัติ และเรื่อง กระ ทำโลหิตุปบาทแด่ พระพุทธองค์ เหตุการณ์ทั้ง ๒ ได้แพร่สพัดออกไปพร้อมกัน มหาชนพลเมืองพากันเคียดแค้นเกลียดชังพระเจ้าอชาตศัตรูว่าเป็นกษัตริย์อธรรม น้ำใจบาปหยาบช้า กล่าวหาว่าให้ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารพระราชบิดาของพระองค์เอง เพราะทรงคบค้ากับพระเทวทัตภิกษุพาลใจบาปผู้มุ่งร้าย คิดปลงพระชนม์แห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กระทำโลหิตุปบาทแด่พระพุทธองค์ อชาตศัตรูไม่สมควรแก่ราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินในประเทศมคธ พากันกล่าวเหยียดหยามหมิ่นพระบรมเดชานุภาพนานาประการ พร้อมกับการแช่งด่าพระเทวทัตระคนปนกันไป พยายามคุมกำลังจะลุกฮือขึ้นฉุดออกจากราชบัลลังก์เป็นกษัตริย์นอกราชสมบัติ

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงตกพระทัย ทรงหวาดหวั่นต่อภัยอันใหญ่ยิ่งนี้มาก ตรัสบัญชาให้เชิญชีวกโกมารภัตเข้าเฝ้า ทรงขอความช่วยเหลือ ชีวกโกมารภัต ทูลสรรเสริญยกย่องพระพุทธคุณโดยอเนกประการยืดยาวมาก เพื่อปลูกพระทัยของพระเจ้าอชาตศัตรูให้เกิดศรัทธา-ปสาทะในพระพุทธองค์ จะได้ทรงเห็นพระคุณขะมักเขม้นในการที่จะเสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธองค์โดยด่วน และทูลว่า "ประชาชนพลเมืองมคธทั้งประเทศ ย่อมเคารพนับถือพระพุทธองค์เป็นสรณะที่พึ่งอันแรงกล้าน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ถ้ารีบเสด็จเข้าเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสียโดยเร็วแล้ว เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่า เหตุการณ์คือความกำเริบของพลเมืองจะสงบลงได้มากหรือหมดเลยก็ได้ หากจะเหลืออยู่บ้างก็คอยคิดจัดการแก้ไขกันต่อไปในภายหลัง แต่ก่อนอื่นอันเป็นกิจที่จะพึงกระทำก็คือรีบเสด็จเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสียโดยเร็ว"

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงพอพระทัย ทรงรับจะปฏิบัติตาม ตามคำแนะนำ ตรัสบัญชาให้ชีวกโกมารภัตจัดการเตรียมการเสด็จในตอนค่ำคืน เวลานั้นพระพุทธองค์เสด็จประทับอยู่ ณ วัดชีวกกัมพวนารามของชีวกโกมารภัต

ชีวกโกมารภัตเอกอัครมหาอำมาตย์ จัดการเสด็จพระราชดำเนินโดยพระเกียรติยศอันใหญ่ยิ่งพิเศษแปลกประหลาดมากกว่าทุกคราว และจัดการคุ้มครองป้องกันองค์พระมหากษัตริย์อชาตศัตรูราชด้วยกำลังทหารอย่างแข็งแรง วางทหาร ๒ ข้างทางเสด็จซ้ายขวา ข้างละ ๗ แถว คัดเลือกแต่เฉพาะสันทัดในเพลงอาวุธเท่านั้น เกรงประชาชนพลเมืองจะรกล้อมเข้ามา เสด็จออกเวลาประมาณ ๒ ทุ่ม ทรงช้างพระที่นั่งเป็นราชพาหนะ ชีวกโกมารภัต เอกอัครมหาอำมาตย์เป็นผู้นำเสด็จ

เมื่อเสด็จถึงหน้าวัดอัมพวัน เกิดการชลุกชลักกันขึ้นนิดหน่อย ด้วยความเงียบสงัดในวัดแม้ว่ามีพระสงฆ์ในวัดตั้งพันรูป พระเจ้าอชาตศัตรูทรงสงสัยทรงระแวงว่า ชีวกโกมารภัตจะคิดการกบฏชิงราชสมบัติ ให้ทรงหวาดหวั่นไม่กล้าเสด็จเข้าไปในวัด แต่ชีวกโกมารภัตพยายามทูลแก้การทรงระแวงภัยนั้นให้ตกไปได้ จึงทรงยอมเสด็จเข้าไป

เมื่อเสด็จถึงทรงนมัสการพระพุทธองค์โดยความเคารพแล้ว พระพุทธองค์ก็ตรัสปฏิสัณฐานเพื่อเปิดทางความสนิทคุ้นเคย กำจัดความกระดากขวยเขินแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสถามพระพุทธองค์ถึงสามัญผล คือ ผลของความเป็นสมณะ หรือผลของการบวชว่า การบวชเป็นสมณะได้ประโยชน์อะไร ปัญหานี้ส่อให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ผู้ตรัสถามห่างไกลจากพระพุทธศาสนามาก ไม่ได้ประโยชน์อะไรเลยในการที่ทรงคบค้ากับพระเทวทัต

ความเป็นสมณะหรือเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา มิได้หมายความเพียงแต่ครองผ้าเหลือง นุ่งเหลืองห่มเหลืองเท่านั้น ต้องมีวัตตปฏิบัติ เครื่องซักฟอกเช็ดล้างขัดเกลาจิตใจเป็นสำคัญ วัตตปฏิบัตินั้นเรียกสั้น ๆ ว่าพระธรรมวินัย หรือไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

กล่าวโดยพิศดารก็คือ มรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ตั้งใจปฏิบัติด้วยอาการ ๔ สุปฏิปนฺโน ปฏิบัติดี อุชุปฏิปนฺโน ปฏิบัติตรง ๆ ญายปฏิปนฺโน ปฏิบัติเพื่อนิพพาน ความสิ้นกิเลศ และทุกข์ทั้งปวง สามีจิปฏิปนฺโน ปฏิบัติน่าเคารพนับถือให้เกิดความเคารพนับถือแด่ประชุมชน ไม่ทำตนให้เป็นศัตรู เป็นกัลยาณมิตรของโลก ไม่เป็นภัยอันตราย ไม่เป็นที่น่าเกลียดกลัวของประชุมชน เช่นนี้ ความเป็นสมณะจึงจักเกิดผลดี

พูดย่อ ๆ สั้น ๆ อีกที ก็ควรจะว่า พวกสมณะหรือพวกพระ เป็นคนพวกบริสุทธิ์ เพราะปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ มักน้อยเอาแต่น้อย ๆ พอบริหารชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น เป็นมิตรของโลก ไม่ใช่ศัตรูของโลก เพราะไม่เบียดเบียนใครแม้สัตว์เล็กน้อย

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงผลแห่งความเป็นสมณะในพระพุทธศาสนาเริ่มต้นตั้งแต่ได้ศรัทธาปสาทะความเชื่อถือเลื่อมใส และความเคารพนับถือจากประชาชนแล้ว อุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานเภสัช ได้ความสะดวกเยือกเย็นจิตใจบริสุทธิ์เข้าไปเป็นชั้น ๆ เป็นลำดับ ๆ ตามกำลังการปฏิบัติที่ไม่ถอยหลัง เหมือนคนซักฟอกเนื้อผ้าที่เปรอะเปื้อนด้วยมลทิน อาศัยความเพียรพยายามจนกระทั่งถึงพระอรหัตตผลจนสำเร็จกิจเป็นวิมุตตินิพพานเป็นที่สุดจัดเป็นสามัญญผล คือ ผลแห่งความเป็นสมณะในพระพุทธศาสนาทรงแสดงประทานแด่พระเจ้าอชาตศัตรูมหาราชแห่งประชาชาติมคธ

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาสามัญญผลจบลงแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูไม่ได้ทรงสำเร็จมรรคผลอะไร เป็นแต่เพียงเกิดศรัทธาปสาทะทรงเชื่อถือเลื่อมใสในพระรัตนตรัยและทรงชื่นชมยินดีในพระธรรมเทศนาเท่านั้น

การที่ไม่ได้ทรงได้มรรคผลเมื่อจบพระธรรมเทศนาลงนั้น เข้าใจกันมาว่าเพราะโทษที่ทรงกระทำปิตุฆาตปิดกำบังเสียเป็นนิวรณ์สิงอยู่ไม่รู้หาย

ต่อจากพระธรรมเทศนาจบแล้ว มหาราชอชาตศัตรูทรงรู้สึกสำนึกพระองค์ถึงปิตุฆาตที่ทรงกระทำ อันเป็นความผิดที่ร้ายแรงใหญ่หลวง เป็นนิวรณ์ประจำพระหฤทัยคอยกระซิบทักท้วงอยู่เสมอไม่รู้หาย พระองค์ทรงเห็นอุบายว่า จะต้องเปิดเผยโทษความผิดอันร้ายแรงนี้แด่พระพุทธองค์เสียเห็นจะดี เป็นวิถีทางจะเบาบางลงได้บ้าง ทรงคิดแล้วทรงเปลี่ยนพระอิริยาบทประทับทรงนั่งกระโย่งพระบาทประนมพระหัตถ์ถวายบังคม ทูลขออัจจโยโทษ ต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า อจฺจโย มํ ภนฺเต อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ โยหํ ภนฺเต ปิตรํ ธมฺมิกํ ธมฺมราชานํ อสฺสรํ ยสฺส การณา ชีวิตา โวโรเปสิ ตสฺส เม ภนฺเต ภควา อจฺจยํ อจฺจยโต ปฏิคฺคณฺหาตุ อายตึ สํวราย ดังนี้

แปลว่า "พระเจ้าข้า โทษทับถมข้าพระพุทธเจ้า โดยอำนาจพาลเกะกะ โดยอำนาจความหลงไม่รู้ผิดชอบ โดยอำนาจอกุศลจิตคิดการผิดธรรม พระเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าใช้ให้คนปลงพระชนม์พระราชบิดา ผู้มีพระทัยเป็นธรรม ครองราชสมบัติเป็นธรรมเพื่อราชสมบัติ พระ

พุทธองค์จงทรงพระกรุณาโปรดรับโทษของข้าพระพุทธเจ้า ให้ข้าพระพุทธเจ้าพ้นโทษ ข้าพระ-พุทธเจ้าจะตั้งใจระมัดระวังไม่ทำความชั่วอย่างใด ๆ ต่อไป"

เมื่อพระมหากษัตริย์อชาตศัตรูทูลขอประทานอจฺจโยโทษจบลง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรับฟังการขอประทานอจฺจโยโทษนั้นด้วยพระวาจา ตรัสตอบว่า "มหาบพิตรให้คนปลงพระชนม์พระราชบิดาผู้มีพระทัยเป็นธรรมเพื่อราชสมบัติเป็นความผิดอย่างร้ายแรง มีโทษใหญ่หลวง ทรงรู้สึกสำนึกพระองค์แล้ว ทรงแสดงเปิดเผยซึ่งความผิดนั้นไม่ปิดบัง เป็นวิถีทางระเบียบอย่างที่ดีในธรรมวินัยศาสนาของเรา มหาบพิตร จงตั้งพระทัยระมัดระวังอย่างทรงกระทำกรรมใด ๆ ซึ่งเป็นความชั่วเช่นนั้นต่อไปอีก"

พระเจ้าอชาตศัตรูมหาราชทรงแสดงพระองค์เป็นพุทธมามกะ จนตลอดพระชนม์ชีพแล้วกราบถวายบังคมลาพระพุทธองค์ เสด็จกลับเข้าพระราชนิเวศน์วังหลวงพร้อมด้วยอำมาตย์ราชบริพารโดยพระเกียรติยศอันใหญ่ยิ่ง ปลอดภัยเป็นสวัสดิภาพ ฯ

ประชาชน พลเมืองที่ พากัน เคียดแค้น เกลียดชัง ต่อพระองค์ พระมหากษัตริย์ อชาตศัตรูมหาราช คิดคุมกำลังก่อการจลาจลจุกฮือขึ้นล้มราชบัลลังก์นั้นก็สงบเงียบไปในที่ทั่ว ๆ ไป เพราะการเสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ขอประทานอจฺจโยโทษ และแสดงพระองค์เป็นพุทธมามกะของพระมหากษัตริย์อชาตศัตรูนั้น มหาชนชาวพระนครราชคฤหได้ทราบกันทั่วถึง นับว่าเหตุการณ์อันร้ายแรงน่าหวาดเสียวสงบกันลงได้ เพราะอาศัยอุบายของชีวกโกมารภัต เอกอัครมหาอำมาตย์ผู้เดียวที่ชักนำพระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จเข้าเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ชีวกโกมารภัตไม่ใช่จะมีเกียรติคุณดีแต่เฉพาะการเป็นแพทย์หมออย่างเดียวเท่านั้น ย่อมมีเกียรติคุณดีในทางราชการแผ่นดินอีกด้วยนานาประการดังที่ยกมาว่านี้ ฯ

ชีวกโกมารภัตทูลขอไม่ให้บวชคนมีโรคติดต่อ

ในยุคหนึ่งได้เกิดโรคสกปรก โรคร้ายแรง โรคติดต่อขึ้นในพระมหานครราชคฤหได้ระบาดไปทั่วกรุง ตลอดถึงจังหวัดที่ใกล้เคียง โรคติดต่อนั้นระบุว่า กุฏฐํ ขี้เรื้อน คณฺโฑ ฝีหรือฝีดาษ กิลาโส ขี้กลาก โสโส ไข้มองคร่อ อปมาโร ลมบ้าหมู ชักเป็นคราว ๆ (การแปลชื่อโรคจากภาษามคธออกเป็นภาษาไทยนี้ ความหมายในครั้งนี้จะให้ตรงตามความหมายในครั้ง

นั้นได้ยาก เพราะเป็นกาลนานไกลประมาณสองพันปีเศษแล้ว ถือเอาแต่ใจความว่า โรคผิวหนัง โรคร้ายแรงที่ติดต่อได้ก็แล้วกัน) รวมเป็นโรค ๕ อย่างดังว่านั้น

เมื่อโรค ๕ ประการนี้ระบาดมากขึ้น ชีวกโกมารภัจก็ปล้ำป้องกันและปล้ำบำบัดรักษามาก หนักไปใน ๒ ด้าน คือ ด้านหนึ่งภายในพระราชสำนัก อีกด้านหนึ่งเป็นฝ่ายพระภิกษุสงฆ์ แต่ฝ่ายด้านประชาชนพลเมืองนั้นย่อหย่อนไป เพราะคนเจ็บป่วยภายในพระราชสำนักก็ดี พระภิกษุสงฆ์เจ็บป่วยในคณะสงฆ์ก็ดี เป็นธุรกิจของชีวกโกมารภัจโดยตรงจะย่อหย่อนไม่ได้ ถึงแม้ว่าด้านประชาชนมีผลประโยชน์แก่เขามากด้วยค่าจ้างรักษาก็จริงอยู่ แต่ก็จำเป็นต้องย่อหย่อน เพราะจะเสียความสัตย์ เป็นคนเห็นแก่ลาภไป ส่วนเมตตากรุณาที่จะให้คนหายป่วยเจ็บนั้นเป็นธรรมประจำสันดานของชีวกโกมารภัจอยู่ แต่จะทำให้สมบูรณ์ได้ยาก เพราะเหลือบ่ากว่าแรง ประชาชนเล่า ส่วนมากย่อมไว้วางใจเชื่อถือความสามารถของนายแพทย์ชีวกโกมารภัจคนเดียว แพทย์หมออื่น ๆ แม้มีอยู่มากก็ไม่มีใครนิยมชมชอบ ฯ

อาศัยเหตุดังว่ามานั้น คฤหัสถ์ชนบางคนที่เป็นโรคอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๕ ประการนั้นก็เกิดคิดอุตริขึ้นเข้าบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้รับการบำบัดรักษาจากนายแพทย์ชีวกโกมารภัจได้ความสะดวกดี เมื่อได้รับการบำบัดรักษาจากชีวกโกมารภัจสมความปรารถนา โรคหายเป็นปกติดีแล้ว ก็ลาสิกขาสึกออกมาเสีย เพราะจุดประสงค์ในการบวชต้องการเพียงเท่านั้น

เมื่อคนหนึ่งทำได้มีผลดี คนอื่น ๆ ที่เป็นโรคเช่นนั้นก็เอาอย่างเข้าบวชบ้าง พระภิกษุที่เป็นโรคติดต่อดังว่านั้น ก็ยิ่งมีจำนวนมากสูงขึ้นทุกวันในหมู่สงฆ์ ทำให้ติดต่อกันขึ้นลามปามเลอะเทอะไปหมดในคณะสงฆ์

ชีวกโกมารภัจจับได้โดยเห็นคนบวชเป็นภิกษุกันมาก และสึกมาก บวชมาก แต่สึกเร็ว เกิดความสงสัย วันหนึ่งชีวกโกมารภัจจับมือนายทิดที่สึกใหม่คนหนึ่ง ถามความประสงค์ในการบวชว่า บวชเพื่ออะไรจึงสึกเร็วนัก นายทิดคนนั้นก็ตอบชี้แจงให้ฟังแจ่มแจ้งชัดเจน ได้ความว่า บวชเพื่อได้รับการรักษาโรคเท่านั้น โรคหายแล้วก็ต้องสึก จะบวชอยู่ทำอะไร เป็นอย่างนี้กันทั้งนั้น

ชีวกโกมารภัจทราบเรื่องแล้ว ร้องว่าอุ๊บะ เล่นแบบนี้แย่ล่ะวะกู คณะสงฆ์ก็จะงอมแงมเป็นแมวตกน้ำไปหมด ต้องวิกัปเรื่องนี้ไว้ในใจก่อน เมื่อได้โอกาสเวลาเหมาะ ชีวกโกมารภัจเข้าเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทูลเล่าเหตุการณ์ที่คนมีโรคติดต่อประการใดประการหนึ่ง

ใน ๕ ประการนั้นเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาดังที่ได้สอบสวนมาแล้วให้ทรงทราบ แล้วทูลถวายความเห็นว่า "ควรที่ฝ่าพระบาททรงวางบทบัญญัติห้ามเสีย ไม่ให้สงฆ์บวชคนมีโรคเช่นนั้น ข้าพระพุทธเจ้าตั้งใจมาจะทูลขอไม่ให้บวชคนเช่นนั้น ขอจงทรงพระกรุณาโปรดประทานแก่ข้าพระพุทธเจ้าเถิด พระเจ้าข้า"

พระพุทธองค์ตรัสว่า "ชอบแล้ว เราจักห้ามตามความประสงค์ของท่าน เป็นความเสียหายในหมู่สงฆ์มากจริงอย่างว่า"

เมื่อชีวกโกมารภัตกราบถวายบังคมลากลับแล้ว สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสบัญชาให้ประชุมพระภิกษุสงฆ์ แล้วเสด็จเข้าประทับในที่ชุมนุมสงฆ์ ทรงแสดงโทษคนที่มีโรคติดต่อ ๕ ประการ แม้ประการใดประการหนึ่งเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระศาสนาพากันลามปามติดต่อเลอะเทอะ แล้วทรงวางบทบัญญัติห้ามเด็ดขาดเป็นอันตรายิกธรรมขัดต่อความเป็นภิกษุ ไม่ให้สงฆ์หรือภิกษุรูปใดรูปหนึ่งรับบวชเข้าไว้อีกตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นไป ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนจัดว่ามีโทษเป็นอาบัติตามพระพุทธบัญญัตินั้น แล้วเลิกประชุม เสด็จกลับ โดยประการดังนี้

ชีวกโกมารภัตทูลถามเรื่องอุทิศมังสะ

ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ ชีวกัมพวนาราม คือ วัดสวนมะม่วงของนายแพทย์หลวงชีวกโกมารภัต พระมหานครราชคฤห ครั้งนั้น วันหนึ่งชีวกโกมารภัตเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบถวายบังคมแล้วดูท่าที เมื่อได้โอกาสจึงทูลถามพระพุทธองค์ว่า "มีเรื่องน่าสงสัยพระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าได้ยินได้ฟังมานานแล้ว เขาพูดกันอย่างนี้ว่า มากคนด้วยกันฆ่าสัตว์อุทิศเจาะจงถวายพระสมณะโคดม และพระสมณะโคดมก็ทราบเรื่องดีอยู่ว่าเขาฆ่าเพื่อตน แล้วก็เสวยเนื้อสัตว์นั้นทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่าเขาฆ่าเพื่อตนดังนี้ คำพูดอย่างนี้ถูกหรือผิดตรงตามพระพุทธประสงค์หรือไม่ เป็นธรรมหรือผิดธรรม เป็นการกล่าวตู่พระพุทธองค์หรือไม่ ข้าพระพุทธเจ้าสงสัย เกิดเป็นนิวรณ์กลัดกลุ้มสุมใจของข้าพระพุทธเจ้ามานานแล้ว ขอประทานพระกรุณาโปรดเฉลยให้แจ่มแจ้งเถิดพระเจ้าข้า" พระพุทธองค์ตรัสตอบชีวกโกมารภัตว่า "คำพูดอย่างนั้นไม่เป็นธรรมเสียเหตุผล ผิดไม่ตรงตามความมุ่งหมายของเรา เป็นการกล่าวตู่เราอย่างแท้จริง ชีวกตั้งใจฟังกำหนดจดจำให้ดีนะ เนื้อสัตว์ที่ไม่บริสุทธิ์พระภิกษุไม่ควรฉันมีอยู่ ๓ คือ ได้เห็น ได้ยิน และสงสัยดังนี้ ที่ว่าได้เห็น คือ เห็นเขากำลังฆ่าสัตว์

อุทิศเพื่อตน ที่ว่าได้ยิน คือ ได้ยินเขาพูดกันว่าจะฆ่าสัตว์อย่างนี้อย่างนั้นอุทิศเพื่อตน ที่ว่าสงสัย คือ สงสัยไปว่าเขาจะฆ่าอุทิศเพื่อตน เนื้อสัตว์ ๓ อย่างนี้เป็นเนื้อไม่บริสุทธิ์ ภิกษุไม่ควรฉัน ถ้าขืนฉันเข้าไปต้องเป็นอาบัติโทษตามที่เราบัญญัติไว้

เนื้อสัตว์ที่บริสุทธิ์ ภิกษุควรฉันได้นั้นมีอยู่ ๓ อย่าง คือ ที่ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้รังเกียจสงสัย เนื้อสัตว์บริสุทธิ์อย่างว่านี้ภิกษุฉันได้ไม่มีโทษ พ้นจากโทษตามที่เราบัญญัติไว้ ชีวก ภิกษุในศาสนาของเรา บรรดาศิษย์สาวกของเรา ย่อมมีพรหมธรรมประจำจิตใจ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นอโนทิสสผรนา แผ่ไปในหมู่สัตว์ทั่วสากลโลกธาตุโดยไม่เจาะจงใครผู้หนึ่งผู้ใด เสมอภาคหมด ไม่เบียดเบียนใคร ไม่ก่อเวรกับใคร เที่ยวสัญจรไปในที่ต่าง ๆ เมื่อทายกคนใดคนหนึ่งได้เห็น เกิดมีจิตเลื่อมใสศัทธาปรารถนาจะบริจาคทานจะถวายภัตตาหาร นิมนต์พระภิกษุนั้นไปฉันภัตตาหารในบ้าน เธอรับนิมนต์แล้วก็ไปฉันตามเจตจำนงของทายก ทายกนั้นเลี้ยงดูด้วยภัตตาหารอย่างประณีตก็ดี พระภิกษุนั้นมิได้คิดเพลิดเพลินกำเริบเสิบสานต์ในรสอาหารว่า วันนี้อร่อยดีจริง หมูเห็ดเป็ดไก่ปูปลาน่ากิน ปรุงด้วยฝีมืออันชำนาญดีใจจนพูดพล่าม ทำอย่างไรหนอจึงจะได้กินอย่างนี้ทุกวันเสมอไป อาการอันลามกอย่างนี้ไม่มี หากได้รับการเลี้ยงดูด้วยภัตตาหารอันเลวทรามเล่า ก็มิได้คิดเสียอกเสียใจว่า วันนี้โชคไม่ดี นี่อาหารของคนป่า คนคงจะฉันเข้าไปได้หรือ ขออย่าให้พบอย่างนี้ต่อไปอีกเลย อาการอย่างนี้ก็ไม่มีแก่ภิกษุนั้น พระภิกษุนั้นทำในจิตคิดว่าประโยชน์ของอาหารก็เพื่อยังชีวิตให้เป็นไปได้เท่านั้น เขาเลี้ยงดู เขาให้อย่างไร เราก็กินอย่างนั้น ปรปฏิพทฺธาเม ชีวิกา ชีวิตของเราอาศัยคนอื่นดังนี้ ชีวก อย่างที่ว่ามานั้น ภิกษุนั้นจะเสียพรหมธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ได้หรือ และจะจัดว่าเบียดเบียนตนและเบียดเบียนคนอื่นได้หรือ"

ชีวกโกมารภัตทูลว่า "ไม่ได้พระพุทธเจ้าข้า" พระพุทธองค์ตรัสต่อไปว่า "พระภิกษุนั้นฉันอาหารบริสุทธิ์แล้วไม่มีโทษ ไม่เสียคุณสมบัติ คือ พรหมธรรมไปได้เลย ชีวก ผู้ฆ่าสัตว์อุทิศต่อเราตถาคตและศิษย์สาวกของเราตถาคตจะต้องพบเห็นอาการที่เป็นบาปไม่สมควร ๕ อย่าง คือ เวลาจับสัตว์มีด สัตว์นั้นย่อมตกใจเป็นทุกข์นี้อย่างหนึ่ง เวลานำสัตว์มา สัตว์นั้นย่อมตกใจเป็นทุกข์นี้อย่างหนึ่ง เวลาสั่งให้ฆ่าสัตว์นั้นย่อมตกใจเป็นทุกข์นี้อย่างหนึ่ง เวลาฆ่าสัตว์นั้นย่อมตกใจเป็นทุกข์นี้อย่างหนึ่ง เวลาที่เราตถาคตก็ดี ศิษย์สาวกของเราตถาคตก็ดี ฉันเนื้อสัตว์นั้นนี้อย่างหนึ่ง ล้วนเป็นอาการแห่งบาปไม่สมควรทั้งนั้น คำพูดที่กระฉ่อนไปในที่ต่าง ๆ ซึ่งท่านจำมาถามนั้น เป็นคำพูดผิดไม่ตรงตามความหมายของเรา เป็นคำพูดที่เสียเหตุผล ไม่เป็น

ธรรมไม่เป็นสุภาษิต เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องนี้จบลงแล้ว ชีวกโกมารภัจสรรเสริญพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงเหมือนแสงประทีปส่องทาง แจ่มกระจ่างในใจสิ้นความสงสัย มีใจเบิกบานสำราญรื่น กราบลงแทบพระบาทยุคลทั้งคู่ นึกถึงธุรกิจที่จะต้องทำแล้ว กราบถวายบังคมลากลับสู่นิเวสน์สถานแห่งตน ฯ

ชีวะประวัติ ของ บรมครูแพทย์ ชีวกโกมารภัจ ที่ประกอบอยู่ใน หนังสือคัมภีร์ พระพุทธ-ศาสนามีมาก ที่ยกมาแสดงนี้ เพียงเท่าที่พบเห็นด้วยความพยายามอันน้อยของพระอริยเมธี ป. ๙ วัดสัมพันธวงศ์เท่านั้น เข้าใจว่าจะยังมีอยู่มาก เพราะทางมา มีมาได้หลายทาง คือ มาทางพระสุตตันตปิฎกก็มี ทางพระวินัยปิฎกก็ได้ และคัมภีร์อรรถกถาก็มาก ยุติเอาเพียงเท่านี้ที่ หากค้นพบได้ดี ๆ น่าฟัง ค่อยเพิ่มเติมเอาเมื่อพิมพ์ต่อไปภายหน้า ครั้งนี้แม้จะไม่หมดสิ้นก็ตาม ก็เป็นทางให้ผู้ที่สนใจเรื่องบรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัจได้ทราบดีพอแก่ความต้องการเหมือนกัน ต่อไปหากจะเพิ่มมาอีกก็เท่านั้นเอง อ่านแล้วสรุปความลงว่า ชีวกโกมารภัจเป็นคนสำคัญคนหนึ่งครั้งพุทธกาล เป็นคนดีมั่นคงในศีลธรรม ซื่อสัตย์สุจริตปัญญาดี มีความสามารถในกิจกรรม รู้วิชาแพทย์ดีเยี่ยม ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติและพระพุทธศาสนาดีมาก ทั้งในด้านการแพทย์เยียวยารักษาโรค และทางราชการแผ่นดิน ดังที่ปรากฏแล้ว น่าเคารพนับถือบูชา ควรถือเอาเป็นทิฏฐานุคติ ตัวอย่างไว้ประพฤติตามสืบอนุสนธิของคนดีต่อ ๆ ไป โดยประการดังนี้.

เปมงฺกโรภิกฺขุ

วัดบรมนิวาสม์วรวิหาร
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๑

บันทึกประวัติชีวิตตอนบั้นปลาย

ของ

บรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัต

โดยเหตุที่เรื่องราวของบรมครุแพทย์ ชีวกโกมารภัต เท่าที่ได้ปรากฏ อยู่ตาม พระสูตรต่าง ๆ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนา ซึ่งท่านเจ้าคุณอริยเมธีได้รวบรวมค้นคว้า และท่านมหาเปรม เปมังกโรภิกขุ ได้เรียบเรียง ผู้ที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้ได้ผ่านมาแล้วไม่มีตอนใดปรากฏประวัติชีวิตบั้นปลายของท่านว่า หลังจากพระพุทธองค์ได้ทรงพระประชวร เสด็จสู่พระปรินิพพานและหลังจากถวายพระเพลิงแล้ว ท่านได้ไปอยู่ที่ใด? ทำอะไรบ้าง? และได้สิ้นอายุขัยไปเมื่อใด? ถ้าหากจะปล่อยให้เรื่องนี้ขาดตอนหายไปเฉย ๆ จะทำให้เรื่องนี้ขาดความสมบูรณ์ไป

เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ เวลา ๑๙.๓๐ น. อาตมาภาพจึงได้ทำพิธีอัญเชิญพระวิญญาณของบรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัต เข้าประทับร่างทรง พ.ต.ต. ทวี จำรูญจันทร์ ซึ่งท่านผู้อ่านได้รู้เรื่องดีแล้วจากบันทึกปฐมเหตุที่อาตมาภาพได้พบกับท่าน ได้ปั้นพระรูปของท่านและทำการหล่อจนเป็นผลสำเร็จ เพื่อขอทราบชีวิตประวัติบั้นปลายของท่าน นำมาพิมพ์รวมกับเรื่องนี้ให้สมบูรณ์ การขอทราบชีวิตบั้นปลายของบรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัต ได้บันทึกเสียงไว้เป็นหลักฐาน อาตมภาพได้จัดการถอดเรื่องราวจากเสียงที่บันทึกไว้ เป็นลายลักษณ์อักษรด้วยข้อความซึ่งเป็นคำพูดของท่านเองทั้งสิ้น มิได้แต่งเติม หากได้ตัดข้อความบางตอนซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับประวัติชีวิตของท่านเท่านั้น (ผู้ใดสนใจต้องการฟัง จะฟังได้ในคราวเทศกาลที่วัดมีงาน)

เมื่อพระวิญญาณบรมครุแพทย์ชีวกโกมารภัตได้เข้าประทับร่างทรงแล้ว อาตมภาพได้ชี้แจงแก่ท่านว่า อาตมภาพได้รวบรวมเรื่องราวของท่านที่จะค้นหาได้จากพระไตรปิฎกหลายเรื่องหลายตอนเรียบเรียงแล้วเสร็จ แต่เมื่อได้อ่านพิจารณาดูแล้ว ปรากฏว่ามีแต่ชีวิตบั้นต้นและบั้นกลาง ส่วนชีวิตบั้นปลายนั้นไม่ปรากฏว่าท่านได้อยู่ ณ ที่ใด? ทำอะไรบ้าง? และสิ้นอายุขัยไปเมื่อใด? และเท่าที่อาตมภาพได้ทราบมาว่า สมเด็จพระพุทธองค์ได้ทรงเสวยพระกระยาหาร (เนื้อสุกรอ่อน) ที่นายจุนทะกัมมารกบุตรได้ทูลถวายพระองค์แล้ว พระองค์ได้ทรงพระประชวรพระโรคโลหิตปักขันธิกาพาธจนถึงพระปรินิพพาน ขณะที่พระองค์ทรงประชวรอยู่นั้น ท่านได้เข้าเฝ้า

พระองค์ทูลถวายพระโอสถ แต่พระองค์ไม่ยอมเสวย ท่านได้มีความเสียใจ ได้เอาพระโอสถนั้นจำเริญลงในน้ำ และได้เกิดความมหัศจรรย์ คือ น้ำได้เดือดและพลุ่งขึ้นถึงหนึ่งชั่วลำตาล เรื่องนี้มีปรากฏอยู่ในตำนานของแพทย์แผนโบราณ ดังนี้จะจริงเท็จอย่างไร ?

อาตมภาพยังมีความสงสัยอีกข้อหนึ่งว่า ที่กล่าวกันว่า พระกระยาหารที่นายจุนทะได้ทูลถวายสมเด็จพระพุทธองค์นั้นเป็นเนื้อสุกรอ่อน แต่เมื่อครั้งอาตมภาพได้ไปยังการประชุมพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ครั้งที่ ๔ ณ กรุงกัฏมัณฑุ ประเทศเนปาล เดินทางจากประเทศไทยเมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙ โดยเครื่องบิน ณ ท่าอากาศยานดอนเมือง และได้ท่องเที่ยวศึกษาหาความรู้เรื่องพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียด้วย กลับถึงประเทศไทยเมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๐ อาตมภาพได้พบกับท่านมหาเถระอัมริตนันทะ แห่งประเทศเนปาล ซึ่งได้สืบเชื้อสายศากยวงศ์เดียวกันกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาจนกระทั่งบัดนี้ และได้ทราบว่าในราชตระกูลนับแต่โบราณกาลมาจนบัดนี้ ไม่มีผู้ใดได้เสวยเนื้อสัตว์เลย และได้ทราบมาอีกว่า ที่กล่าวกันว่าพระกระยาหารที่สมเด็จพระพุทธองค์ทรงเสวยนั้น เป็นเนื้อสุกรอ่อน ความจริงคือเห็ดหมูอ่อน (สุกรมัทวะ คือ เห็ดหมูมีลักษณะขาวเนื้ออ่อนและมีรสหวาน หมูชอบกิน) ซึ่งฟังดูแล้วผิดกันมาก ความจริงในข้อนี้เป็นอย่างไรแน่ ขอได้ตอบโดยลำดับ อาตมภาพจะได้บันทึกเลี้ยงไว้

บรมครูแพทย์ชีวกโกมารภัตได้กล่าวแก่อาตมภาพว่า "เราเป็นลูกที่เขาเก็บเอามาเลี้ยงไม่มีความสำคัญอย่างไร โลกจะต้องสนใจรู้ประวัติของเราไปทำไม ?"

อาตมภาพได้ตอบชี้แจงแก่ท่านว่า บรรดาพุทธบริษัททั้งหลายรวมทั้งผู้ที่อยู่ในประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นที่กำเนิดของท่าน กับบรรดาแพทย์ต่าง ๆ ซึ่งต้องยกย่องเคารพนับถือท่านในฐานะบรมครูทางการแพทย์ และทำการสักการะบูชาอยู่ทุกวันนี้ ย่อมต้องประสงค์จะได้ทราบทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาตมภาพมีความเคารพในวิทยาการทางแพทย์ของท่าน และท่านได้ให้คำแนะนำและความรู้ในการรักษาโรคหลายอย่างหลายประการ มีความต้องการอย่างยิ่งที่จะได้ทราบไว้ และนำไปพิมพ์ต่อท้ายเรื่องราวของท่านที่ได้รวบรวมมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ให้เรื่องครบถ้วนสมบูรณ์ ทั้งนี้เพื่อเป็นเกียรติประวัติของท่าน และของอาตมภาพด้วย

เมื่ออาตมภาพได้ชี้แจงแล้ว ท่านก็เห็นด้วย และได้บรรยายเรื่องราวต่าง ๆ ในสภาพเป็นจริงครั้งท่านยังมีชีวิตอยู่เมื่อครั้งสองพันห้าร้อยปีก่อนโน้น อาตมภาพได้นำถ้อยคำของท่านเองบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ท่านผู้อ่านจะได้ทราบเรื่องราวต่อไปนี้

บรมครูแพทย์ได้กล่าวเรื่องราวว่า

"เรื่องนี้ ความจริงพระพุทธองค์ไม่เคยตรัสแก่เรา พระองค์ทรงรู้ของพระองค์ด้วยพระองค์เอง ทำไมพระองค์จึงทรงปิดเราผู้เสมือนเป็นลูก เรากับพระอานนท์อยู่กันเพียงสามนะท่านนะ พระองค์ไม่ได้รับสั่งถึงเรื่องการป่วยเจ็บว่าเกิดจากอะไร เรายังมีสติดีอยู่ แต่ได้มาพบเห็นพระองค์ทรงอยู่ในลักษณะเช่นนั้น ก็ให้วิตกกังวลเป็นที่สุด เรารู้ดีว่า พระองค์ไม่ประสงค์จะให้เรารักษา แต่ก่อนร้อนชะไร เราก็ได้ปฏิบัติตัวปฏิบัติใจ ซื่อสัตย์ในพระองค์ (พูดมาถึงตอนนี้ท่านได้ร้องไห้สะอึกสะอื้นน้ำตาไหลอาบแก้มทั้งสองของผู้เป็นร่างประทับทรง) พระองค์ไม่ควรด่วนจากข้าพระพุทธเจ้าไปเสียเลย จะรับสั่งให้ข้าพระพุทธเจ้าทราบสักหน่อย ก็จะทรงอยู่กันต่อไปอีกพระองค์ไม่ควรด่วนจากไปเสียเร็ว ข้าพระพุทธเจ้ามีความสามารถ

เรื่องที่พระพุทธองค์จะเสด็จสู่พระปรินิพพานนั้น สำหรับเราในฐานะที่เป็นแพทย์ประจำพระองค์ พระองค์ไม่ได้รับสั่งว่าเกิดการเจ็บป่วยอย่างใด ทูลถาม ก็ทรงเฉยเสีย รับสั่งแต่ในเรื่องอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่เรื่องสำคัญในขณะนั้น เราได้พิจารณาดูพระวรกายของพระองค์ รู้สึกว่าทรงหมุ่นหมอง ทรงปวดที่พระนาภีมาก สงสัยว่าพระกระยาหารเป็นพิษ แต่พระองค์ก็ยังทรงฝืนพระอิริยาบทเป็นปกติ ไม่ได้รับสั่งถึงเรื่องนี้ เราได้ประกอบพระโอสถถวายให้เสวยเพื่อทดลองดู พระองค์ก็ไม่ยอมเสวย ดูพระองค์ผู้ทรงเสมือนพระบิดาของเรา ดู จะกราบทูลอย่างไร ก็ไม่ยอมเสวย จะกราบทูลอ้อนวอนเท่าใด ก็ไม่ยอมรับสั่ง ทรงเฉยเสีย น่าน้อยอกน้อยใจนักนะท่าน ถ้าพระองค์เสวยพระโอสถเม็ดนั้นก็จะทำให้เรารู้ถึงพระอาการของพระองค์ ยาเม็ดนี้สำคัญนักถ้าพระองค์เสวย พระองค์จะมีพระชนม์ชีพยืนยาวต่อไปอีก ทำไมจึงจะต้องด่วนเสด็จจากลูกไป

เราใจคอไม่สบาย เมื่อพูดถึงตอนนี้ เดี๋ยวนี้เราก็ยังนึกคิดอยู่นะ ทำไมพระองค์ทรงต่อสู้อุปสรรคนานาประการมาได้ เพียงแค่นี้จะทรงพระชนม์ชีพอยู่ต่อไปไม่ได้

ยาเม็ดนี้เรามีความเสียดายมาก แต่เสียดายพระองค์มากกว่า ถ้าพระองค์เสวยสักเม็ดเดียว ก็จะต้องรู้เป็นอย่างแน่แท้ทีเดียว พระบิดาของลูก

เราไปจำเริญยาเม็ดนั้นที่บ่อ คือ ผู้ใดจะใช้ไม่ได้ ยาสำหรับพระองค์ท่าน จึงไปจำเริญเสียในน้ำ น้ำในบ่อเดือดขึ้น มันเดือดขึ้นมา สูงขึ้นมา (ตอนนี้ท่านได้ถามอาตมภาพว่าลำตาลหนึ่งสูงประมาณเท่าใด อาตมภาพตอบท่านว่า สูงประมาณ ๕—๖ วา) มันคงไม่ถึง คงจะไม่ถึงขนาดนั้น แต่เขาประมาณกันช่างเขา เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ แต่ขณะนี้ดูเหมือนไม่มีบ่อเสียแล้ว

(ท่านได้พูดค้างไว้ อาตมภาพได้ชี้แจงแก่ท่านว่า เมื่อครั้งอาตมภาพได้ไปประเทศอินเดียตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ยังได้เห็นบ่อน้ำนั้นที่เมืองกุสินารา เวลานี้รัฐบาลอินเดียได้จัด

การรักษาไว้อย่างดี มีรั้วรอบขอบชิดปิดกั้นไว้ทั้ง ๔ ด้าน ประตูใส่กุญแจมีเจ้าหน้าที่คอยรักษาดูแล เจ้าหน้าที่ได้อธิบายว่า เป็นบ่อน้ำที่พระอานนท์ได้ไปตักน้ำจะถวายสมเด็จพระพุทธองค์เมื่อคราวประชวรก่อนเสด็จสู่พระปรินิพพาน แต่น้ำในบ่อนั้นขุ่น จึงกลับมากราบทูลให้สมเด็จพระพุทธองค์ทรงทราบ สมเด็จพระพุทธองค์ทรงรับสั่งว่าน้ำใสแล้ว ได้ทรงให้พระอานนท์ไปตักมาถวายอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้น้ำใส พระอานนท์จึงได้ตักมาถวายพระพุทธองค์ อาตมภาพได้ขอร้องเจ้าหน้าที่เอาเชือกผูกที่คอขวดแล้วหย่อนลงไปในน้ำในบ่อนั้น ได้มาหนึ่งขวด เพื่อนำมาเป็นอนุสรณ์และเป็นน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ที่อาตมภาพได้เก็บรักษาไว้จนบัดนี้ เมื่อบรมครุแพทย์ได้ฟังอาตม-ภาพชี้แจง ก็ได้พยักหน้ารับทราบ)

บ่อนั้นเป็นน้ำยาวิเศษสำหรับเดี๋ยวนี้และแต่ก่อนนี้ ความจริงเราไม่ได้ไปดูที่นั่นอีกเลย เข้าใจว่าจะไม่มีใครดูแล หรือตื้น หรือไม่มีบ่อ แต่นี่ยังมีบ่ออยู่อีกหรือ คือ ระหว่างที่เราได้จำเริญยาลงไปในบ่อนี้ ปรากฏว่าน้ำในบ่อได้พลุ่งขึ้นมา มองเห็น แต่ก็ไม่ได้คิดถึงเรื่องอื่นอีกนอกจากจะคิดอยู่แต่พระองค์ท่านเท่านั้น ขณะที่น้ำนั้นพลุ่งขึ้นมาก็รู้สึกว่าอัศจรรย์เหมือนกัน แต่ก็รีบไปสนใจในพระองค์เสีย จนกระทั่งพระองค์ไม่มีลม หมดลม อ่อนใจ อ่อนใจ

(พอท่านพูดมาถึงตอนนี้ก็ได้ร้องไห้สะอึกสะอื้น น้ำตาไหลอาบแก้มผู้นั่งเป็นร่างประทับทรง พูดด้วยคำพูดเสียงสั่นสท้าน ช้ำและซาบซึ้งจิตใจ ทำให้จิตใจอาตมภาพเกิดความเศร้าสลดอย่างพูดไม่ถูก อาตมภาพได้พูดปลอบโยนท่านให้คลายความเศร้าโศกว่าเรื่องก็ได้ล่วงเลยไปแล้วถึงสองพันกว่าปี)

มันต้องเสียใจวันยังค่ำ ท่านจะมาปลอบอกปลอบใจเราทำไม อย่าว่าแต่มนุษย์เลย แม้แต่ใบไม้ก็ไม่กระดิก แม้แต่ใบไม้ก็ไม่กระดิก แล้วจะไม่ให้เราเสียใจ

เราได้จัดการเรื่องพระศพของพระองค์เสร็จแล้ว ก็มาคิดว่า ตัวเรานี้สูญสิ้นแล้วทุกสิ่งทุกอย่าง เราหมดทุกอย่าง ไม่มีอะไรเหลือแก่บรรดาผู้ที่อยู่ทั่ว ๆ ไป ไม่รู้ว่าจิตของเราเป็นสถานใด

หลังจากถวายพระเพลิงพระศพแล้ว เราไม่อยากมองหน้าใคร ไม่อยากพบเห็นใคร หลบ! หลบกลับกรุงราชคฤห แล้วเข้าไปอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่งที่เขาคิชกูฏ ทางทิศตะวันออก ถ้ำนั้นชื่อว่า ถ้ำเขาคิชกูฏ ไม่ได้ออกมาอีกเลย ไม่รู้ว่ากี่วันกี่เดือนกี่ปี ไม่ออกมา ใครรู้ก็ไปหาโดยมากมนุษย์ผู้เห็นแก่ตัว เราไม่เกลียดดอก แม้เราหลบไปอยู่ในนั้นซึ่งไม่มีใครรู้ ก็พยายามไปหา เพราะเขาเหล่านั้นกลัวว่าจะตาย จนกระทั่งเราเสียไม่ได้ก็ต้องรักษาเยียวยาให้เขาไป

พระอานนท์ก็ไม่ทราบว่าเราเข้าไปอยู่ในถ้ำนั้น เราอยู่แต่ผู้เดียว ไม่มีผู้ใดปรนนิบัติเรา ไม่มีผู้ใดสนใจเรา มีพระสงฆ์มาให้ทำการรักษาบ้างเหมือนกัน

อยู่มาวันหนึ่ง เวลาดึกแล้ว วันนั้นดูเหมือนจะเป็นวันที่แปลกประหลาดสักหน่อย ระหว่างที่เราอยู่ในถ้ำนั้น รู้สึกว่าภายในถ้ำมีรัศมีแสงสว่างส่องสว่างทั่วไป ให้รู้สึกอัศจรรย์ใจเหมือนกัน มานั่งคิดไปคิดมา ก็หวนคิดถึงพระพุทธองค์ท่านอีก จิตใจมันให้ว้าวุ่นไม่เป็นอันหลับอันนอน เกิดมีนิมิตรประหลาด มีเสียงมากระซิบที่ข้างหูด้วยลำเนียงอ่อนหวานซึ่งเราไม่เคยได้ยิน

ขณะนั้นมากระซิบว่า "ชีวกโกมารภัต ท่านน่ะเป็นแพทย์ประจำพระพุทธองค์ใช่ไหม" เรารู้สึกว่าเคลิบเคลิ้ม เข้าใจว่า ตอบไปว่า "เรานี่น่ะ เป็นแพทย์ของพระองค์ละ" แปลกประหลาด หลังจากนั้นเสียงก็ไม่มี แสงสว่างในถ้ำนั้นก็คงมืดอย่างเดิม เรามาสะดุ้งตื่น หลังจากนั้นแล้ว มานั่งคิดดู นั่งตรองดู ว่าได้เข้ามาอยู่ในถ้ำนี้กี่วันกี่เดือนกี่ปีแล้วก็ไม่รู้

หวนนึกคิดถึงเสียงนั้นว่า เอ! มันจับหัวใจ นี่! มันจับหัวใจ ทำไมจึงต้องมาถามอย่างนี้ ทั้ง ๆ ที่ทั่ว ๆ ไปเขาก็ทราบอย่างดี (ตอนนี้อาตมภาพได้ถามท่านว่า เสียงนั้นเป็นพระสุรเสียงของสมเด็จพระพุทธองค์ใช่ไหม)

ไม่ใช่! ไม่ใช่ของพระพุทธองค์ เป็นเสียงประหลาด ฟังแล้วเสียงหวาน เพราะแม้แต่คำพูดอย่างนี้ยังเพราะจับใจ แปลก! หลังจากนั้นแล้ว เราได้มานั่งคิดดู เรามานั่งไตร่ตรองถึงสิ่งต่าง ๆ มานั่งหวนนึกคิดถึงจิตใจที่ตั้งไว้แต่เดิมว่า จะขอเป็นหมออยู่ใกล้กับพระพุทธองค์ตลอดไปจนชีวิตของเราจะจากไป เป็นเรื่องของความตั้งใจแต่แรกของเราเมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์ชีพเป็นปกติดีอยู่ นี่ยังไม่ทันเราจะสิ้น พระองค์ก็ด่วนเสด็จไปเสียก่อน น่าเสียใจ! ถ้าพระองค์ทรงเสวยพระโอสถเม็ดนั้นสักหน่อย เสียดาย! เสียดาย! มาหวนนึกคิดถึงตอนนี้แล้ว ความตั้งจิตอธิษฐานของเราว่าจะจากพระองค์ นี่พระองค์ได้เสด็จจากไป

เกิดมานะขึ้นมาทีเดียว เกิดมานะขึ้นมาทีเดียว เราได้ตั้งสัตย์ปฏิญาณขณะนั้นว่า พระองค์ได้เสด็จจากไป ข้าพระพุทธเจ้าขอตามไปด้วย อยู่ไปก็ไม่มีประโยชน์ หมดทุกสิ่งทุกอย่างแล้วไม่ใช่หรือ ขณะที่ได้ทำสัตย์ปฏิญาณแล้ว รู้สึกว่าหน้าถ้ำนั้นมีเสียงคล้าย ๆ กับจะพังลงมาปิดทันที เราก็เข้านอน ระลึกถึงพระพุทธองค์ตลอดเรื่อยระหว่างที่ยังไม่หลับ เมื่อหลับไปก็เลยไม่ตื่นเหมือนกัน หลับเลยไม่ตื่น (ตอนนี้ท่านพูดดังก้อง แล้วหัวเราะชอบใจอยู่ไปมา คล้ายกับว่าสมใจท่าน) ถ้าเราไม่ได้ยินเสียงนั้น ก็คงจะต้องตื่นอยู่เรื่อยนะ

ตอนที่เราไปถวายพระโอสถพระพุทธองค์ พระอานนท์ได้ไปตามเรา เราพักอยู่ใกล้กับที่พระพุทธองค์ประทับ เราตามเสด็จไปด้วย ตอนถวายพระโอสถเราอายุได้ ๗๐ ปีกว่า

เสร็จแล้วละ เสร็จแล้วละ

“ท่านทำอะไรอย่าได้ประมาท ทำสิ่งใดอย่าได้ประมาท จงสุขุมเยือกเย็น ขอจงมีความสุข ขอจงมีความสุข”

พอท่านได้พูดจบ วิญญาณของท่านก็ได้ออกจากร่างที่ประทับทรงไป

ข้อความทั้งหมดที่ท่านผู้อ่านทั้งหลายได้อ่านพิจารณามาแล้ว อาตมภาพขอกล่าวว่า ความรู้ในเรื่องพระปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และชีวิตบั้นปลายของบรมคุรุแพทย์ชีวกโกมารภัตนี้ เมื่อได้พิจารณาโดยละเอียดถี่ถ้วนแล้ว มีเหตุผลที่น่าฟังมากทีเดียว อาตมภาพขอฝากเรื่องนี้ไว้กับผู้อ่านทั้งหลาย หากท่านผู้ใดได้พิจารณาและสามารถค้นคว้าเรื่องนี้ให้ได้ความรู้อันแจ่มกระจ่างประกอบด้วยหลักฐานแล้ว อาตมภาพขอขอบคุณล่วงหน้าไว้ด้วย.

ผู้บันทึก

(องสรภาณมธุรส)

เจ้าอาวาสวัดสมณานัมบริหาร

๑๔ ธันวาคม ๒๕๐๑

พระคาถาอัญเชิญพระบรมคุรุแพทย์ชีวกโกมารภัต

เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๐ เวลา ๑๙.๐๐ น. เทพยเจ้าสุวรรณรัตน์ได้ประสิทธิประสาทพระคาถาอัญเชิญบรมคุรุแพทย์ชีวกโกมารภัต ถวายไว้แก่ องสุตบทบวร (บ่าวเอิง) เจ้าอาวาสวัดสมณานัมบริหาร เพื่อใช้พระคาถานี้ทำการบำบัดรักษาสรรพโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง เว้นเสียแต่โรคอันเกิดจากวิบากแห่งกรรมเท่านั้น เทพยเจ้าสุวรรณรัตน์ได้ถวายพระคาถานี้แก่ องสุตบทบวรโดยเฉพาะ มิได้มุ่งหมายจะให้ผู้หนึ่งผู้ใดใช้ด้วย

ครั้นเมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๑ องสุตบทบวร ได้ขออนุญาตต่อเทพยเจ้าสุวรรณรัตน์ เพื่อเผยแพร่พระคาถานี้แก่บรรดาญาติโยมทั้งหลาย จะได้ใช้สวดภาวนาป้องกันและรักษาสรรพโรคภัยไข้เจ็บที่บังเกิดมีขึ้น และเป็นพระคาถาใช้บูชาบรมคุรุแพทย์ชีวกโกมารภัตด้วย อันเป็นการเชิดชูเกียรติและเพิ่มพูนความเคารพสักการะบูชาบรมคุรุแพทย์ชีวกโกมารภัต ผลดีทั้งหลายจะตกได้แก่บรรดาญาติโยมผู้ได้พระคาถานี้ไปใช้ภาวนา และจะบังเกิดกุศล ผลบุญมหาศาล

เทพยเจ้าสุวรรณรัตน์ได้ทราบจิตเจตนาอันเปี่ยมด้วยเมตตาจิตซึ่งมีต่อญาติโยมทั้งหลายของ องสุตบทบวร เช่นนั้น ยินดีอนุญาตให้นำพระคาถานี้ออกเผยแพร่แก่บรรดาญาติโยมเพื่อได้มีโอกาสใช้สวดภาวนาต่อไป แต่ได้ตัดเติมพระคาถาเดิมออกบางตอน คงเหลือแต่ตอนที่จะใช้สวดภาวนาได้เป็นการทั่วไป และเหมาะสมแก่บรรดาญาติโยมจะได้ใช้สวดภาวนา ดังนี้

๑ โอม นะโม ชีวะโก สิระสาอะหัง กรุณิโก สัพพะสัตตานัง โอสะถะทิพพะมันตัง ปะภาโส สุริยาจันทัง โกมาระวัตโต ปะกาเสสิ วันทามิ บัณฑิโต สุเมธะโส อะโรคา สุมะนาโหมิ ฯ๑ฯ

เทพยเจ้าสุวรรณรัตน์ได้กล่าวสรรเสริญคุณแห่งพระคาถาบทนี้ไว้ว่า ผู้ใดได้เจริญพระคาถาบทนี้ จะบังเกิดมีอานุภาพป้องกันสรรพโรคภัยไข้เจ็บทั้งหลายทั้งปวงได้ เป็นผู้ไม่มีโรคซึ่งเป็นลาภอันประเสริฐ หาได้ยาก และถ้ายิ่งได้ช่วยเผยแพร่ให้ผู้อื่นได้รู้กันแพร่หลายออกไป ผลที่ได้คือ ความไม่มีโรคจะบังเกิดมียิ่งขึ้น.

วัดบวรนิเวศวิหาร

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์สหวิทยพาณิชย์
๘๑/๕–๖ ถนนตานี บางลำภู พระนคร โทร. ๒๗๐๖๑
นายประวิทย์ ธีระสุนทร ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ./๒๕๐๒